

INNUTTAASUT PEQQUSSUUNISSAANNIK
SULINIUTIP INUUNERITTAP
INGERLANNEQARNERATA
QITEQQUNNERANI NALILIINEQ

AUGUST 2011

Siulequt

Nalunaarusiaq manna innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut Inuuneritta pillugu naliliineruvoq. Piffissami 2007-2012-imi inuit peqqissuunissaannut tunngatillugu Inuunerittami iliuusissat anguniagassallu Naalakkersuisut aalajangiuppaat. Suliniutip suliaassarfiillu ingerlanneqarnerisa qiteqqunneranni naliliisoqassasoq kissaatigineqarsimavoq.

Suliaassarfiit tassaapput 1)Imigassaq ikiaroorntorlu hash, 2)Persuttaasarneq, pinngitsaaliilluni atoqateqartarneq aamma kinguaassiuutitigut innarliisarneq, 3)Imminortarneq, 4)Nerisat timimillu atuineq, 5)Atoqatigiittarneq, 6)Pujortartarneq, 7)Meeqqat inuusuttullu, 8)Utoqqaat kiisalu 9)Kigutigissaaneq.

Naliliineq suliamut attuumassuteqanngitsunit makkunanga ingerlanneqarpoq:

- Finn Kamper-Jørgensen (siulittaasoq), Statens Institut for Folkesundhed-imi siunnersorti, nakorsaq, ph.d., Dansk Selskab for Folkesundhed-imi siulittaasoq.
- Tine Pars, Ilisimatusarfimmi rektori, ph.d., cand.scient..
- Line Dalentoft, Peqqissuunermut Pitsaaliuinemullu immikkoortortaarfimmi pisortaq, Kommuneqarfik Sermersooq.

Statens Institut for Folkesundhed-ip ataani Center for Sundhedsforskning i Grønland nalilersuinermik suliaqartitsivoq. Christina V. L. Larsen aamma Inger K. Dahl-Petersen nalilersuisunut allattaasimapput. Namminersorlutik Oqartussani Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik aningaasaliisuvoq.

PAARISA-mi, kommunini, Peqqinnissaqarfiup Qullersaqarfiani, Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfimmi, Ilaqutariinnermut, Kultureqarnermut, Ilageeqarnermut Naligiissitaanermullu Naalakkersuisoqarfimmi, nunap immikkoortuini peqqinnissaqarfinni nakorsatut peqqissaasutullu aqutsisuni, pitsaaliuinermik ataatsimii-titaliani, kigutigissaavinni kiisalu Inuunerittamut atatillugu malinnaasoqatigiinni qitiusutut suliaqartut arlallariaqalutik apersorneqarsimanagerat tunngavigalugu nalilersuisut naliliipput. Tassunga ilanngullugu uppenarsaatit suliamut attuumassuteqartut misissorneqarput kiisalu pitsaaliuinermik siunnersortit akornanni nuna tamakkerlugu apersuilluni misissuisoqarpoq.

Inuit suliffeqarfiillu amerlaqisut naliliisussanut paasissutissiisimasut, naliliisimasut atortussanillu ikiuussimasut qutsivigaakka.

Naliliinermik nalunaarusiami Inuuneritta tamaat isigalugu, ilaatigullu suliaassarfiit qulingiluaasut isigalugit misissuisoqarlunilu nalilersuisoqarpoq. Siunissaq eqqarsaatigalugu suliniutip imaasa aaqqissugaaneratalu ineriartorteqqinneqarnissaannut qulinik inassuteqaateqartoqarpoq. Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniuteqarnerup ingerlaannarnissaa naliliisartunit qularutigineqanngilaq.

Nalunaarusiaq sulissutigeqqitassanngorlugu ingerlateqqinneqarpoq.

Nalilersuisoqatigiit sinnerlugit,

Finn Kamper-Jørgensen
Siulittaasoq

Imaasa allattorsimaffiat

Siulequt.....	2
EQIKKAANEQ	5
INASSUTEQAATIT.....	9
1. Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinermut tungaviusut naliliinermilu iliuutsit	12
2. Inuunerittap pilerneru	14
3. Suliaqarfiit ataasiakkaat killiffii	15
3.1. Imigassaq ikiaroornartorlu hash	15
Iliusissat anguniakkallu	15
2007-2010-mi suliarineqartut	16
Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu	17
3.2. Persuttaasarneq, pingitsaaliilluni atoqateqartarneq aamma kinguaassiuutitigut innarliisarneq	21
Iliusissat anguniakkallu	21
2007-2010-mi suliarineqartut	22
Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu	25
3.3. Imminortarneq	27
Iliusissat anguniakkallu	27
2007-2010-mi suliarineqartut	28
Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu	32
3.4. Nerisat timimillu atuineq	35
Iliusissat anguniakkallu	35
2007-2010-mi suliarineqartut	36
Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu	38
3.5. Atoqatigiittarneq	40
Iliusissat anguniakkallu	40
2007-2010-mi suliarineqartut	40
Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu	43
3.6. Pujortartarneq	46
Iliusissat anguniakkallu	46
2007-2010-mi suliarineqartut	47
Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu	48
3.7. Meeqqat inuusuttullu	49
Iliusissat anguniakkallu	49

2007-2010-mi suliarineqartut	50
Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu	53
3.8. Utoqqaat.....	55
Iliusissat anguniakkallu	55
2007-2010-mi suliarineqartut	55
Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu	56
O4O: Older people for Older People	56
3.9. Kigutigissaaneq	57
Iliusissat anguniakkallu	57
2007-2010-mi suliarineqartut	57
Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu	58
3.10 Inuunerittamat tunngatillugu siumut isigisumik inassuteqaatit	59
4. Inuunerittap piviusunngortinneqarnissaanut akisussaaneq aqqissuunneqarnera.....	61
4.1 Akisussaaneq inissiinerup killiffia nalilersorneqarneralu	61
PAARISA, pitsaaliuinnermut ataatsimiititaliaq aamma pitsaaliuinnermut siunnersorteqarnerup aqqissuussaaneq	61
Inuunerittamat tunngatillugu malitseqartitsisartunik aqutsisoqatigiinnillu pilersitsineq katiterinerlu .	63
4.2 Akisussaaneq inissiineq pillugu siumut isigisumik inassuteqaatit.....	64
Qitiusumit suliaqartut najukkanilu suliaqartut akornanni pitsaanerumik ataqatigiissitsineq.....	64
Innuttaasut peqqissuunissaat pillugu pituttorsimasumik isumaqatigiissuteqarnerit tamanut sammiveqartumik ataqatigiissaarisarnissaq qulakkiissavaat	64
Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniuteqarneq pillugu naalakkersuinikkut ataqatigiissaarinermut ataatsimiititaliaq.....	65
Peqqinnissaqarfimmuut inissiineq – innuttaasunut sammisumik aamma napparsimasunut sammisumik pitsaaliuinnerup ataqatigiissaarneqarnerat	66
5. Ilinniartitaaneq aamma pitsaaliuilluni suliaqarnermi piginnaasat	67
5.1 Ilinniartitaaneq aamma pitsaaliuilluni suliaqarnermi piginnaasat nalilersorneqarnerat	67
5.2 Ilinniartitaaneq aamma pitsaaliuilluni suliaqarnermi piginnaasat pillugit siumut isigisumik inassuteqaatit	68
6. Peqqinnissatigut paasissutissat, takussutissat aamma suliniutinik nalilersuineq	69
6.1 Peqqinnissatigut paasissutissat, takussutissat nalilersuinerullu killiffii.....	69
Inuunerittap siunnerfiisa ineriartortinneqarnerat	69
6.2 Peqqinnissatigut paasissutissat, takussutissat nalilersuisanerlu pillugit siumut isigisumik inassuteqaatit	75

EQIKKAANEQ

Piffissami 2007-2012-imi inuit peqqissuunissaannut tunngatillugu Inuunerittami iliuusissat anguniagassallu Naalackersuisut aalajangiuppaat. Inuuneritta ukuiuluit maanna ingerlanneqareerpoq, suliniutip maannamut qanoq sunniuteqarsimanerata tamakkiinerusumik takuneqarnissaa, kiisalu Inuunerittami suliaqarfissat qulingiluaasut iluanni angusarineqartut suliarineqartullu aalajangersimanerusumik isummerfigineqarnissaat siunertaralugit Inuunerittamik ingerlatsinerup qiteqqunnerani nalilersuisoqarpoq. Suliassaqarfiit tassaapput 1)Imigassaq ikiaroorntorlu hash, 2)Persuttaasarneq, pinngitsaaliilluni atoqateqartarneq aamma kinguaas-siuititigut innarliisarneq, 3)Imminortarneq, 4)Nerisat timimillu atuineq, 5)Atoqatigiittarneq, 6)Pujortartar-neq, 7)Meeqqat inuusuttullu, 8)Utoqqaat kiisalu 9)Kigutigissaaneq.

Ingerlatsinerup qiteqqunnerani nalilersuinissamut nalilersuisussat suliamut attuumassuteqanngitsut piler-sineqarput. PAARISA-mi, kommunini, Peqqinnissaqarfiup Qullersaqarfiani, Peqqissutsimut Naalackersui-soqarfimmi, Ilaqutariinnermut, Kultureqarnermut, Ilageeqarnermut Naligiissitaanermullu Naalackersuiso-qarfimmi, nunap immikkoortuini peqqinnissaqarfinni nakorsatut peqqissaasutullu aqutsisuni, pitsaaliuiner-mik ataatsimiititaliani, kigutigissaavinni kiisalu Inuunerittamut atatillugu malinnaasoqatigiinni qitiusutut suliaqartut arlaleriaqalutik apersorneqarsimani tunngavigalugit nalilersuisut naliliipput. Tassunga ilan-gullugu uppersaatit suliamut attuumassuteqartut misissorneqarput kiisalu pitsaaliuinermik siunnersor-tit akornanni nuna tamakkerlugu apersuilluni misissuisoqarpoq.

Suliap qiteqqunnerani naliliinermi pingaarnertut inerniliineq tassaavoq, suliaqarfinni arlalinni suliniuterpas-suit pitsaasut ingerlanneqarnerat, aamma innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip nassataanik innuttaa-sut peqqissuunissaannik oqallineq pisortatigoortumik naalackersuinermillu ingerlatsinermi ilaatinneqaler-simanagerat. Aammattaaq paquminartut, soorlu kinguaassiuutitigut meerarpassuarnik ullumikkut innarliisar-nerit, paasinarsarneqarnerannut tunngatillugu innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut pingaaruteqarpoq. Suliniummi suliassaqarfiit ajukkunnangilluinnartut, suliniutip aqqissuussaananik kiisalu suliat suliaqar-fiillu akimorlugit sulinerup ataqatigiissaarneqarnissaannut unammillernartunik ilallit, siunissami innuttaasut peqqissuullutik atugassaqarnissaannut suliassaqarfiupput pingaarutillit. Sumiiffippassuarni maluginiarnar-tumik suliamut tunniusimasoqarlunilu piumassuseqarluartoqarpoq, kisianni akuliulluni peqqissutsimillu siuarsaalluni suliniutinut sanilliullugit najukkani aningaasatigut sulisussatigullu isumalluutit annikippallaar-put. Taamaammat takuneqarsinnaavoq innuttaasut peqqissuunissaannik qanoq suliaqartigineq sumiiffim-miit sumiiffimmut annertuumik assigiinngissuteqartoq, aamma ataqatigiimmik aqqissuussisimanginneq suliassanillu ikkussivissimanginneq pissutigalugit suliniutip sunniuteqartinniarnanunat annertuumik u-nammillernartoqarpoq.

Nunani tamalaani misilittakkat takutippaat pitsaaliulluni peqqissutsimillu siuarsaalluni suliaqarnerup piler-saarummik tunngaveqarnermit suliamik ingerlatsilernermi aatsaat annertuumik allannguinermik takussutis-saqalertartoq. Inuunerittamut tunngatillugu suliniutissatut aallartinneqarsimasut pilersaarummik tunnga-veqarput, tassa suliaasut piffissatigut sumiiffitsigullu killeqarput. Piffissaq pilersaarutaaffiusoq taamaatippat suliniuteqarneq unitsinneqassaaq, angusarineqartullu amerlasuutitigut uungaannaq isigisumik angusaasarlutik. Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniuteqarnermi pimoorussilluni naammassisaqarnissaaq qulakkeer-neqassappat, pisariaqarpoq pitsaaliulluni peqqissutsimillu siuarsaalluni suliniuteqarnerup ingerlatsinerut

ingerlanneqarnissaa. Taamaamat pisariaqarpoq ingerlatsinermut aningaasartuutissat aningaasanut inat-simmi isumannaarneqarnissaat, kiisalu peqqissutsimik siuarsaalluni pitsaaliuillunilu suliaqarnerup ingerlat-sinermi sulisunik, soorlu peqqinnissaqarfimmi sulisunik aamma isumaginninnermik suliaqartunik, atassute-qartinneqarnissaa. [\[Inassuteqaat 1\]](#)

Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut qulingiluanik suliassaqarfitalik annertuallaqaaq. Aamma Inuune-rittamut tunngatillugu pingaarnertut siunertarineqartoq suliassami nassuiarneqarsimangilaq. Pitsaaliuillu-ni peqqissutsimillu siuarsaalluni sulinissamat pingaarnertut atugassarititaasut isumassarsiallu innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut aqutugalugu isumagineqassapput, suliniulli naapertorlugu suliaqarniviit iliuu-serineqartussallu suliamik ilinniagalinnik innuttaasunillu¹ isumagineqartussaapput. Suliassaqarfinni tamar-miusuni innuttaasut peqqissuunissaannut pingaarutillit ilaatinneqaraluartut, suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup ersarissumik takutippaa, qitiusoqarfimmi kiisalu najukkani pitsaaliuinnermik siunnersortit akornanni aamma pitsaaliuinnermut ataatsimiititaliani ataasiakkaani suliniutit annertussusaan-nik tamakkiisumik takujuminaatsitsisoqartoq. [\[Inassuteqaatit 2 & 3\]](#)

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut naalackersuisutigut tapersorneqartoq, assersuutigalugu pujortaqqusinnginneq pillugu inatsimmi nutaami aqqissuussaasumik suliniuteqarneq aqutugalugu². Taamaattoq innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummut tunngatillugu kommunini nunamilu tamarmi naalackersuinnermik ingerlatsisut patajaanneru-sumik tapersersuunissaat amigaatigineqarpoq, soorlu isumaqatigiissutit pituttorsimasut, suliassaqarfiit ataa-siakkaat killiffiisa ingerlaavartumik nalilersorneqartarnerat aqqissuunneqartarnerallu, kiisalu isumalluutis-sanik pisariaqartinneqartunik tunniussisarneq aamma peqqissutsimik siuarsaasumik nutaanik inatsisilioru-sussuseqarneq aqutigalugit. [\[Inassuteqaat 4\]](#)

Illoqarfinni tamarmiusuni pitsaaliuinnermik ataatsimiititaliat najukkami iliuusissatut pilersaarummut tunnga-tillugu suliassat piviusunngortillugillu pingaarnersiortussaavaat, peqqissutsimilli siuarsaalluni pitsaaliuilluni-lu suliassat pitsaaliuinnermik siunnersortinit isumagineqartussaapput. Pitsaaliuinnermik ataatsimiititaliamik pilersitsineq aamma pitsaaliuinnermik siunnersortimik ataatsimik arlalinnulluunniit atorfinitsitsineq aqutiga-lugit najukkami pitsaaliuinnermik suliaqarnerup aqqissuunneqarnera, innuttaasut peqqissuunissaannik suli-niutip piviusunngortinneqarnissaanut silatusaartumik aqqissuussaavoq, najukkanili ingerlanneqarnera annertuumik assigiingissuteqarpoq. Sumiiffiit ataasiakkaat ataasiinnaangitsumik pitsaaliuinnermik siun-nersorteqarput, illoqarfiilli allat ukiuni arlaqalersuni pitsaaliuinnermik siunnersorteqarsimangillat. Pitsaa-liuinnermik siunnersortinut aningaasatigut tapiissutaasartut 2009-mi PAARISA-mut tunniunneqartarunnaar-lutik kommunerujussuarnut tunniunneqartalerput. Aningaasat ataatsimoortumik tapiissutitut tunniunne-qartarput, tamatuma aningaasat pitsaaliuinnerinnarmut atorneqartarnerisut paasiuminaallisippaa. Pitsaaliu-nermik siunnersortit amerlanerpaartaat kisimiillutik akisussaaffimmik annertuumik tigumiarput, amerla-suullu oqaatigaat suliassaq inummut ataatsimut annertuallaartoq. Suliaqarfiit sulisullu akimorlugit peqqin-nissamik siuarsaalluni suliniutinik akisussaaffilerneqarsimanginnerisa najukkani pitsaaliuinnermik suliaqar-

¹ Tak. Inuunerittami aallaqqaasiut, qup.7, imm. 7.

² Pujortarnermik inerteqquteqarneq pillugu Inatsisartut inatsisaat nr. 15, 26. maj 2010-meersoq. www.nanoq.gl

niarneq unammillernartoqartippaat. Soorlu pisariaqartinneqartoq nunami tamarmi pingaarnersiuerit najukkami pingaarnersiuerit atassuteqartinneqarnissaat. [\[Inassuteqaat 5\]](#)

Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip ingerlanneqarnissaa PAARISA-p manna tikillugu akisussaaffigaa. Ilaatigut suliassaarfii ataasiakkaat ataqatigiissaartarlugit, ilaatigullu pitsaaliuinermik siunnersortit ilinniartinneqartarnerat akisussaaffigalugu. Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, taamatut aqqissuussisimaneq siunertamut naleqqutinngitsoq. Aamma suliniummik ingerlatsinerup nalaani PAARISA-p aqqissuussaanerata arlaleriarlugu allanngortiterneqartarnera siunertarinngisamik piffissaajaa taallunilu Inuuneritta piviusunngortinniarlugu suliaqarnissaagaluamik tiguisarsimavoq. Najukkani pitsaaliuinermik suliaqarnerup aamma PAARISA-p akornanni imminnut ungaseqisumik sulisoqarpoq. Qitiusumit suliassanik nalunaarutiginnitarneq najukkani pingaarnersiuerit attuumassuteqartuaannangilaq, aamma suliniutit qitiusumit najukkanut suliassanngortinneqartut aqqissuussaasumik malitseqartinneqarneq ajorput. Tamatuma suliniuteqarneq annertuumik akornusertarpaa. Kommunerujussuit pilersinneqarnerat suleriaatsinik nutaanik nassataqarput, pisariaqarporlu qitiusutut oqartussat najukkamilu sulisut akornanni suliassanik ataqatigiissaarisarnerup pissutsinut nutaanut naleqqussarneqarnissaa. [\[Inassuteqaat 6\]](#)

Pitsaaliuineq peqqissutsimillu siuarsaneq inuiaqatigiinni aamma ilinniakkatigut pinnaasat suliaqarfiillu akimorlugit assigiimmik ingerlanneqartariaqarput. Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut killilipilussuarmik peqqinnissaqarfimmut attuumattinneqartoq, naak peqqissutsimik siuarsaalluni suliniuteqarnermi peqqinnissaqarfik qitiusumik inissisimasiaqaraluartoq. Aammattaaq illugiilluni suleqatigiinnit oqaatigineqarpoq, isumaginnittoqarfiup peqqinnissaqarfiillu akornanni suleqatigiinneq annertuumik unammillernartoqartoq. Suliniutip sunniuteqarnissaanut pingaaruteqarpoq, pitsaaliuinermik suliaqarnerup ilinniakkat suliaqarfiillu akimorlugit ingerlanneqarnissaa, taamalu peqqinnissaqarfimmut inissilluarneqarnissaa. Taamaammat siunissaq eqqarsaatigalugu innuttaasunut sammisumik pitsaaliuinerup aamma napparsimasunut sammisumik pitsaaliuinerup akornanni ataqatigiissaarisoqartarnissaa pisariaqarpoq. [\[Inassuteqaat 7\]](#)

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, najukkani pitsaaliuinermik suliaqartut akornanni ilinniakkat qaffasissusaat assigiinngippallaartut, sumiiffinnilu arlalinni ilinniagarisimasaq suliassamik isumaginninnissamut naammattanngitsoq. Inuit suliassaminnut tunniusimalluarlutik sulilluartut pineqarput, taamaakkaluartoq pingaarnertut atugassarititaasut suliniutillu akornanni aqqissuulluakkamik atassuteqartitsiniarnermi aalajangersimasumik qaffasissusilimmik ilinniagaqarsimasariaqarpoq. Sumiiffinni arlalinni pitsaaliuinermik siunnersortit ataasiakkaat naliliinerat aallaavigalugu najukkami suliniutissat aalajangersimasuunngitsut ingerlanneqartarput. Atugassarititaasut tamanut atuuttut tigussaasumik malittarissanngortinneqarnissaat annertuumik pisariaqartinneqarpoq, tassa suliamik ilinniagallit aamma oqartussaasoqarfiit akornanni suliassanik akisussaaffimillu agguuaassisarnissaq paatsuugassaajunnaarlugu. Ilinniagaqarnissaq aamma Namminersorlutik Oqartussat kommunillu akornanni ataqatigiissaarisoqartarnissaa pillugit piumasaqaateqarnerusoqartariaqarpoq. [\[Inassuteqaat 8\]](#)

Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip peqqissutsimik nakkutilliinermut pilersaarusiornermullu atugasap peqqinnissatigut paasissutissiinermik ingerlatseriaaseq patajaatsoq aallaavigissavaa. Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, piffissat ilaatigut Kalaallit Nunaanni innuttaasunik

misissuisarnerit, HBSC-mik misissuinerit³ kiisalu toqusunut tunngatillugu kisitsisitigut paasissutissat tassaa-
sut paasissutissani innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip ilaanut ilusilersuisimasuni qitiulluinnarsima-
sut. Taakkua peqqinnissakkut paasissutissiinermik ingerlatseriaatsimut tamarmiusumut ilaatillugit ingerla-
teqqinneqartariaqarput. Taakkua saniatigut pitsaaliuisumik katsorsaasumillu suliniutit pilersaarusionerqar-
nissaannut nakkutigineqarnissaannullu atugassaq, peqqinnissakkut paasissutissiinermik ingerlatseriaaseq
tatiginartog ingerlalluarterlu amigaatigineqarpoq. Pingaartumik pitsaaliuinermik suliaqarnermi kisitsisitigut
paasissutissat atorneqarsinnaasut amigaatigineqarput. Nalilersuisoqatigiit ilisimavaat innuttaasut peqqis-
suunissaannik suliaqarnissamut takussutissanik ineriartortitsisarneq, nalilerpaallu taamatut takussutissa-
qartitsisarneq innuttaasut peqqissuunissaannik siunissami ineriartortitsinissamut eqqarsaatersuuteqartar-
nissamullu pingaaruteqartoq. [\[Inassuteqaat 9\]](#)

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani nalilersuinermi suliniutinik ingerlanneqartunik aqqissuus-
saasumik nalilersuisoqartarsimannginnera malunnarluarpoq. Ataasiakkaannguit eqqaassanngikkaanni, I-
nuunerittap iluani suliniutit ataasiakkaat qanoq sunniuteqarnersut pillugu paasissutissaqanngilaq, aamma
taakku piviusunngortinniarlugit misilittakkat suut atorneqarsimanersut pillugu paasissutissaqanngilaq. Siu-
nissami pitsaaliuinermik suliaqarnerup uppersarluakkanik misilittakkanillu tunngaveqartarnissaa qulak-
kearniarlugu, nalilersuisarnermi qitiusumit piginnaasanik ineriartortitsinissap isumannaarneqarnissaa pisa-
riaqarpoq. [\[Inassuteqaat 10\]](#)

Nalilersuisoqatigiit inassuteqaatitik immikkoortunut qulinut katersorpaat:

³ HBSC tassaavoq Health Behavior among School aged Children, misissuinerlu meeqqat atuarfianni atuartut 13-init 15-
inut ukiullit akornanni ingerlanneqarpoq. Kalaallit Nunaanni HBSC-mik misissuinermit paasissutissat naalagaaffiit 50-it
sinnerlugit amerlassusillit HBSC-mik suleqatigiinnerannut ilaatinneqarput. Misissuineq kapitali 6-imi ersarinnerusumik
nassuiarneqarpoq.

INASSUTEQAATIT

1. Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniuteqarneq ingerlaannartariaqarpoq.

Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut Inuuneritta 2013-imut aningaasanut inatsimmit ingerlatsinissamut aningaasaliiffigalugu pilersaarutitut suliniutaanermi ingerlatassatut suliniummut nuuttariaqarpoq.

2. Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip pingaarnertut siunertaqartinneqarnissaa qulakkeerreqartariaqarpoq.

Oqaasertarisinnaavaa: *Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummi pingaarnertut siunertarineqarpoq killis-saritataasut, suliniutissat isummersuutillu innuttaasut peqqissuunerannik ineriartortitsisut innutaasullu peq-qissuunerannik atatitsiinnartut, - napparsimaqqajaasarnermik aamma napparsimalersitsisinnaasunik anni-killisitsisut, - kiisalu innuttaasunut tamanut pitsaasumik inuuneqalersitsisut pilersinneqarnissaat.*

3. Anguniakkat tamanut atuunnerusut pitsaasuusullu kiisalu innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummi atuuttumi immikkut suliniutissanut periusissiat suliassanut pingaarnertut marlunnut katersorneqarnissaat.

Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummi suliassaqrarfiit maanna qulingiluaasut annikillisarneqassapput, paasiuminarsarneqassallutik, aamma nunami tamarmi najukkanilu pingaarnersiuisinnaaneq periarfissinne-qassaaq, kiisalu ingerlatsinermi suliassat ineriartortinneqarlutillu piviusunnngortinneqassapput. Meeqqat, inuusuttut, ilaqutariillu pillugit suliassarfiit ersarissumik pilersaarusiortfigalugit aamma inuunermi pissusiler-suutaasartunut ilisarnaataalluartut; nerisassat, pujortartarneq, imigassaq timersornerlu siunnerfeqartumik suliniuteqarfigalugit Inuuneritta nukittorsarneqassaaq. Kigutigissaaneq pillugu suliniutaareersoq aqqis-suullugaq mininneqarsinnaavoq aamma utoqqarnut tunngatillugu suliniutaasoq ukiualunnik kinguartinne-qarsinnaavoq. Suliniutaasut allat annikillisarneqassapput, kiisalu periusissiat anguniakkallu suliassaqrarfinnut pingaarnersiukkanut marlunnut katersorneqassapput:

I. Meeqqat, inuusuttut, ilaqutariit (Siusissukkut iliuseqarneq, imminornissamut pitsaaliineq, inuunermi atukkat nalinginnaasut pitsaanerulersinneqarnerat, kinguaassiuutitigut innarliisarnerup pitsaaliorneqarnera il.il.)

II. NPIT-pissutsit (Nerisat, Pujortartarneq, Imigassaq, Timersorneq)

Pingaarnertut suliassaqrarfiit marluk iluanni anguniagassatut periusissiasatullu saqqummiunneqartut isornartorsiuisumik isigineqassapput. Tassa: innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut misissorneqassaaq.

4. Suliassanik Naalackersuinikkut ingerlatsinermut inissiineq (Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut pillugu ataqtigiissaarnermut ataatsimiititaliaq).

Innuttaasut peqqissuunerannut pingaarutilittut aalajangiisuusut tassaapput inuunermi atukkat, inuunermi pissusilersuutit aamma peqqinnissaqrarfiup suliniuteqarnera. Taamaattumik suliassarfiit taakkua naalackersuinikkut ingerlatsinermut inissinneqartariaqarput.

Peqqissutsimut, Isumaginninnermut, Ilinniartitaanermut Inuussutissarsiornermullu Naalackersuisut akornanni ataatsimeeqatigiittarneq aqutigalugu Inuunerittap ineriartortinneqarnera piviusunnngortinniarn-

qarneralu ukiumoortumik nalilersorneqartassasoq inassutigineqarpoq. Kommunerujussuit nutaat tamarmik naalackersuinikkut peqataatitaqarnissaat siunertamut naleqqutissaaq.

5. Innuttaasut peqqissuunissaat pillugu isumaqatigiissutit pituttorsimasut.

Isumaqatigiissutit pituttorsimasut pillugit oqariartaaseq nunanit allanit ilisimaneqarpoq, tassa suliniummut akisussaaneq assigiinngitsutigut qaffasissusilimmik suliaqartunut pituttorneqartarpoq. Kalaallit Nunaanni assigiinngitsutigut qaffasissusilimmik suliaqartut tassaapput: Nuna inuilu, kommunerujussuaq, najukkami najugaqartut. Inassutigineqarpoq ilusissaq innuttaasut peqqissuunissaat pillugu suliniutissanik najukkani pingaarnersiuisarnermik ataqqinnittumik nunami tamarmi pingaarnersiuisarnermik allaganngorlugu pitut-tuisoq aamma isumaqatigiissutinik malinninnissamut isumannaarisoq ineriartortinneqassasoq.

6. Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummut akisussaanerup allangortiterneqarnera – tassunga ilanngullugu PAARISA.

Suliassa qarfinnit qulingiluanit pingaarnertut suliassa qarfinnut marlunnut ikilisaanermi inassutigineqarpoq PAARISA-p allangortiterneqarnissaa, tassa suliap ilusaa imarisaalu suliassa qarfinnut marlunnut taakku-nunnga naleqqussarneqassasut inassutigineqarpoq. Aammattaaq nunamut tamarmut periusissiap aamma najukkani suliniutit akornanni pitsaanerumik oqaloqatigiittoqarlunilu ataqatigiittoqarnissaa isumannaar-neqassapput. Pitsaaliuinermut ataatsimiititaliap atuuttup aamma pitsaaliuinermik siunnersortit suleqatigi-neqarnerat ingerlatiinnarneqassaaq kommunerujussuillu nutaamik aaqqissuussaanerannut tunngatillugu ineriartortinneqassalluni.

7. Innuttaasunut sammisumik pitsaaliuinerup aamma napparsimasunut sammisumik pitsaaliuinerup pitsaanerumik ataqatigiissaarneqarnissaat.

Innuttaasunut sammisumik pitsaaliuinermi inuit peqqissut peqqissuuginnarnissaat anguniarneqartarpoq – napparsimasunut sammisumik pitsaaliuinermi isumannaarniarneqartarput ataavartumik nappaatillit inuu-nermik sinnerani pitsaasumik inuuneqarnissaat, piginnaanngorsagaaqqinnissaasa qulakkeerneqarnissaat aamma nappaatigisaasa ajornerulernaveersartinneqarnissaat. Sullinniakkat taakku marluk assigiinngissu-teqaraluartut pisariaqartitaat imminnut taputartuussinnaapput. Innuttaasut peqqissut aamma inuit uum-matimik taqaasigut milittoorsimasut pujortarunnaarsinniarlugit suliniuteqarneq tassunga assersuutigine-qarsinnaavoq.

Assersuutigalugu peqqinnissa qarfiup aamma kommunini pitsaaliuinermut ataatsimiititaliat pituttorsimasu-mik innuttaasut peqqissuunissaat pillugu isumaqatigiissuteqarnerisigut taamatut ataqatigiissaarisarnissaq qulakkeerneqarsinnaavoq. Ilutigalugu ilinniakkat akimorlugit aamma suliqaarfiit akimorlugit suliassanik inissiineq qulakkeerneqassaaq, tassunga ilanngullugu suliassanik peqqinnissa qarfimmu inissiineq.

8. Sulisunik ilinniartitsineq.

Innuttaasut peqqissuunissaat pillugu pitsaasumik suliniuteqassagaanni sulisut ilinniarluarsimasut pisaria-qartinneqassapput. Taamaattumik nunami tamarmi, kommunerujussuarni, najukkanilu suliassanik sulisut piginnaanngorsarneqarnissaanut piffissaq ungasinnerusoq isigalugu ilinniartitaanermut pilersaaruteqarto-qartariaqarpoq.

9. Peqqinnissatigut paasissutissiinermik ingerlatseriaaseq aamma innuttaasut peqqissuune-rannut takussutissat.

Inassutigineqarpoq suleqatigiissitat pilersinneqarnissaat Peqqissutsimut Naalackersuisup aalajangissagaa, piffissaq ungasinnerusoq isigalugu innuttaasut peqqissuunerannik nakkutilliinissamik, - peqqissutsimik

siuarsaasumik pitsaaliuisumillu suliniuteqarnissamik, - kiisalu katsorsaanermik piginnaangorsaaqqinnermil-
lu suliniuteqarnissamik pisariaqartitsinerit naammassiniarlugit peqqinnissatigut paasissutissiinermik inger-
latseriaasissap ineriartortinneqarnissaanut, aamma taassuma pitsaassutsimigut qulakkeerneqarnissaanut
ingerlalluartuunissaanullu tunngatillugu suleqatigiissitat siunnersuusiussapput. Ullumikkut pissutsit amigaa-
teqarput.

10. Innuttaasut peqqissuunissaannik suliaqarfimmi naliliisinnaassuseqarnerup ineriartortin- neqarnissaa.

Inassutigineqarpoq naliliisarnermi patajaatsumik piginnaangorsaanerit nunami tamarmi aallartinneqassa-
sut, imaralugit periutsit annertuut pitsaassuseqartullu. Qaffasissumik pitsaassuseqarnissaat qulakkeerniar-
lugu ilisimatuut suleqatigalugit tamanna ingerlanneqassaaq. Innuttaasut peqqissuunissaat pillugu suliaqar-
fiit nalilersorneqarnissaannut aningaasatigut isumannaarisoqartariaqarpoq.

1. Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinermut tunngaviusut naliliinermilu iliuitsit

Piffissami 2007-2012-imi inuit peqqissuunissaannut tunngatillugu Inuunerittami iliuisissat anguniagassallu Naalakkersuisut aalajangiuppaat. Inuuneritta ukiualuit maanna ingerlanneqareerpoq, suliniutip maannamut qanoq sunniuteqarsimanerata tamakkiinerusumik takuneqarnissaa, kiisalu Inuunerittami suliaqarfissat qulingiluaasut iluanni angusarinqartut suliarineqartullu aalajangersimanerusumik isummerfigineqarnissaat siunertaralugu Inuunerittamik ingerlatsinerup qiteqqunnerani nalilersuisoqarpoq. Ingerlatsinerup qiteqqunnerani nalilersuisussat suliamut attuumassuteqanngitsut pilersinneqarput. Nalunaarusiaq manna sulinerup taassuma inernerivaa. Nalilersuisoqatigiit tassaapput:

Finn Kamper-Jørgensen (siulittaasoq), Statens Institut for Folkesundhed-imi siunnersorti, nakorsaq, ph.d., Dansk Selskab for Folkesundhed-imi siulittaasoq.

Tine Pars, Ilisimatusarfimmi rektori, ph.d., cand.scient.

Line Dalentoft, Peqqissuunermut Pitsaaliuinemullu immikkoortortaqaarfimmi pisortaq, Kommuneqaarfik Sermersooq.

Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet-ip ataaniittumi Center for Sundhedsforskning i Grønland-imit nalunaarusiaq suliarineqarpoq, aammalu nalunaarusiamik suliarinnittut nalilersuisoqatigiit sulinerannut allattaasuulluni.

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinermi siunertarineqarpoq suliniummut atatillugu pikkorissartitsinissat suliaassallu aaqqissuunneqarnissaannut tunngavilersorluakkamik najoqqutaqarnissaaq. Aammattaaq Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfiup aningaasanut inatsisissamut inassuteqaasiorneranut najoqqutassiaq tunngaviliissaaq.

Nalilersuisut suliaqarnerminni qitiutillugit sammivaat:

- Inuunerittamut tunngatillugu naalakkersuinikkut anguniagassatut aalajangiussat misissoqqissaarneqarnerat kiisalu anguniakkat taakkua anguneqarsimanerannik imaluunniit ilaannaasa anguneqarsimanerannik nalilersuineq.
- Pissutsit arlallit aamma anguniagassatut naammassineqartut akornanni ataqatigiittoqarneranik ersersitsisut nalilersuinissamut isumaliuutit nalilersuisarnermilu najoqqutassiat aqutigalugit anguniagassatut saqqummiunneqartut sooq anguneqarsimanersut imaluunniit anguneqarsimanginner-sut paasiniarneqarnerat.
- Misissueqqissaarnek aallaavigalugu Inuunerittami toraagarisaaq suliarineqartullu qanoq anguniagassatut siunniunneqartup anguneqarnissaanut ineriartorteqqinneqarsinnaanerisa eqqarsaatersuutigineqarnerat. Kiisalu suliniutinut naleqqiullugu anguniagassatut siunniunneqartut piffissaliunneqartup 2007-2012-ip iluani naammassineqarsinnaanerisa nalilersorneqarnerat.

PAARISA-mi, kommunini, Peqqinnissaqarfiup Qullersaqarfiani, Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfimmi, Ilaqutariinnermut, Kultureqarnermut, Ilageeqarnermut Naligiissitaanermullu Naalakkersuisoqarfimmi, nunap immikkoortuini peqqinnissaqarfinni nakorsatut peqqissaasutullu aqutsisuni, pitsaaliuinemik ataatsimii-

titaliani, kigutigissaavinni kiisalu Inuunerittamut atatillugu malinnaasoqatigiinni qitiusutut suliaqartut arlaleriaqalutik apersorneqarsimanerat nalunaarusiami tunngavigineqarput. Ilaatigut oqarasuaatikkut apersuisoqarpoq, ilaatigullu 2011-mi upernaajusoq Nuuumiinnermut atatillugu inuit tikillugit apersuisoqarluni.

Illoqarfinni nunaqarfinnilu tamarmiusuni pitsaaliuineramik siunnersortit akornanni apersuineq nalilersuisut ingerlappaat. Pitsaaliuineramik siunnersortit 25-usut akornanni 15-it misissuinnermut peqataapput⁴. Misissuinnerup inenera killiffimmik naliliinermi takutinneqarpoq, aamma suliarineqartut ataasiakkaat nalilersorneqarnerat nalunaarusiami takutinneqarput.

Aammattaaq innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut tamarmiusoq kiisalu suliassaqrarfiit ataasiakkaat pillugit nalunaarusiat killiffinnullu tunngatillugu oqaaseqaatit suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinermi najoqqutassatut ilanngunneqarput. Qitiusumit suliassat aallartinneqartut takussutissartaannut pingaarnertut najoqqutarineqartut tassaapput Inuuneritta pillugu ukiumoortumik nalunaarusiat. 2007-imut aamma 2008-mut tunngatillugit nalunaarusiaqarpoq. 2009-mut aamma 2010-mut tunngatillugit suli ukiumoortumik nalunaarusiortoqanngilaq. Taakkununga taarsiullugu suliarineqartut pillugit PAARISA-p oqaaseqaasiaasa takussutissartaat naliliisunut atugassiarineqarput. Inuunerittap sunniutaasa aamma suliaqrarfiit ataasiakkaat immikkut ittumik ineriartortinneqarnerisa nakkutigineqarnissaannut atortussaq pitsaanerpaaq tassaavoq paasissutissiinermik ingerlatseriaaseq pitsaassutsimigut qulakkeerneqarsimasoq. Aaqqissuussineq taanna suli inissinneqanngilaq, taamaattumik kisitsisitigut paasissutissat nalunaarsorneqarnerisa suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinnermut tunngavissatut atorneqarnissaat periarfissaasimangilaq. Suliaqrarfiit suliamut attuumassutillit tatiginartumillu kisitsisitigut paasissutissioneqarsimasut ikittunnguit nalunaarusiami ilanngunneqarput.

Kommunerujussuarni aamma illoqarfinni nunaqarfinnilu ataasiakkaani suliassanut tunngatillugu iliuusissatut pilersaaruteqartoqarpoq. Nalilersuisoqatigiit taakkuninnga misissuiniaratik aalajangerpaat, tassa suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinermi siunertarineqarmat, nuna tamakkerlugu suliniutit takussutissaqartinneqarnissaat kiisalu akisussaaffimmik inissiilluni suliaqrarfiillu akimorlugit suleqatigiilluni suliniutip piviusunngortinneqarnissaanut atugassarititaasut takussutissaqartinneqarnissaat. Najukkami pissat qulakkeerniarlugit pitsaaliuinnermut ataatsimiitaliani siulittaasut arlaleriarlutik apersorneqarput kiisalu oqaatigineqareersutut pitsaaliuineramik siunnersortit tamarmiusut immersuisitsinikkut apersorneqarlutik.

Nalilersuisoqatigiit isumaqarluinnarput, peqqinnissamik siuarsaalluni pitsaaliuillunilu suliaqrarfinni anner-tuumik sulisoqartoq. Taamaattumik suliut suliniutillu nalunaarusiami oqaatigineqartut inaarutaanngillat, aammami suliaqrarfiit ataasiakkaat nalunaarusiami ilanngunneqartut iserfigivillugit misissorneqarnissaat periarfissaqarsimangilaq. Tassunga paarlaallugu suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinermi qitiutinneqarpoq inassuteqaasiornissaq, tassa suliniummut piffissarititaasup sinnerani kiisalu 2012-ip kingorna suliniutip ingerlateqqinneqarnissaanik inassutigineqartup iluani innuttaasut peqqissuunerisa pitsaanerulersinneqarnissaannut Inuunerittami periarfissat atorneqarnerunissaannik periarfissiisunik inassuteqaasiornissaq.

⁴ Peqataanginnermut pissutaasut imatut agguataarneqarput: atorfiit inuttaqanngitsut 3; suliffimmi suliunnaarsimasoq 1; akissuteqanngitsut 6.

2. Inuunerittap pilernerá

Inuunermi pissusilersuutiniq pissuteqartumik nappaateqalertarnermi napparsimasarnerup allanngoriartornera ilutigalugu, innuttaasut peqqissuunissaannik nunatsinni suliniut siulleq pilersinniarlugu taamani Peqqissutsimut Naalakkersuisuusup Aasi Chemnitz Naarup 2003-mi suliaq aallartippaa, tassa inuunermi pissusilersuutiniq pissuteqartumik nappaatit katsorsarneqarnissamut sanilliullugu pitsaaliorneqarsinnaasut amerliartormata. Suliniut taaguuteqalerpoq Inuuneritta.

Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip tatiginartumik ilisimasatigut tunngaveqarnissaa qulakkeerniarlugu Professor Peter Bjerregaard qinnuigineqarpoq innuttaasut nappaatitigut peqqissutsitigullu inissisimaneerat pillugu nalunaarusioqqullugu. Nalunaarusiaq 2004-mi saqqummiunneqarpoq. Nalunaarusiaq taanna tunngavigalugu Inuunerittap pilersinneqarnissaanut aqutsisoqatigiit (2004-mi pilersinneqartut) inassutigaat, innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummi sammisassat sisamat qitiutillugit sulisoqassasoq, tassaasut 1) imigassaq persuttaasarnerlu, 2) nerisat aamma timimik atuineq, 3) pujortartarneq kiisalu 4) atoqatigiittarneq. Taakkua saniatigut iliuusissatut pilersaarutit ukiut siuliini aallartinneqarsimasut tunngavigalugit innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut ingerlanneqassaaq. Tassani ilaatinneqarput imminortarnermik pitsaaliuineq, meeqqat inuusuttullu pillugit pitsaaliuisumik siusissukkut iliuseqarneq, kigutigissuunissaq, ernisusiornermut malittarisassat kiisalu utoqqarnut tunngassuteqartut. Sammisanut taakkununga sisamaasunut tunngatillugu suleqatigiissitat suliamik ilinniagallit aqutsisoqatigiinnut oqaaseqaasiortussatut pilersinneqarput. Taakkua saniatigut suliat akimorlugit suleqatigiissitat tallimassaat pilersinneqarput, taakkua qitiutillugit sammissavaat nalilersuineq, nakkutilliineq ilisimatusarnerlu.

Qitiusumik ingerlatsineq assigiinngitsunik oqaloqateqarnermik ilaqarpoq. Taamani Peqqissutsimut Naalakkersuisuusup, Aasi Chemnitz Naarup, innuttaasunik arlaleriarluni ataatsimiitsitsivoq kiisalu Nuummi, Maniitsumi, Kangaamiuni, Uummannami, Upernavimmi, Qaanaami, Tasiilami, Narsami aamma Alluitsup Paani suliffeqarfiit ataatsimeeqatigisarpai. Nunap sinnerani peqqinnissaqarfik pitsaaliuinernullu ataatsimiititaliat suliniut pillugu innuttaasunik ataatsimiisitsippat, taamaalilluni Inuuneritta pillugu oqallinneq siammasissumik ingerlanneqarpoq – tassa ilinniarsimasut innuttaasullu akornanni ingerlanneqarluni. Taamatut ingerlatsinermi pissarsiarpassuit innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip pilersinneqarnissaanut pingaaruteqarsimapput. Ingerlatsinermittaaq atorneqarsimapput TV-kkut aallakaatitassiat, radiukkut oqallitsitsinerit kiisalu suliaqatigiit atuagassiaanni ilanngutassiaqartarneq aamma tamanut saqqummersitsisarnerit. Aammattaaq innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut peqqinnissaqarfiup aqutsisuisa 2004-mi novembariusoq aqutsisutut isumasioqatigiinneranni kiisalu nunami tamarmi peqqinnissaqarfimmi sulisut peqatigalugit oqaloqatigiissutigineqarpoq. Aammattaaq suliniut Grønlandsmedicinsk Selskabip aamma Dansk Polarcenterip ataatsimiittarnerini oqallisigineqartarpoq.

Nunani tamalaani misilittakkat takutippaat innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip pilersinneqannginnerani ingerlatsineq suliniummut taama ittumut innuttaasut tapersersuinissaannut pingaaruteqartoq.⁵ Taamaattumik taassallugu pingaaruteqarpoq, 2007-imi Kalaallit Nunaanni innuttaasunik misissuinermut peqataasut 72 %-iisa Inuuneritta tusarsimallugu akissuteqarsimaneerat. Piffissami 2005-2008-mi innuttaasunik misissuinermut peqataasut tamarmik qinnuigineqarput innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummi sammisassatut pingaarnerpaatut isigisatik pingasut toqqaqqullugit. Tassunga atatillugu imigassamik ikiaroorner-

⁵ Peter Bjerregaard, 'Innuttaasut nunatsinni peqqinnerat - INUSSUK - Arktisk forskningsjournal 1, 2004'.

tumillu hashimik atorneerluineq kiisalu persuttaasarneq aamma kinguaassiuutitigut innarliisarneq toqqaaq-quneqartut tamarmiusut akornanni pingaarnepaatut tikkuarneqarput.⁶

Aallaqqaammut innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut 100-t pallingajallugit amerlassusilinnik qupperneqartoq isumassarsiorfissatut aaqqinneqaralarpoq. Maannakkut Inuuneritta annikinninngorlugu immikkoortunut katillugit qulingiluanut inissinneqarpoq. Inuunerittami suliassaqarfiit tassaapput: 1) Imigassaq ikiaroonartorlu hash, 2) persuttaasarneq, pingitsaaliilluni atoqateqartarneq aamma kinguaassiuutitigut innarliisarneq, 3) imminortarneq, 4) nerisat timimillu atuneq, 5) atoqatigiittarneq, 6) pujortartarneq, 7) meeqqat inuusuttullu, 8) utoqqaat kiisalu 9) kigutigissaaneq.

Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummi tunngavigineqarpoq innuttaasut peqqissuunerannik tamat paasinnittaaseqarnerat, tassa timikkut tarnikkullu peqqissuuneq, inooriaatsit aamma anersaakkut nukittususeqarneq.⁷ Taamaattumik Inuunerittamut tunngatillugu kaammattuutigineqarpoq, innuttaasut tunngaviusumik inuunerminni atugarisaasa suliaqarfinni tamani eqqarsaatigineqarnissaat aamma suliaasuni tamani peqqissuunerup eqqarsaatigineqarnissaa. Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummi aallaavigineqarput WHO-p⁸ aaqqissuussineratigut Ottawami aamma Bangkokimi Isumaqatigiissutaasut.

Najukkani peqqissutsimik siuarsaasumik pitsaaliuisumillu suliaqarnissat qulakkeerniarlugit Inuunerittap Aningaasaateqarfia pilersinneqarpoq. Aaqqissuussinernut peqqissutsimik siuarsaasunut pitsaaliuisunullu Inuunerittami suliassaqarfinnut attuumassutilinnut qinnuteqartarneq tunngavigalugu ukiumut marloriarluni aningaasaateqarfimmit aningaasaliissutinik agguasooqartarpoq.

3. Suliaqarfiit ataasiakkaat killiffii

Inuunerittamut tunngatillugu suliassaqarfinni qulingiluaasuni tamani iliuusissat anguniagassallu tulliuuttumi nassuiarneqarput. Suliassaqarfinni tamani anguniagassatut saqqummiunneqartunut tunngatillugu piffissami 2007-2010-mi sularineqartut killiffii nalilersorneqarput.

3.1. Imigassaq ikiaroonartorlu hash

Iliuusissat anguniakkallu

Imigassamut ikiaroonartumullu hashimut tunngatillugit piffissami 2007-2010-mi pitsaaliuisumik aamma peqqissutsimik siuarsaasumik suliaqarnissamut iliuusissat pingasut saqqummiunneqarput:

- Imigassamut ikiaroonartumullu hashimut tunngatillugit innuttaasut peqqinnissatigut iliuuseqarnissamut pisinnaatitaanerisa ineriartortinneqarnissaat.
- Peqqarniitsumik imigassartortarnerup annikillisinneqarnissaa, peqqinnartumik avatangiiseqarnerup siuarsarneqarnissaa aamma peqqinnartumik inooriaaseqarnissaaq.
- Ikiaroonartunik atuneq atorneerluinerlu akuersarneqarsinnaanngillat.

Iliuusissatut saqqummiunneqartut aallaavigalugit piffissami 2007-2010-mi suliassatut anguniakkat pingasut ukua erseqqissarneqarput:

⁶ Peter Bjerregaard & Ea Cecilie Aidt, 'Inuunermi atukkat, inuunermi pissusilersuutit peqqissuserlu. Kalaallit Nunaanni innuttaasunik misissuineq 2005-2009 – SIFs Grønlandsskrifter nr. 20, 2010'

⁷ Inuuneritta, qupp. 7.

⁸ Verdens Sundhedsorganisationen, www.who.org.

- Anguniagaq 1: Inuusuttut sulii 14-inik ukioqalernatik aalakoornermik misiliisimasut 2004-mi 33%-isut amerlassuseqarsimanerannut sanilliullugu ullumikkut 10%-inut appartinneqarnissaat.
- Anguniagaq 2: Inuusuttut 14-17-inik ukiullit ikiaroonartumik hashimik pujortarlutik misiliisimasut 2003-mi 25%-isut amerlassuseqarsimanerannut sanilliullugu ullumikkut 10% ataallugu amerlassuseqalersillugit ikilisinneqarnissaat.
- Anguniagaq 3: Inuusuttut naamaarnermik misiliisartut sapinngisamik ikinnerpaanngortinneqarnissaat, tassa 1998-imi 21%-isut amerlassuseqarsimanerannut sanilliullugu ullumikkut 0%-inngortinni-arneqarnissaat.

Taakkua saniatigut pitsaaliuilluni peqqissutsimillu siuarsaalluni suliaqarnermi anguniagassat arfinillit makku saqqummiunneqarput, tassaasut:

- Anguniagaq 1: Meeqqat inuusuttullu inuunerat imigassamik ikiaroonartunillu atonerluiffiunngitsoq.
- Anguniagaq 2: Avatangiisinik imigassartaqanngitsunik siuarsaaneq ineriartortitsinerlu.
- Anguniagaq 3: Imigassamik ikiaroonartumillu atonerluinermik katsorsaaneq akeqanngitsoq.
- Anguniagaq 4: Katsorsaaneq arlalinnut sammiveqartinneqartoq.
- Anguniagaq 5: Hashimik eqqussuineq nioqquteqarnerlu killilersimaarneqartut.
- Anguniagaq 6: Inuiaqatigiinni imigassamik atuineq tamarmiusoq killilersimaarneqartoq.

2007-2010-mi suliarineqartut

Ukioq	Suliarineqartut
2007	<p>Inuusuttunut atuagassiaq INUK nunami tamarmi agguanneqartoq aqutugalugu aanngajaarniutit pillugit sammisaqarneq.</p> <p>Sapaatip akunnera 18-imi oqallitsitsinermik aqqissuussinerit. Kommunit, pitsaaliuinermit ataatsimiititaliat, atuarfiit, peqatigiiffiit, innuttaasut il.il. kaammattorneqarput imigassartaqanngitsumik aqqissuussinissat pilersaarusiussagaat ingerlallugillu, taakkunani imigassartortarnermik ileqquliussat, qanoq imertarneq aamma aanngajaarniutit allat qitiutillugit sammisaqarneq oqallitsitsinerillu ingerlanneqarput. Aqqissuussinerni piorsarsimassutsikkut misigisasat, nipilersorneq, erinarsorneq timersornerlu ataatsimoornermik misigititsisut ilanngullugit sammineqarput, taakuummatami inuunermik isumaqartitsisut, qiimatitsisut soqutigisaqartitsisullu. Nunaqarfinni illoqarfinnilu taamatut aqqissuussinernut annikitsumik aningaasaliissuteqartoqarpoq. Piffissaq 2008-2012 immikkut ittumik atorlugu atonerluinerup ajoqutai pillugit innuttaasut ilisimasaqarnerulersinniarneqassapput. Sapaatip akunnera 18 1992-imiilli ukiut tamaasa aalajangersimasumik ingerlanneqartarpoq, piffissamilu 2007-2010-mi ukiuni tamani ukiumut sammisaqarfiusarluni.</p>
2008	<p>Atuartut 6.-10. klassimeersut siunertarinerullugit naamaartarnerup taassumalu ajoqutai pillugit nuna tamakkerlugu paasisitsiniaaneq. Atuartunut, atuartut angajoqqaavinut kiisalu atuarfiit aqutsisuiunut naqitanngorlugit atortussat paasisitsiniaanermi atorneqarput, aammattaaq KNR-TV-mi naatsumik aallakaatitassiat takutinneqartarput.</p>

Angallatinik umiatsiaaqqanillu piginnittut tunaartarinerullugit aviisini nuna tamakkerlugu saqqummersartuni nalunaaruteqartarnek, nalunaarutitigut angallatinik piginnittut kaammattorneqarput meeqqat inuusuttullu akornanni naamaartarnek unitsinniarlugu umiatsiaaqqaminni/angallamminni naamaarniutaasinnaasut ulorianartut qularnaallillugit inissittassagaat.

Naartuneg imigassarlu pillugit nutaamik paasissutissiornek, tassani naartulinnginnermi, naartunermi erneriitsiarnermilu imigassartunnginnissaq inassutigineqarluni.

2007-2012-imi innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummi anguniagassanut tunngatillugu sumut killittoqarnerseq pillugu kommunit oqallinnissaannik kaammattuisoqarpoq. Tassunga ilanngullugit imigassartortarnerup hashimillu ikiaroorarnerup siunissami pitsaaliuorneqarnissaat, peqqissutsimillu siuarsaaneq qanoq ingerlanerseq oqallisigeqquneqarput. Suliat 2009-mi ingerlateqqinneqarput.

2009 Suliffeqarfanni imigassaq pillugu politikkeqarnek pillugu isumasioqatigiinneq: 'Peqqinnarnerusumik suliffeqalernissaq – imigassaq samminerullugu'. Pitsaaliuinermik siunnersortit aamma PAARISA-p pikkorissartinneqarnerat.

Naartuneg imigassarlu pillugit tv-kkut aallakaatitassiornek, tassani naartulinnginnermi, naartunermi erneriitsiarnermilu imigassartunnginnissaq inassutigineqarluni.

2010 Ikiaroorartumik hashimik atornerluinerup akiorniarneqarnera pillugu iliuusissatut pilersaarummut atatillugu tv-kkut arfineq marlunnik aallakaatitassiornek. Aallakaatitassiat 2011-mi ukiukkut KNR-imi aamma Nuuk TV-mi takutinneqarput.

Atuagaaraq 'Qanoq ukioqartariaqarpa? Inuusuttunut 18-it inorlugit ukiulinnut tunngatillugu imigassaq pillugu ilisimasariaqakkat' saqqummersinneqarpoq. Aammattaaq imigassaq pillugu inatsiseqarnermut tunngatillugu paasissutissiorartoqarpoq.

Takussutissiaq 1. Ikiaroorartumut hashimut imigassamullu tunngatillugit qitiusumik suliarineqartut pillugit takussutissiaq, PAARISA-mit 2007-2010-mut tunngatillugu saqqummersinneqartoq. Najoqqutarisat: 2006-7-imi aamma 2008-mi ukiumoortumik nalunaarusiat kiisalu 2009-mi aamma 2010-mi allattukkat, PAARISA.

Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu

Pitsaaliuinermik siunnersortit akornanni apeqqutinik akiuititsilluni misissuinerup takutippaa, imigassamut tunngatillugu Inuunerittami anguniakkat tamakkiisumik imaluunniit ilaannakortumik ilisimaneqartut. Aammattaaq siunnersortit affaannit amerlanerulaartut oqaatigaat, anguniakkat taakku tamatigut imaluunniit akuttunngitsumik aallaavigalugit sulisarlutik. Imigassamut ikiaroorartumullu hashimut tunngatillugit suliaqarnek pillugu pitsaaliuinermik siunnersortit amerlanerit nalilerpaat sulineq ingerlalluartoq, kisianni suli amigaateqangaatsiartoqartoq. Tamanna 72%-it oqaatigaat. Ikinnerusut (21%) isumaqarput suliassami anguniagassat ilaasa ilaannik angusaqartoqarsimasoq, siunnersortili ataaseq (7%) isumaqarpoq anguniagassat tamarmiusut anguneqarsimasut.

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, isumatusaartumik oqallinnerit paasissutissiinerillu arlallit qitiusumit aallartinneqarsimasut. Piffissami 2007-2010-mi suliarineqartut pingaartumik 'Meeqqat inuusuttullu inuunerat imigassamik ikiaroorartunillu atornerluiffiunngitsoq' pillugu angu-

niagaq 1-imut, kiisalu 'Avatangiisunik imigassartaqanngitsunik siuarsaaneq ineriartortitsinerlu' pillugu anguniagaq 2-mut attuumassuteqarsorinarput. Oqallinneq paasissutissiinerlu peqqissutsimik siursaalluni suliniuteqarnermut pingaarutilittut ilaapput, ilutigaluguli aqqissuussaasumik pitsaaliuinarluni iliuitsitut sakukinnerpaajupput, soorlu assersuutigalugu inatsisit aqputigalugit inerteqquteqarnermut imaluunniit killilersuinerlut naleqqiullugit. Taamaattumik suliniutip nunamut tamarmut sunniuteqarnissaa annertungaasanganneqanngilaq, tassa sukannernerusumik imigassamut polikkeqarnerup akuliuffigineqarneratigut imaluunniit ingerlanneqarneratigut nuna tamakkerlugu aqqissuussaasumik pitsaaliuinerlut tamanna ilaqartinneqanngippat. Arlalitsigulli takussutissaavoq, najukkani imigassap aalajangersimasumik inerteqqutaatinneqarnera. Qaanaami, Ammassalimmi aamma Ittoqqortoormiini piffissat ilaanni imigassamik tuniniaaneq aamma imigassamik kimittuunik sassaallertarneq matoqqatinneqartarput kiisalu imigassamik aalakoornartulinnik tuniniaanissaq inerteqqutaavittarluni. Politimestereqarfik naapertorlugu tamatuma kinguneranik angerlarsimaffinni eqqissiviillortarnerit, tigusarinnittarnerit aalakoortullu ikileriartarput.

Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip nalilersorneqarnerani pingaaruteqarpoq anguniakkatut saqqummiunneqartut pitsaassusaasa isumaliutigineqarnissaat. Anguniakkat arfiniliusut tamaasa eqqarsaatigalugit oqaatigineqassaaq, oqaasertalersorneqarneri assut annertummata, pilersaarullu aallaavigalugu ersarluppoq suliassaqarfimmi tamatumani qanorpiaq iliortoqarniarnersoq, minnerunngitsumillu kina qanoq iliuuseqarniarnersoq. Aamma suliassaqarfimmi iliuusissatut allatorneqarsimasunut pingasuusunut tunngatillugu tamanna atuuppoq. Iliuusissat toqqaannartumik aallartinneqarnissaat ajornakusoorpoq, tamatuma suliassaq artornarsitippaa aamma suliassaqarfimmik suliaqartussaq annertuumik unammillertussanngortippaa.

Anguniagassat anguneqarsinnaasut tasaanerupput anguniagaq 3, 'Imigassamik ikiaroorartumillu atornerluinerlut katsorsaaneq akeqanngitsoq' kiisalu anguniagaq 4, 'Katsorsaaneq arlalinnut sammiveqartinneqartooq'. Suliaqarfimmi tamanut atuuttoq tassaavoq, kommunip innersuussineratigut akeqanngitsumik katsorsartittarneq. Assersuutigaluguli innuttaasoq suliffeqarpat, innuttaasup nammineq akiliuteqarnissaa kommunit piimasaqaatigisaraat takussutissaqarpoq. Aamma sulisup atornerluinerlut katsorsartinnera sulisitsisumit akilerneqartartooq takussutissaqarpoq. Suliaqarfimmullu tassunga tunngatillugu kommunip akissai killeqartarput, taamaammatt innuttaasut katsorsartinnissaannut kommune tamatigut akiliisinnaassuseqartanngilaq. Minnesotami katsorsaariaaseq aallaavigalugu katsorsaasoqartarpoq nunamilu sumiiffinni marlunni neqeroorutaasarluni, tassa Nuummi Ilulissanilu Frederiksberg Centerini kiisalu Nuummi Katsorsaa-vimmi. Ilutigalugu najukkani katsorsaanaissamik neqerooruteqartoqartarpoq, taakkuli tamatigut Minnesotami katsorsaariaaseq malinneq ajorpaat. Taamaattumik maanna suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqun-nerani naliliinerlut erseqqivinnigilaq katsorsaasarnep akeqanngitsuunera assigiinngisitaartuuneralu. Katsorsaanerlut suliaqarfik siusinnerusukkut Namminersorlutik Oqartussat ataanni inissisimasimasooq maanna kommunit tigujuartuaarpaat. Suli siusippallaarpoq anguniagassat qulaani taaneqartut kinguneqarsinnaanerlut oqaatigissallugu.

Anguniakkap 6-ip takutippaa innuttaasut imigassamik atuinerlut tamarmiusooq annikillisinneqartariaqartooq. Paasissutissat 2007-imit 2010-mut imigassartornerup annertussusaanik ersersitsinnaasut maannakkorpiaq pigineqanngillat. Imigassap eqqussorneqarnera pillugu Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfiup kisitsisaatai, atuinerlut nalilerneqarnissaanut nalinginnaasumik atornerlutartarput. Pingaaruteqarporlut erseqqissaasutitigissallugu inuit ataasiakkaat qanoq imigassartortiginerlut kisitsisit taakkua takutittanngimmassuk. Innuttaasummi 15-inik ukioqalereersimasut aallaavigalugit taamaallaat naatsorsuisooqartarpoq. Piffissami

2007-2010-mi eqqussuineq 12 literiniit 10,7 literinut appariarpoq, tamannali innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummut attuumatinneqarsinnaagunangilaq, tassa ukiorpasuit ingerlanerini eqqussuineq 1-2 procentinik nikerartarsimammat.

2007	2008	2009	2010
12,0	10,6	10,7	-

Takussutissiaq 2. Innuttaasut imigassamik atuinerat, inummut 15-inik ukioqalereersimasumut imigassaannarmik literimut atuineq naatsorsuutigalugu. 2007-2010. Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik.

Inuusuttut imigassamik, ikiaroorntumik hashimik aamma naamaartarnermik misilittagaannut tunngatillugu anguniakkani 1-imit 3-mut procentinngorlugit anguniagassat ersarissupilussuit saqqummiunneqarput. 2010-mi Kalaallit Nunaanni HBSC-mik misissuinermit paasisutissat anguniakkat taakkua killiffiisa nalilersorneqarnerannut atorneqarsinnaapput.⁹

Meeqqat aalakuunngisaannarsimasut amerlassusaat 2006-imiit 2010-mut appariarsimavoq (takussutissiaq 3). Tassa 2006-imut sanilliullugu 2010-mi amerlanerulaartut aalakoorsimapput. 11-nik aamma 12-inik ukiullit 10%-iisa missaanniittut aalakoorneq misilissimavaat, 13-inilli ukiullit 30%-iisa aalakoorneq misilissimallugu. Anguniagaq 1, inuusuttut 14-inik ukioqalertinnatik aalakoornermik misiliisartut suliniutip ingerlanneqarnerani amerlassusaasa 10%-imut appartinneqarnissaa suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani anguneqarsimangilaq, naak atuartunut sammisumik paasisitsiniaasoqartaraluartoq.

	2006	2010
11-nik ukiullit	92%	89%
12-inik ukiullit	90%	84%
13-inik ukiullit	82%	70%

Takussutissiaq 3. Meeqqat 11-13-inik ukiullit aalakuunngisaannarsimanerartut amerlassusaat procentinngorlugu (N= 2006-imi 2221-t aamma N = 2010-mi 1862-it). Najoqqutarisaq: Kalaallit Nunaanni HBSC-mik misissuineq 2010, Birgit Niclasenimit il.il., nalunaarusiaq suliarineqarpoq.

Anguniagaq 2-mi inuusuttut 14-17-inik ukiullit ikiaroorntumik hashimik pujortarnermik misiliisartut amerlassusaat 10% ataatersillugu appartinniarneqarpoq. 15-init 17-inut ukiullit misiliisartut 2006-imit 2010-mut ikilerialaarsimapput (takussutissiaq 4). Taamaattoq inuusuttut 15-17-inik ukiullit ikiaroorntumik hashimik misiliisimasut suli 19%-iupput, tassa 10%-inngortillugit anguniakkamit amerlanerungaatisarput. Taamaalluni anguniagaq suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani anguneqarsimangilaq.

	2006	2010
15-inik ukiullit	19%	17%
16-inik ukiullit	30%	25%
17-inik ukiullit	34%	29%

⁹ HBSC tassaavoq Health Behavior among School aged Children, misissuinerlu meeqqat atuarfianni atuartut 13-init 15-inut ukiullit akornanni ingerlanneqarpoq. Kalaallit Nunaanni HBSC-mik misissuinermit paasisutissat naalagaaffiit 50-it sinnerlugit amerlassusillit HBSC-mik suleqatigiinnerannut ilaatinneqarput. Misissuineq kapitali 6-imi ersarinnerusumik nassuiarneqarpoq.

Takussutissiaq 4. Inuusuttut 15-inik, 16-inik aamma 17-inik ukiullit ikiaroorartumik hashimik pujortangisaannarsi-manerartut amerlassusaat procentinngorlugu (N= 2006-imi 560-it aamma N= 2010-mi 420-t). Najoqqutarisaq: Kalaallit Nunaanni HBSC-mik misissuineq 2010, Birgit Niclasenimit il.il., nalunaarussiaq suliarineqarpoq.

Anguniagaq 3-mi inuusuttut naamaarnermik misiliisartut amerlassusaasa appartinniarneqarnerat (tunga- viatigut 0%-imut) suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani aamma anguneqarsimanngilaq. 11-16-inik ukiullit naamaarnermik misiliisimasut amerlassusaat 2006-imiit 2010-mut annikitsuinnarmik assigiinngissu- teqarpoq (takussutissiaq 5). 2006-imi aamma 2010-mi naamaarnermik misiliisartut amerlassusaat ukioq- qortusiartorneq ilutigalugu amerliartorput. Taamaattumik suli suliasaqaqaaq. Pingaartumik 16-inik ukiullit akornanni misiliisartut 2006-imiilli marloriaatinngorsimapput.

	2006	2010
11-nik ukiullit	1%	2%
12-inik ukiullit	4%	1%
13-inik ukiullit	5%	4%
14-inik ukiullit	10%	8%
15-inik ukiullit	15%	13%
16-inik ukiullit	14%	24%

Takussutissiaq 5. Meeqqat ikiarooriarlutik naamaarnermik misiliisimanerartut amerlassusaat procentinngorlugu (N= 2006-imi 1956-it aamma N= 2010-mi 1743-t). Najoqqutarisaq: Kalaallit Nunaanni HBSC-mik misissuineq 2010, Birgit Niclasenimit il.il., nalunaarussiaq suliarineqarpoq.

Imigassartortarnerup pitsaaliorneqarnerata pingaassusaa erseqqissaatigiuartariaqarpoq. Misissuisarnerpas- suit takutippaat inuiaqatigiinni inuuniarnermik ajornartorsiutillit amerlanerpaartaat ajoqutaasumik ingasat- tumillu imigassartortartut. Nalilersuisoqatigiit qitiusutut suliaqartunik apersuineranni imigassap ajoqutaasa inuiaqatigiinnut sunniuteqartarnerat saqqummersinneqartuarpoq. Tamanna suliaqarfinit tamanit tikkuar- torneqarpoq. Pinerluttuliortarnermut imigassap sunniuteqartarnera Politiit tungaanit tikkuartorneqarpoq. Ilaatigut Politiit ukiumoortumik nalunaarussiaata 2010-meersup siulequtaani takuneqarsinnaavoq Politimes- terip allataa: *Inoqammut ulorianartumik pinerluttuliornerit pillugit suliani amerlanerpaani illuatungeriiusu- nit ikinnerpaamik ataaseq aalakoortarpoq. Aamma Kalaallit Nunaanni Politiit 2010-mi angerlarsimaffimmi eqqissiviillortunut 3.077-inut ornigussimapput (taakkunanga 442-usuni meeqqat akuutinneqartarsimallu- tik) kiisalu aalakoortunut 1.162-inut ikiuussimallutik. Tassa isumaga naapertorlugu pinerluttuliortarnermik ajornartorsiuteqarnermut imigassaq annertuumik pissutaaqataasarpoq.*¹⁰

Peqqinnissaqarfimmit oqaatigineqarpoq ajoquserut ajutoortullu suliaritittut amerlanerpaartaanni imigas- saq akuusartoq. Tassunga ilanngullugu misilittakkat takutippaat, kissaatiginngisamik naartulernerpassuar- nut kinguaassiutitigullu nappaaterpassuarnut imigassartorsimaneq aamma pissutaasartoq, tassa inuusuttut amerlasuut imigassartorsimanermik nassataannik taakkununga illersuuteqarnissartik puigortarmassuk. Taamaattumik pitsaaliuilluni peqqissutsimillu siuarsaalluni imigassamut tunngatillugu suliniuteqarneq su- liassaqaarfinit amerlasuunut allanut sunniuteqarpoq.

¹⁰ <http://www.politi.dk/Groenland>

Innuttaasut inuunerminni atugaanni tunngaviusumik pissutsit imigassamik ajornartorsiuteqarnermut atuumassuteqarput. Inuussutissarsiutitigut periarfissat, ilinniagaqarsinnaaneq, peqqinnissatigut sullinneqarsinnaaneq, atassuteqaasersuutit, ineqarnikkullu pissutsit tamatumunnga assersuutissaapput. Imigassamik atornerluinermut attuumatillugu ajornartorsiutaasartut anigorniarlugit inuunermi atukkatigut tunngaviusut najukkani isumaginiarneqartarnerat pillugu pitsaasunik assersuutissaqarpoq. Najukkani imigassap ajoqutaasa sunniutigisartagaat pitsaaliorniarlugit inuussutissarsiutitigut periarfissat, atuarfiit ineqarnikkullu pissutsit pitsaaliuineranut ataatsimiititaliat arlallit maanna isumaginiarlugit suliniuteqarput. Tassa pitsaasunik suliniuteqartoqarpoq, sulili suliassaqaqaaq. Suliassaqarfiit nalinginnaasumik inuunermi atukkanut pingaaruteqarput akornanni ataqatigiissaarineq, imigassamat ikiaroorartumullu hashimut tunngatillugu Inuunerittami anguniarneqartup anguneqarnissaanut pingaaruteqarput.

Imigassaq Ikiaroorartorlu pillugit Siunnersuisoqatigiit imigassartoriaatsimik allannguinnissaq qitiutillugu 2011-mi septembari qaammat imigassaq pillugu isumasioqatigiitsitsiniarput. Tassani siunertarineqarpoq, siumut isigisumik inassuteqaasiornissaq aamma atornerluinermut tunngatillugu pitsaaliusumik suliniuteqarnerup suliaqarnerullu siuarsarneqarnissaanut naalackersuisoqarfiit akimorlugit suleqatigiissitamik pileritsinissaq. Inuunerittami anguniakkat iliuusissallu erseqqissarneqarnissaanut tamanna periarfissaalluarpoq, taamalu siunissami suliassaqarfimmi siunertaqarnerusumik aamma aqqissuussaanagerusumik suliniuteqarnissamat tamanna periarfissiissalluni.

3.2. Persuttaasarneq, pinngitsaaliilluni atoqateqartarneq aamma kinguaassiuutitigut innarliisarneq

Iliuusissat anguniakkallu

Persuttaasarneq, pinngitsaaliilluni atoqateqartarneq aamma kinguaassiuutitigut innarliisarneq pillugit suliassaqarfimmi piffissami 2007-2012-imi iliuusissat pingasut makku saqqummiunneqarput.

- Persuttaasarneq, pinngitsaaliilluni atoqateqartarneq aamma kinguaassiuutitigut innarliisarnerit al-lat pillugit paqumisuttarnerup anigorniarneqarnissaa, aamma meeqqat, inuusuttut inersimasullu persuttarneqarsimasut qanoq pitsaanerpaamik ikiorneqarnissaat pillugu ammanerunissaq ilisimasaqarnerunissarlu.
- Persuttaasarnerup innarliisarnerullu akuerineqarsinnaannginnerisa paasitinneqarnissaa.
- Innuttaasut imminnut paarinissaanut, persuttaasarnerup innarliisarnerullu pinngitsoortinnissaanut aamma persuttarneqarsimasunik ikiuisarnissamat tunngatillugu innuttaasut iliuuseqarnissamat pisinnaatitaaffiisa nukittorsarneqarnissaat.

Iliuusissat anguniakkat tallimat aqutugalugit erseqqissarniarneqarput, tassalu:

- Anguniagaq 1: Persuttaasarneq pinngitsaaliisarnerlu killilersimaarneqassapput.
- Anguniagaq 2: Meeqqat inuusutullu persuttaanertaqanngitsumik, pinngitsaaliinertaqanngitsumik kinguaassiuutitigullu innarliinertaqanngitsumik inuuneqarnissaat.
- Anguniagaq 3: Persuttaasarnerup annertussusia, pissusia kingunerisaalu pillugit tamanut ammasumik oqallitsinissaq.

- Anguniagaq 4: Innuttaasut akisussaaqataanerat isumaginnissinnaassuseqarnerallu nukittorsarneqassapput.
- Anguniagaq 5: Eqqugaasunut pinerluuteqartumullu katsorsaanissamik siunnersuinissamillu neqerorutit qulakkeerneqassapput.

2007-2010-mi suliarineqartut

Ukioq	Suliarineqartut
2007	<p>'Meeqqanik kinguaassiuutitigut atonerluineq UNITSILLI' pillugu nuna tamakkerlugu sunniinarluni suliniuteqarneq 2006-imi septembari qaammat aallartinneqarpoq, 2007-imilu ingerlanneqarluni. Sunniiniarnermi ingerlatat tassaapput:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Suliamik immikkut ilisimasallit Karin Dyhrimit sammisaqartinneqarnerat, taassuma qanigivallaakkamik atoqateqartarnermut tunngatillugu 'Glaspigen' pisimasuimmik aallaavilik atuakkiaraa. - Meeqqat, inuusuttut inersimasullu anguniarlugit TV-kkut radiukkullu naatsunik aallaqaatitsarneq, taakkunani ilaatigut qitiutillugit meeqqat pisinnaatitaaffii, akisussaafeqaatigiinneq, nalunaaruteqarnissamut pisinnaatitaaffeqarneq pisussaaffeqarnerlu, kiisalu grooming pillugu ilisimasaqarneq, grooming tassaavoq utoqqaanerusup aamma misilittagaqarnerusup kanngunarsaasarnera, uupakaatitsinermik, sallumik, iluareqqusaarnermik nersualaarinninnermillu atuisarnera kiisalu pinerluttuliorfigineqartumik akisussaaffiliillunilu pisuusutut misigisimatitsisarnera, taamaalilluni kanngunarsaasumik iluarusutsitsisumik pinerluttuliorfigineqartoq (nammineq kajumissutsimigut pisorinar-tumik) kinguaassiuutitigut iliuuseqartittarlugu (Red Barnet). 2006-imi septembarimit 2007-imi martsimut takutinneqarpoq. - Oqaloqatigiinnissaq kiisalu meeqqat inuusuttullu aqqusinermi angalaartillugit nuna tamakkerlugu sammisaqartitsinissamut piareersarnissaq siunertarlugu meeqqat pisinnaatitaaffii aallaavigalugit atuarfiit atortussaannik tuniorarneqarnerat. Sammisaqartitsinissami pineqarput meeqqat namminneq timiminnut tunngatillugu pisinnaatitaaffeqarnerat, taannalu 2007-imi februaari qaammat ingerlanneqarpoq, tassani meeqqat kinguaassiuutitigut innarliisarnermut akerliussutsimik takutitsipput. - Pitsaaliuinermik siunnersortit immikkoortukkuutaartumik ilinniartinneqarnerannut atatillugu siunnersorti Gitte Jakobsen, UFC, Det Danske Socialministerium-imeersoq kinguaassiuutitigut innarliisarnerup pitsaaliorneqarnissaa pillugu pikkorissartitsivoq. - 'Ajortoq toqqortaq', kinguaassiuutitigut innarliisarneq pillugu kalaallit piviusumik tungaveqarlutik filmiliaata tapersiisuteqarfigineqarnera kiisalu agguanneqarnera. - Kinguaassiuutitigut innarliisarnerup pitsaaliorneqarnera pillugu meeqqanut mikinerusunut atuakkiap 'Isertugaateqarpunga'-p aqqissuuteqqinneqarnera naqiterneqarneralu. - Kinguaassiuutitigut innarliisarnerup pitsaaliorneqarnera pillugu suliamik ilisimasallit ilinniartinneqarnerat, tassunga ilanngullugit peqqinnissatigut ilinniagaqartut pitsaaliuinermillu siunnersortit. - Holbæk Teaterip piviusulersaarutaa 'Det bliver sagt' (Oqaatigineqarpoq) 2007-imi ta-

kutinneqarpoq. Piviusulersaarut Katuami marloriarluni takutinneqarpoq; suliamik ilisimasalinnut ataasiarluni aamma Nuummi innuttaasunut ataasiarluni. Takutitserer-nermi isiginnaartut aamma takutitassior-nermi Ditlev Jensenip kiisalu tarnip pissusaanik ilisimasallip Kuno Sørensenip akornanni ammasumik oqallittoqarpoq.

- Persuttaasarnermut pinngitsaaliillunilu atoqateqartarnermut aamma kinguaassiuutitigut innarliisarnermut tunngatillugu suleqatigiissitat marluk 2007-imi pilersinneqarput. Peqqissutsimik siuarsaanissaq aamma persuttaasarnerup kinguaassiuutitigullu innarliisarnerup pitsaaliorneqarnissaat pillugu Nunamut tamarmut Iliuusissaq eqqarsaatigalugu suleqatigiissitat iliuusissatut pilersaarusoqquneqarput. Suleqatigiissitat siuller-meersumik 2007-imi decembari qaammat ataatsimiipput.

'Persuttaanermut paarlaallugu oqaloqatigiinneq' Politiinit ingerlanneqarpoq. Tassani meeqqat atuarfianni 8. klassinut naleqqussakkamik ullut marluk pikkorissaaneq pineqarpoq. Pikkorissaaneq 1998-imiilli politiit pinerluttarnermik pitsaaliuinerannut ilaavoq, tamannalu Kalaallit Nunaanni politeeqarfinni arlalinni ingerlanneqarpoq. Suliaq piffissami 2007-2010-mi ukiumoortumik uteqqinneqartarpoq.

2008	Peqqissutsimik siuarsaanissaq aamma persuttaasarnerup kinguaassiuutitigullu innarliisarnerup pitsaaliorneqarnissaat pillugu Nunamut tamarmut Iliuusissaq pillugu suliaqarnerup ingerlateqqinneqarnera.
2009	Peqqissutsimik siuarsaanissaq aamma persuttaasarnerup kinguaassiuutitigullu innarliisarnerup pitsaaliorneqarnissaat pillugu Nunamut tamarmut Iliuusissaq isumassarsiorfissatut Namminer-sorlutik Oqartussanit saqqummersinneqarpoq, atserneqarluni: 'Persuttaasaneq aamma kinguaassiuutitigut innarliisarneq – Isumassarsiorfissaq'. 'Persuttaaneq aaqqiissutissaanngilaq'. Isumasioqatigiinneq Isumaginninnermut Naalackersuisoqarfimmit aqqissuunneqartoq.
2010	Suliaqarfik 2010-mi Isumaginninnermut Naalackersuisoqarfiusimasumut nuunneqarpoq, taamaattumik Inuunerittap ataani suliarineqartut takussutissartaat pigineqanngillat.

Takussutissiaq 6. Persuttaasarnermut, pinngitsaaliillunilu atoqateqartarnermut aamma kinguaassiuutitigut innarliisarnermut tunngatillugu qitiusumik suliarineqartut pillugit takussutissiaq, PAARISA-mit 2007-2010-mut tunngatillugu saqqummersinneqartoq. Najoqqutarisat: 2006-7-imi aamma 2008-mi ukiumoortumik nalunaarusiat kiisalu 2009-mi aamma 2010-mi allattugaatit, PAARISA.

Inuiaqatigiinni suliarineqartut

Pisortatigoortumik suliarineqartut qitiusumit aqqissuunneqarlutillu aningaasaliiffigineqartut saniatigut, inuiaqatigiinni kinguaassiuutitigut innarliisarnerit qitiutillugit suliarineqartut pingaarutillit arlallit ilanngullugit oqaatigineqarneqartariaqarput.

2007-imi februaari qaammat TASIORTA – Kalaallit Nunaanni kinguaassiuutitigut innarliisarneq pillugu akertuunermut Tapersersuisutut peqatigiiffik pilersinneqarpoq. Peqatigiiffiup sullitarai kinguaassiuutitigut atornerlunneqarsimasut, taakku ilaqutaat aamma sullitanik sullissisutut katsorsaasut namminnerlu piumassutsiminnik sullissisut. Peqatigiiffimmik pilersitsiner-nermi siunertarineqarpoq iliuuseqarnissamut katsorsaani-

mullu periarfissanik pilersitsinissap qulakkeerneqarnissaa, kinguaassiuutitigut atonerlunneqarsimasut taakkualu ilaqutaasa ikiorneqarnissaat, oqallittarfimmik kinguaassiuutitigut atonerlunneqarsimasut taakkualu ilaqutaasa ajornartorsiumminnik misilittakkaminnillu oqalliffigisinnaasaannik pilersitsinissaq, kiisalu kinguaassiuutitigut atonerlunneqarsimasut taakkualu ilaqutaasa aamma suliamik ilinniagalit namminnerlu kajumissutsiminnik sullinniakkanik sullissisut iliuuseqarnissamut katsorsaansamullu periarfissat pillugit siunnersorneqarlutillu ilitersorneqarnissaat. Uani inuttut nammineq suliniuteqarneq pineqarpoq, peqatigiiffillu suliffeqarfiuvoq imminut ingerlattoq. 2008-mi ukiakkut TASIORTA-p akeqanngitsumik oqarasuaatikut siunnersuisarneq ammarpaa, taanna suliamik ilinniagalinnit, tarnip pissusaanik ilisimasalinnit marluinnik oqaaseqartunit isumagineqarpoq. Oqarasuaatikkut siunnersuisarneq sapaatip akunneranut marloriarluni ammasarpoq.

2008-mi januari qaammat Meeqqat Inuunerissut / Bedre Børneliv (MI/BB) naalakkersuisutiguunngitsumik suliniaqatigiiffittut (NGO) pilersinneqarpoq, tassani qitiutinneqarluni Kalaallit Nunaanni meeqqat atugariisaat. MI/BB-p uani taaneqartariaqarneranut pissutaavoq, taassuma kinguaassiuutitigut innarliisarneq pitsaaliorneqarnissaa, taamalu pineqarsimasunut katsorsaasoqartarnissaa qitiutillugit 2009-miilli suleqataasimanera. 'Kalaallit Nunaanni meeqqat illuat' qulequtaralugu Nuummi isumasioqatigiinnissaq MI/BB-p 2009-mi septembari qaammat aaqqissuuppaa. Isumasioqatigiinnerup inernerivaa Kalaallit Nunaanni meeqqat illuata meeqqanut kinguaassiuutitigut innarlerneqarsimasunut katsorsaasarfissap pilersinneqarnissaa pillugu inassuteqaatit arlallit, taamatut aaqqissuussineq Islandimit aamma USA-mit ilisimaneqarpoq¹¹. Inassuteqaatit Naalakkersuisunut tunniunneqarput.

Suliniut F-SOMBU¹² aamma assersuutaavoq, ukiuni kingullerni kinguaassiuutitigut innarliisarneq sammineqarnerujartorneranut. Suliniummut tassunga atatillugu 2009-mi marts qaaqmat kinguaassiuutitigut innarliisarneq pillugu Nuummi isumasioqatigiissitsisoqarpoq. Isiginnaagassiaq 'Oqarit! Inuullutillu' aaqqissuussamut ilaatillugu takutinneqarpoq. Isiginnaagassiaq kinguaassiuutitigut innarliisarneq aamma imminortarnermut tunngassuteqartoq Nuup saniatigut illoqarfinni assigiinngitsuni arfineq pingasuusuni aamma takutinneqarpoq, sammisaq pillugu takutitseeernermit oqallittoqartarluni. Isiginnaagassiaq Inuunerit tamit aningaasaliiffigineqarpoq (imminortarneq pillugu suliaqarfimmi suliarineqartut pillugit immikkoortoq takuuk), suliniulli peqatigiiffimmit namminersortumit aallartinneqarpoq.

Inuunnaat sunniinarlutik suliniaqatigiiffiat '8. marts gruppen'¹³ ukiuni kingullerni persuttaasarneq pillugu oqallitsitsinernik paasitsiniaanernillu pilersitseqataasarpoo. Ilaatigut persuttaasarneq pillugu akerliussut simik takutitsinissaq aaqqissuuttarpaat aamma allagartarsuarnik paasissutissanillu Kalaallit Nunaannut tamarmut nassiusuunneqartartunik sanaartortarput.

Inuiaqatigiinni ingerlariaatsit suliarineqartartullu inuiaqatigiit allanngortinneqarnissaannut pingaaruteqartuuppoo. Taamaattumik Inuunerittap sunniuteqarnissaanut pingaaruteqarpoq, qitiusumit kommuninillu suliniutit saniatigut innuttaasut namminneq ineriartortitsinissaat, tassa arlalitsigut innuttaasut peqqissuu-

¹¹ Kalaallit Nunaanni meeqqat illuat. Ulluni 9. aamma 10. september 2009 'Kalaallit Nunaanni meeqqat illuat' pillugu Meeqqat Inuunerissut / Bedre Børnelivs isumasioqatigiissitsineranit oqallinnerit, inerniliinerit inassuteqaatillu. http://www.mibb.gl/fileadmin/user_upload/artikler/rapport_kun_tekst.pdf

¹² F-SOMBU tassaavoq: Meeqqanik inuusuttunillu kinguaassiuutitigut innarliisarneq pitsaaliorneqarnera. <http://www.facebook.com/group.php?gid=46632697509>

¹³ 8. marts gruppen Nuuk 2006-imi martsip 8-ni arnat ulluanni pilersinneqarpoq, naligiinnerulernissaq aamma ilisimasanik ingerlatitseqqittarnissaq sulissutigai. <http://www.facebook.com/group.php?gid=311949962529>

nerisa pitsaanerulersinneqarnissaannut innuttaasut akornanni tunngaviusumik isummertaatsimik allannguinnisaq pisariaqarluinnarpoq. Taamatut allannguneq avataanit sunnerneqarnermit ingerlaannaq pineq ajorpoq.

Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu

Pitsaaliuinermik siunnersortit akornanni apersuilluni misissuinerup takutippaa, persuttaasarnermut kinguaassiuutitigullu innarliisarnermut tunngatillugu Inuunerittami anguniakkat tamakkiisumik imaluunniit ilaannakortumik ilisimaneqartut. Aammattaaq siunnersortit affaasa oqaatigaat, anguniakkat taakku tamatigit imaluunniit akuttunngitsumik aallaavigalugit sulisarlutik. Siunnersortit pingajorarterutaasa (36%) nalilerpaat anguniakkat ilaat anguneqarsimasut, siunnersortilli affaat isumaqarput sulineq ingerlalluartoq, kisianni suli amigaateqangaatsiartoqartoq (50%). Ataasiakkaalli oqaatigaat, suliaqarfimmi susoqavissimanngitsoq (14%).

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, suliaqarfiup eqqumaffigineqarneruneratigit aamma paasisutissanik tunniussuisarneq aqutugalugu meeqqanut kinguaassiuutitigit innarliisarnerup unitsinneqarnissaa erseqqarissumik qitiutillugu nunami tamarmi immikkut paasisitsiniaasoqartoq. Tamatuma saniatigit suleqatigiissitat marluk pilersinneqarnissaat pingaarnerutinneqarsimavoq, taakkua suliaqarfimmut tunngatillugu nunami tamarmi iliuusissanik suliaqartussanngorlugit suliakkerneqarput. Paasisitsiniaanermi meeqqat pisinnaatitaaffii aamma meeqqat namminneq timiminnut tunngatillugu aalajangiisartussaanagerat qitiutinneqarpoq. TV, radio, sammisaqartitsineq aamma suliamik ilinniagalinnik ilinniar-titseqqinneq kiisalu atuarfinni meeqqanik ilinniartitsineq aqutugalugit paasitsitsiniaaneq siaruaanneqarluarsimavoq. Suliniutit taakkua aallaavigalugit 'Persuttaasarnerup annertussusia, pissusia kingunerisaalu pillugit tamanut ammasumik oqallitsitsineq' pillugu anguniagaq 3 ilaatigit anguneqarsimavoq. Kisianni tassani kinguaassiuutitigit innarliisarnermut tunngasoq kisimi pineqarpoq, tassa tamanna qitiutillugu sammineqarsimammat. Anguniagaq 4-mut tunngatillugu paasisitsiniaaneq anguniakkamut qanoq sunniuteqarsimanersoq oqaatigiuminaappoq, ilimanarporli siammasissumik paasisitsiniaaneq innuttaasut akisussaaffeqartutut misigimanerannut aamma isumassuinissamut pisinnaatitaaffeqarnerannut nukittorsaaqataasimasoq. Tassanili aamma meeqqanut kinguaassiuutitigit innarliisarneq pineqarpoq, tassa persuttaasarneq aamma pinngitsaaliilluni atoqateqartarneq paasisitsiniaanermut erseqqarissumik ilaatinneqarsimanngimmata.

Persuttaasarnerit pinngitsaaliisarnerillu ikilisarneqarnissaat kiisalu meeqqat inuusuttullu persuttaanertaqanngitsumik, pinngitsaaliinertaqanngitsumik kinguaassiuutitigullu innarliinertaqanngitsumik inuuneqarnissaat pillugit anguniakkat 1 aamma 2 aatsaat anguneqassapput, persuttaalluni aamma kinguaassiuutitigit pinerliisarnerit annertuumik ikilippata. Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup nalaani tamanna pisimangilaq. Politiit ukiumoortumik kisitsisitigit paasisutissaataanni takuneqarsinnaasutut, angutaaserluni pinerluttarnerit amerlassusaat 2007-imiit 2010-mut allanngungaarsimanngillat. Piffissami tassani kinguaassiuutitigit pinerluuteqarsimanerit ikileriarsimapput, kisianni ukiuni suliniutip aallartinneqannginnerani taamatut pinerluuteqarsimasut amerlassusaannit allaanerunngillat. Ilutigalugu pinngitsaaliilluni atoqateqarsimanerit aamma pinngitsaaleeriarsimanerit nalunaarutigineqartut amerliallalaarsimapput, tassa kinguaassiuutitigit pinerliinerit pillugit kisitsisitigit paasisutissanit taakku immikkoortikkaanni.

Persuttaasarnerit, kinguaassiuutitigit innarliisarnerit aamma pinngitsaaliilluni atoqateqartarnerit amerlassusaat tamakkiisumik takusinnaanarlugit kisitsisit nammineq nalunaarutigisat aamma ilanngunneqartaria-

qarput, tassa pisut tamarmik nalunaarutigineqarnek ajornerat pissutigalugu. Innuttaasulli peqqissuunis-
saannik suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani persuttaasarnert innarliisarnerrillu qanoq amerlati-
ginersut pillugit erseqqissaasinnaasunik paasissutissaateqartoqanngilaq.

	2007	2008	2009	2010
Persuttaasimanerit	808	833	812	789
Kinguaassiuutitigut pinerluttuliorsimanerit (pinngitsaaliilluni atoqateqarnerit misiliine- rillu ilanngullugit)	462	391	331	371
Pinngitsaaliilluni atoqateqarnerit misiliine- rillu	159	164	119	159

Takussutissiaq 7. Persuttaanerit kinguaassiuutitigullu pinerluttuliornerit kiisalu pinngitsaaliilluni atoqateqariaraluarne-
rit pillugit 2007-2010-mi nalunaarutigineqartut. Najoqqutarisaq: Kalaallit Nunaanni Politiit – Ukiumoortumik kisisiti-
gut paasissutissat 2010¹⁴.

Eqqugaasut pinerluuteqarsimasullu katsorsarneqarnissamik siunnersorneqarnissamillu neqeroorfineqar-
tarnissaasa isumannaarneqarnissaat pillugu anguniagaq 5 suli anguneqanngilaq, tassa qitiusumit suliniutip
suliarineqartullu isigalugit. Taamaattoq Nuummi Meeqqat illuannik 2010-mi pilersitsinissaq aalajangiunne-
qarsimavoq, tamatuma suliqarfissatut piffissaliunneqartup tamarmiusup iluani anguniakkap anguneqar-
nissaa periarfissippaa. Naalackersuisut suliassatut pingaarnersiuneranni takuneqarsinnaavoq:

*Meeraaneq Toqqissisimanartoq pillugu 2010-mi periusissamut tunngatillugu Naalackersuisut pingaarner-
siuillutik suliassaasa ilagaat Meeqqat illuat. Meeqqat illuannut tunngatillugu anguniarneqarpoq, meeqqan-
ik kinguaassiuutitigut innarlerneqarsimasunik katsorsaasarnissamut pitsaaliuinissamullu piumasaqaatit
nukittorsarneqarnissaat. Meeqqat illuat pilersinneqarpat, suliamik ilinniagallit suliniutaat illumi ataatsimi
isumagineqartalissapput. Meeqqat kinguaassiuutitigut innarlerneqarsimasut suliamik ilinniagalinnit pitsaa-
nerusumik misissorneqartarnissaat katsorsarneqartarnissaallu Meeqqat illuat aqqutigalugu isumagineqar-
talissaq. Aammattaaq kommuninut sulialinnullu allanut meeqqanik kinguaassiuutitigut atornerlunneqar-
simasunik attaveqartartunut Meeqqat illuat siunnersueqataasarlunilu ilisimasaqarfittut atuutissaq. Meeq-
qat illuat Nuummiittussaq 2011-mi piareersimassasoq naatsorsuutigineqarpoq, Kalaallillu Nunaanut ta-
marmut atuutissalluni.¹⁵*

Aamma illu pinerliisimasumik siunnersuillunilu katsorsaasassanersoq nalorninarpoq.

Tamaasa ataatsimut isigissagaanni suliassaqarfimmi meeqqanik kinguaassiuutitigut innarliisarneq, persut-
taasarneq aamma pinngitsaaliilluni atoqateqartarneq pineqarput, taakkua tamarmik immikkut suliassaap-
put pingaarutillit. Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, meeqqanik ki-

¹⁴ <http://www.politi.dk/NR/rdonlyres/D733CE57-5175-46E1-BFF8-B27AAE1BAF7F/0/Årsstatistik2010.pdf>

¹⁵ Ilaqutariinnermut, Kultureqarnermut, Ilageeqarnermut Naligiissitaanermullu Naalackersuisoqarfiup nittartagaanit
pissarsiarineqarpoq:

http://dk.nanoq.gl/Emner/Landsstyre/Departementer/Departement_for_familie_kultur_kirke_ligestilling/Familie/Projekter%20og%20strategier/Børnehuset.aspx Aamma atuaruk 'Kalaallit Nunaanni Meeqqat illussaa pillugu ilusiliap eqik-
karneqarnera':

http://dk.nanoq.gl/Emner/Landsstyre/Departementer/Departement_for_familie_kultur_kirke_ligestilling/Familie/Projekter%20og%20strategier/~media/122BE0BB71C64FC09E5CF651A13111D2.ashx

nguaassiuutitigut innarliisarneq pillugu suliniuteqarneq pingaartinneqarnerusimasoq, persuttasarnerlu aamma pinngitsaaliilluni atoqateqartarneq annikinnerusumik sammineqarsimallutik. Tassa taamatut pingaarnersuisimanerup nassataanik, persuttaasarneq aamma pinngitsaaliilluni atoqateqartarneq nuna tamakkerlugu paasisitsiniaanermi annikinnerusumik pingaartinneqarsimapput. Sammisag pillugu inuiaqatigiit eqqummaaritsinniarneqarnissaannut aamma isummertarnerisa allanngortinneqarnissaannut paasisitsiniaasarnarit pingaaruteqarput, pissusilersuutilli allanngortissagaanni suliassa qarfiit arlallit iserfigineqarnissaat pisariaqarpoq. Tamannalu suli pisimangilaq.

Suliassa qarfik pillugu anguniakkat siammasissuullutillu annertoqaat. Taamaammat paasinarpoq suliassa qarferseqqarissarniarlugu PAARISA-p tungaanit suleqatigiissitat suliassamut piginnaasallit pilersinneqarnissaasa pingaarnertinneqarsimanerat. Persuttaasarnarup, pinngitsaaliilluni atoqateqartarneq aamma kinguaassiuutitigut innarliisarnarup pitsaaliorneqarnissaannut isumassarsiorfissap 2009-mi saqqummersinneqarnissaannut annertuumik pingaarutilimmillu sulisoqarsimavoq. Isumassarsiorfissap imarivai, suliniutissanut nuutaanut siunnersuutit aamma suliniutaareersunut pitsanngorsaattissat¹⁶. Inerniliinermi allassimasoqarpoq imatut:

Suliniutissanut siusinnerusukkut oqaatigineqareersunut siunnersuuterpassuit taamaallaat aallartinneqarsinnaapput, siunertat pitsaasut nukissallu tamarmiusut qitiusumut najukkanullu katersuunneqarpat. Isumassarsiorfissami inassuteqaatit tamarmiusut ataatsimut isigalugit pingaaruteqartuupput. Meeqqat illuata suliassa qarfiit akimorlugit ilisimasaqarluartunik inuttaqartup pilersinneqarnissaa siunnersuutigineqartut akornanni salliutinneqarnerpaavoq, tassa meeqqap pisariaqartitaasa pitsaanerpaamik isumagineqarnissaat anguniarlugu, meeqqat inuusuttullu pinerluffigineqarsimasut katsorsarneqarnerat pitsaaliuineramik taper-taqartinneqarnissaat uani periarfissaammat.

Isumassarsiorfissap sanngeeqqutaa tassaavoq isumassarsiorfissaanera. Naalakkersuinikkut pituttorsimasumik siunnersuutaangilaq, taamaattumik innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip 2013-ip tungaanut ingerlanneqarnissaanut suliassa qarfimmi suliniutissat ingerlaannartumik aallartinneqarneq ajorput.

3.3. Imminortarneq

Iliusissat anguniakkallu

Imminortarneq pillugu suliassa qarfimmi piffissami 2007-2012-imi iliusissat sisamat makku saqqummiunneqarput:

- Inuunerup naleqassusiata pitsaassusiatalu qaffassarneqarnissaa kiisalu nammineq inuunermik sunniisinnaaneq, tassunga ilanngullugu inuunermi aklerliissutaasartunik qaangiisinnaassuseqarneq.
- Imminornissamut isummertarnermik aklerlilersuineq inuunermi ajornartorsiutaasartunut aaqqiissutaasinnaavoq.

¹⁶ Isumassarsiorfissag uannga pissarsiarineqarsinnaavoq:

http://www.peqqik.gl/Publikationer/Rapporter_og_redegoerelser/~media/DS/PDF%20filer/Publikationer/Redeg%C3%B8relser%20og%20rapporter/id%C3%A9katalog_2%20kopi.ashx

- Imminornissamik pitsaaliuinnermut tunngatillugu innuttaasut najukkanilu inuusut iliuuseqarnissamut pisinnaatitaaffiisa annertusarneqarnissaat aamma ikiuisarnerup iluaqutaasarnerata erseqqissarneqarnissaa.
- Najukkani nunamilu tamarmi suliniutit ataqatigiissaarneqarnissaat, aamma "pitsaanerpaamik suli-saaseqarnerup" erseqqissarneqarnissaa siammarterneqarnissaalu.

Iliuusissat anguniakkat tallimat aqutigalugit erseqqissarneqarput:

- Anguniagaq 1: Nukiit kattunnerisigut anniaateqaraluaanniluunniit inuunerup pilerinartunngortinnissaa.
- Anguniagaq 2: Ataasiakkaat namminneq nukissaminnik allallu nukissaannik atuisinnaanerannik nukittorsaaneq, nammineq inuunermik ingerlatsineq inuiaqatigiinnilu uummaarissumik inooqataaneq.
- Anguniagaq 3: Ataasiakkaat namminneq inuuneqarnerminni ataatsimullu inuunermi uummaaris-sumik peqataajartuaartinneqarnerannik tapersersuineq.
- Anguniagaq 4: Imminornerit imminoriaraluarnerrillu ikilisinneqarnissaat.
- Anguniagaq 5: 2007-2012-imi suliniutip ingerlanneqarnerani suliniutaasut inuiaqatigiinnut ilanngutivinneqarnissaat, piffissallu suliniuteqarfiusup naammassereernerani ingerlateqqinneqarnissaat.

Taakkununga ilanngullugit immikkut anguniagassat arfineq pingasut ukuupput:

- Imm. anguniagassaq 1: Imminornissamut ulorianartorsiortut nassaariniarneqartarnerisa qulakkeerneqarnissaat.
- Imm. anguniagassaq 2: Siunnersuinissamut katsorsaanissamullu periarfissat qulakkeerneqarnissaat.
- Imm. anguniagassaq 3: Suliamik suliallit ilinniakkatigut piginnaasaasa annertusarneqarnissaat.
- Imm. anguniagassaq 4: Imminortarnerup inuunermi ajornartorsiutinut aaqqiissutissatut isumaqarfigineqartarnerata akerlilersorneqarnissaa.
- Imm. anguniagassaq 5: Innuttaasut atugarissaarnerisa aamma akerleriissutaasunik qaangiiniarsinnaanerisa inuunermilu unammillernartunik isumaginnissinnaanerisa annertusarneqarnissaannut peqataanissaq.
- Imm. anguniagassaq 6: Najukkani innuttaasut namminnerlu kajumissutsiminnik suliaqartut imminornissamik pitsaaliuillutik suliaqarnerisa nukittorsarneqarnissaat.
- Imm. anguniagassaq 7: Kalaallit Nunaanni imminortartut pillugit ilisimatusarnermik tunngaveqartumik ilisimasat qulakkeerneqarnissaat.
- Imm. anguniagassaq 8: Suliniutit aallartinneqarsimasut iliuusissatullu pilersaarutit tamaasa ataatsimut isigalugit nalilersuisarnissap qulakkeerneqarnissaa.

2007-2010-mi suliarineqartut

Imminornissamik pitsaaliuineq 1999-imiilli PAARISA-mi immikkut ittumik suliaqarfivoq. 2004-mi Naalakkersuisut aalajangerput, suliaqarfimmut tunngatillugu WHO-p inassuteqaatai aallaavigalugit nunamut tamarmut periusissiasaq suliarineqassasoq, taannalu 2004-mili suliniuteqarnermi aallaavigineqartarpoq. Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip iluani suliarineqartut suliamut ingerlanneqartumut nalinginnaasutut ilassutaapput.

Ukioq	Suliarineqartut
2007	<p>Imminornissamik pitsaaliuinermit tunngatillugu Nunamut tamarmut Periusissiap atuutsinneqalernissaa aamma misilittakkanik tunniussueqatigiittarnissaq qitiutillugit suliniutip ukiuni pingasuni ingerlanneqarsimanera pillugu nalilersuinerup aallartinneqarnera. Alaskami aamma Nunavummi suliamut attuumatillugu suleqatigisanik suleqateqarneq.</p> <p>Nuna tamakkerlugu kinaassutsimik isertuilluni oqarasuaatikkut siunnersuisarfiup Attavik 146-p sapaatip akunneranut marloriarluni ammasartup ammarneqarnera. Tassunga atatillugu pikkorissartitsisoqarpoq aamma oqarasuaatikkut siunnersuisartut tapertatut atortussaannik suliaqartoqarpoq.</p> <p>Atortussat ‘Nalunggiliuk sumut saaffiginnissinnaallutit?’ aamma ‘Imminortarneq PITSAALIORNEQARSINNAAVOQ’ suliarineqarnerat. Atuarfinnut ilinniartoqarfinnullu nassiusuunneqarput.</p> <p>‘Inuusuttut pitsaasumik alliaartortut pillugit oqaaseqaatit’ aamma ‘Kalaallit Nunaanni inuusuttut akornanni imminornissamik eqqarsaateqartarneq imminoriarluartarnerlu pillugit oqaaseqaatit’ MIPI – Meeqqat inuusuttullu pillugu llisimasaqarfik suleqatigalugu saqqummersinneqarput.</p> <p>Aammattaaq ingerlaavartumik neqeroorutigineqartarput:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Suliamut attuumatillugu sulisunik ilinniartitsineq – taakkununga ilanngullugit pitsaaliuinermit siunnersortit, politiit aamma peqqinnissamik ilinniagaqartut. • Kommunini amerlasuunik imminortoqarfiusartuni immikkut ittumik suliniuteqarneq. • Ajornartoortunut qitiusumit ikiugasuartartunik suleqateqarneq. • Ilinniartunut siunnersuisarfissat pilersinneqarnissaannut tapersersuineq. • Qitiusumik suliaqartut nakkutigineqarlutik ilitsersorneqarnissaannik neqerooruteqarneq.
2008	<p>Imminornissamik pitsaaliuinermit tunngatillugu Nunamut tamarmut Periusissiap atuutsinneqalernissaa qitiutillugu suliniutip ukiuni pingasuni ingerlanneqarnera pillugu nalilersuinerup ingerlatiinnarneqarnera kiisalu misilittakkanik tunniussueqatigiittarnissap suliarineqarnerata inaarsarneqarnera.</p> <p>Attavik 146: Inuit katillutik 185-it nuna tamakkerlugu oqarasuaatikkut siunnersuisarfimmut saaffiginnipput. Inuit annertuumik inuttut ajornartorsiutillit aamma imminornissamik eqqarsaateqartut kiisalu inuit misigissutsitik pillugit oqaloqatiginninnissamik pisariaqartitsisut saaffiginnissapput. Inuit arlaqaaluttut arlaleriarlutik sianertarput. Saaffiginnittut pingasuugaangata marluk arnaasarput.</p> <p>Attavik 146-mi siunnersortit Nuummi marloriarlutik pikkorissartinneqarput, pikkorissaanermi qitiutinneqarput imminornissamut eqqarsaateqartarnerup ilisarnaatai takussutissartaalu, imminoriataarsinnaasunik naliliisinnaaneq, imminortarneq pillugu isummat, imminoriataarsinnaasunik oqaloqateqartarneq aamma innersuussinermi periusissat. Danskit ajornartorsiortu-</p>

nik oqarasuaatikkut oqaloqatiginnittarfianni, Livslinien, siunnersortit marluk suleqatigalugit pikkorissartitsisoqarpoq.

Imminornissamut eqqarsaateqartarnerup ilisarnaatai takussutissartaalu, imminoriataarsinnaasunik naliliisinnaaneq, imminortarnek pillugu isummat, imminoriataarsinnaasunik oqaloqateqartarnek aamma innersuussinermi periusissat qitiutillugit Nuummi siunnersuinermik ingerlatsivimmi suliamik ilinniagallit pikkorissartinneqarnerat.

Peqqissaanermik Ilinniarfimmi/ Center for Sundhedsuddannelser Nuummiittumi ilinniartut imminornissamik pitsaaliuineq pillugu sammisaqartinneqarnerat.

Ulloq 10.9 imminortarnerup pitsaaliorneqarnera pillugu WHOp nunani tamani ulloqartitsineranut atatillugu sammisaq 'Inuusuttut mianernartut' qulequtaralugu sammisaqartitsisoqarpoq. Tassani anguniarneqarlutik suliffeqarfinni assigiinngitsuni suliamik ilinniagallit, soorlu meeqqat atuarfiini ilinniartitsisut, ilinniartoqarfinni ilinniartitsisut, ungdomsklubbini sulisut il.il.

'Imminortoqartillugu aliasuttarnek. Qimagaasunut atuagassiaq' pillugu Inger Annebergimit atuakkiarineqartup kalaallisut nutserneqarsimasup saqqummersinneqarnissaanut tapiissuteqartoqarpoq.

Ilisimatusarfimmi ilinniartut imminortarnek aamma imminortarnerup pitsaaliorneqarnera pillugit sammisaqartinneqarnerat.

Pipaluk Kreutzmann Jørgensenip isiginnaartitsissusiaata aningaasatigut tapersiissuteqarfigineqarnera. Isiginnaartitsissut 'Malugisarpara' asanninnilersaarutaavoq, taanna tamanut aamma illoqarfinni arfineq pingasuni meeqqat atuarfiini takutinneqarpoq.

2009

Attavik 146: 2009-mi inuit 194-it Attavik 146-mut saaffiginnippat. Saaffiginnittut tassaapput inuit kiserliortut, atornerluinermik ajornartorsiuteqartut aamma ajoqusernermik kingunerlutsisut, soorlu timikkut tarnikkullu persuttagaasimanerup kinguneranik. Saaffiginnittut pingasuugaangata marluk arnaasarput. Inuit siunnersoqqullutik saaffiginnittartut pingasorarterutaat 20-t aamma 29-t akornanni ukioqartarput.

Ilisimatusarfimmi Inunnik isumaginnittunngorniat ilinniarfianni imminortarnerup pitsaaliorneqarnera pillugu pikkorissartitsisoqarpoq.

Ilisimatusarfiup Allaffissornikkut aqutsinermut Ilisimatusarfiani imminortarnek pillugu isumertarnermut tunngatillugu saqqummiisoqarpoq.

Imminortarnerup pitsaaliorneqarneranut atatillugu suliaqartut najukkanilu sulisut immikkut ittumik pikkorissarneqarnissaat siunertaralugu ullut sisamaat avillugu sivilisussuseqartunik Nantortalimmut, Ilulissanut aamma Paamiunut tikeraartoqarpoq. Aamma tikeraartoqarneranut atatillugu innuttaasunik ataatsimiisitsisoqarpoq.

Ulloq 10.9 imminortarnerup pitsaaliorneqarnera pillugu WHOp nunani tamani ulloqartitsine-

ranut atatillugu sammisaq 'Inuusuttut akornanni imminortarnej' qulequtaralugu sammisaqar-titsisoqarpoq. Nammineq naleqassuseq aamma imminut tatigineq kiisalu Attavik 146 pillugu PAARISA-mit saqqummiussaq naatsoq pillugit pitsaaliuiner-mik siunnersorti Kommuneqarfik Sermersooq sinnerlugu katersortarfimmi oqallissaarummik saqqummiussivoq.

Imminortarnerup pitsaalioneqarnera pillugu ullormut 10.9.-mut ilassutitut Kommuneqarfik Sermersooq assigiinngitsunik sulialinnik pikkorissartitsivoq. Pikkorissaanermi qitiutinneqarpoq assigiinngitsunik suliallit qanoq imminortarnermik pitsaaliuisinnaaner-at. Dansk Psykologfore-ningimeersut ilinniartitsipput.

Pipaluk Kreutzmann Jørgensenip isiginnaartitsissusiaata aningaasatigut tapersiissuteqarfigine-qarnera. Isiginnaartitsissut 'Oqarit Inuullutillu' tassaavoq imminortarnermut aamma kinguaas-siuutitigut atornerluisarnermut tunngasoq, taanna illoqarfinni arfineq pingasuni takutinneqar-poq.

'Hope and Resilience in Suicide Prevention' pillugu Kalaallit Nunaanni nunanik issittormiunik isumasioqatigiissitsisoqarpoq. Issittumi Siunnersuisoqatigiit ataanniittup Arctic Human Health Expert Group-ip (AHHEG), The Inuit Circumpolar Council (ICC) and Youth Council (ICYC), Nuna-nut Allanut Pisortaqarfiup, Kalaallit Nunaanni Peqqinnissaqarfiup aamma PAARISA-p akornan-ni suleqatigiinnerup nassataanik isumasioqatigiissitsisoqarpoq. Sapmi-Norgemit, Alaskamit, Canadamit aamma Kalaallit Nunaannit peqataasoqarpoq, aamma nunat issittormiussut amer-lanersaat aallartitaqarput. Isumasioqatigiinnerup saniatigut inuusuttut isumasioqatigiissinne-qarput, taakkua imminnut naapittarput isummersoqatigiittarlutillu. Isumasioqatigiinnermi peqataasut 62-iupput, inuusuttullu isumasioqatigiinneranni peqataasut 32-ullutik, isumasioqa-tigiinnerup naalernerani inuusuttut Kalaallit Nunaanni naalakkersuiner-mik suliaqartut aamma nunat issittut atorfilittaasa oqallinnerannut peqataasarput. Isumasioqatigiinnermit nalunaaru-siaq www.peqqik.gl-imi takuneqarsinnaavoq.¹⁷

2010 Atavik 146 (2010-mut tunngatillugu naliliineq suli pissarsiarineqarsinnaanngilaq).

Suliamik suliaqartut innuttaasullu pikkorissartinneqarnerat.

Ilinniartoqarfinni ilinniartut pikkorissartinneqarnerat kiisalu kinaassutsimik isertuilluni oqara-suaatikkut siunnersuisarfimmi Attavik 146-mi oqarasuaatikkut siunnersuisartut pingasoriarlu-tik pikkorissartinneqarnerat.

Imminoriartoqartillugu suleriaasissaq pillugu malittarisassap Tarnikkut napparsimasunut Kat-sorsaasarfik, DIH suleqatigalugu suliarineqarnera.

Imminortoqartillugu qimagaasut pillugit pikkorissarnermi najoqqutassiassap nutaap pilersaa-rusiorneqarnera.

Takussutissiaq 8. Imminortarnermut tunngatillugu qitiusumik suliarineqartut pillugit takussutissiaq, PAARISA-mit 2007-2010-mut tunngatillugu saqqummersinneqartoq. Najoqqutarisat: 2006-7-mi aamma 2008-mi ukiumoortumik nalunaar-usiat kiisalu 2009-mi aamma 2010-mi allattugaatit, PAARISA.

¹⁷ Toqqaannartumik atassuteqarfissaq:

http://www.peqqik.gl/Publikationer/Rapporter_og_redegoerelser/Hope_and_Resilience_2010.aspx

Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu

Pitsaaliuinermik siunnersortit akornanni apersuilluni misissuinerup takutippaa, imminortarnermut tunngatillugu Inuunerittami anguniakkat tamakkiisumik imaluunniit ilaannakortumik ilisimaneqartut. Aammattaaq siunnersortit pingajorarterutaannit amerlanerulaartut oqaatigaat anguniakkat taakku tamatigut imaluunniit akuttunngitsumik aallaavigalugit sulisarlutik (40%). Siunnersortit affaasa (50%) nalilerpaat anguniakkat ilaat anguneqarsimasut, siunnersortilli pingajorarterutaat isumaqarput sulineq ingerlalluartoq, kisianni suli amigaateqangaatsiartoqartoq (33%). Ataasiakkaalli oqaatigaat suliaqarfimmi susoqavissimangitsoq (13%).

Najukkani anguniakkat siunnerfeqartumik suliarineqarnissaannut aningaasatigut tapiissuteqarnissap aamma ataavartumik suliaqarnissap pingaaruteqarnerat pitsaaliuinermik siunnersortit erseqqissaassutigivaat. Arlallit oqaatigaat PAARISA aamma inunnik isumaginnittoqarfik suleqatigalugit suliassaq isumagineqartartoq, aammali arlalitsigut assersuutissaqarpoq qitiusumit oqartussanik pitsaanerusumik suleqateqarsinnaanermik siunnersortit amigaateqartarnerannut tunngatillugu, aamma siunnersortinit oqaatigineqarpoq suleqatigiinniarnermik ajornartorsiuteqartarnerup akornutaasarnera.

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, suliamik suliaqartut ilinniartinneqarnerat, ilinniartoqarfinni ilinniartitsisarneq kiisalu innuttaasunut paasisitsiniaaneq aamma innuttaasunik oqaloqateqartarneq pingaarnerutillugit imminortarnerup pitsaaliorneqarnera aqqissuussaasumik suliaqarfiusoq. Pingaartumik siunnersuinermik suliaqartut pikkorissartinneqarnissaat ilinniarteqqinneqarnissaallu immikkut pingaartinneqarsimavoq. Tassunga ilanngullugu pitsaaliuinermik ilisimasaqarnerulersitsisumik aamma taassuminnga sammisaqarnerulersitsisumik ilinniartoqarfinni sammisaqartitsisoqartarpoq. Aammattaaq Attavik 146 aqqutigalugu kinaassutsimik isertuilluni oqarasuaatikkut siunnersuisarnissamik neqeroruteqarpoq, tassani innuttaasut imminornissamik eqqarsaateqartartut immikkut ittumik sullinniarnearlutik. Inuit ajornartorsiuteqartut oqaloqatigineqartarnissaasa isumagineqarnissaat anguniarlugu Attavimmi siunnersortit ingerlaavartumik ilinniartinneqarlutillu pikkorissartinneqartarput.

Suliaqarfimmi inuit qitiusutut suliaqartut naapertorlugit, inuiaqatigiinni imminornissamik pissusilersortut pillugit ilisarnaatit aamma siusissukkut takussutissat pillugit takunnissinnaanerit ukiuni kingullerni ammanerusumik oqallisigineqalerlutillu ilisimaneqarnerulersimapput. Tassa tamaasa ataatsimut isigalugit suliniut pitsanngorsaataasunik nassataqarsimavoq. Anguniakkatulli aamma immikkut anguniagassatut saqqummiunneqartut amerlanersaat eqqarsaataannaavallaarput aamma inuunermi atukkanik kiisalu inuunerup naleqassusianik pitsaassusianillu pitsanngorsaannissamik qitiutitsillutik, tamatuma kinguneranik suliniutaasut sunniutaat nalileruminaapput.

Suliassaqarfimmi anguniagassatut saqqummiunneqartut amerlallutillu annertoqaat. Anguniagassani 1-imi, 2-mi aamma 3-mi pineqarput inuunerup naleqassusia pitsaassusialu aamma inunntut ataasiakkaanut tunngatillugu iliuusissatut periarfissat. Anguniakkat taama ittut kisitsisinik ersarissunik takussutissartalerlugit inernilerneqarsinnaanngillat, taamaattumik anguniakkat taakkua suliarineqarnerisa qiteqqunnerani naliliinarneq ajornarsimavoq. Imminortartut imminoriaraluartartullu amerlassusaasa appartinneqarnissaa pillugu anguniagaq 4 qiviarutsigu – 2007-2010-mut tunngatillugu imminorsimasut amerlassusaasa kisitsisinngortinnerat takussutissiaq 9-mi takuneqarsinnaavoq. Siusinnerusumut naleqqiullugu 2007-2010-mi imminorsimasut ikileriarsimapput. Piffissamut tassunga assersuullugu 2006-imi 58-it imminorsimapput. Kisitsisit taakkua aallaavigalugit pissutaasoq paasiniaarusunnarsinnaavoq, kisianni taamaaliornissaq pissusiviusunik aallaaveqassanngilaq. Ilisimasat pigineqartut aallaavigalugit oqaatigiuminaappoq pissusissamisoortumik tamanna pisimanersoq imaluunniit anguniagaqarluni suliniutit tamanna kingunerineraat. Soorlu 2010-mi

imminortut amerleriarsimanagerat nassuiaatissaqartinneqanngitsoq imaluunniit kukkulluni suliniuteqarsimanagerup kinguneranik taama pisoqarsimanagersoq nalornissutigineqartoq. Imminorsimasut kisitsisitigut nassuiaasiornissaannik suliaqarnerit sunniutaasa pimoorussisumik nalilersorneqarnissaannut ukiut amerlasuut ingerlanerini aqqissuussaasumik nakkutillisoqartariaqarpoq. Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani nalilersuinerup naammassineqarnerani 2007-imilli imminoriaraluarsimasut pillugit naatsorsuusiortoqarsimangilaq.

2007	2008	2009	2010
37	36	37	60 ¹⁸

Takussutissiaq 9. Piffissami 2007-2010-mi imminortut amerlassusaat. Najoqqutarisaq: Nakorsaaneqarfiup ukiumoortumik nalunaarusiaa 2009.

Anguniagaq 5 tassaavoq, suliniuteqarfiit katiterneqarnerat aqqutigalugu suliniutip 2012-ip kingorna ingerlateqqinneqarnissaa. Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinermi oqaatigiuminaappoq tamatumata 2012-ip naanerani iluatsinneqarsinnaanera.

2007-2010-mi suliarineqartut suliniutigineqartullu ataatsimut isigalugit immikkut anguniagaasunut 1-4-nut immikkut attuumassuteqarput. Pikkorissartitsinerpassuit, paasisitsiniaanerit ilinniartoqarfinilu ilinniartitsinerit imminoriaannaasunik, siunnersuinissamut katsorsaannissamullu periarfissanik, ilinniagalinnik piginnaasaqarnerulersitsinnaasunik kiisalu imminortarnerup aqqiissutissatut isigineqartarneranut akerliliisinnaasunik nassaarniarnermut qulakkeereqataasinnaanerat ilimarnarpoq. Taamaattoq tamakkua anguniakkat naammassineqarnissaannut naammannersut qularnarpoq. Aamma siunnersuisarfiup, Attavik 146-p, pilersinneqarneratigut naatsorsuutigineqarsinnaavoq siunnersuisarnissamut katsorsaasarnissamullu periarfissat pillugit anguniakkat naammassineqarsinnaanerat, kisianni siunnersuisarfiup sapaatip akunneranut marloriaannarluni ammasarnera aamma siunnersuisartunik psykologitut ilinniagaqarnermik tunuliaqutaqanngitsunik inuttaqarsinnaanera pissutigalugu killilimmik taamaallat naammassineqarsinnaapput.

Anguniakkat 1-3 assigalugit immikkut anguniagaq 5-imi pineqarput inuiaqatigiinni inuunerup naleqassusiata pitsaassusiatalu ineriartortinneqarnissaat aamma akerleriissutaasunik unammilligassa-

Hope and Resilience in Suicide Prevention
Hope and Resilience in Suicide Prevention qulequtaralugu Nuuk 2009-mi novembari qaammat nunanut issittormiunut isumasioqatigiissitsivoq. Inuusuttorpassuit peqataasut saniatigut, nunani issittuni naalakkersuinermik suliaqartut, atorfilittat, sammisamut tunngatillugu suliaqartut aamma ilisimatuut isumasioqatigiinnermi peqataapput. Isumasioqatigiinnerup ilaattut naalakkersuinermik suliaqartut, suliamik suliaqartut inuusuttullu aallartitaasa akornanni oqallitsitsisoqartarpoq. Isumasioqatigiinnermi angusat pingaarnert ilagaat, immi-nornissamik pitsaaliulluni suliaqarnermut sammitillugu peqataasut arlalinnik inasuteqaateqarnerat. Isumasioqatigiinneq aallaavigalugu nalunaarusiaq suliarineqarpoq. Aammattaaq isumasioqatigiinnermit misilitakkat Issittumi Siunnersuisoqatigiit ataanni Sustainable Development Working Group-imut (SDWG) Københavnimi marts 2010-mi saqqummiunneqarput. www.peqqik.gl aqqutigalugu nalunaarusiaq aaneqarsinnaavoq.

¹⁸ Nakorsaaneqarfiup 2010-mut tunngatillugu ukiumoortumik nalunaarusiaa suli saqqummersinneqanngilaq. 2010-mulli tunngatillugu kisitsisit tusagassiuutit aqqutigalugit saqqummersinneqarsimapput.

nillu isumaginninnissamut isumalluutissaqarnissaq, tamakkualu aamma tatiginartumik naatsorsorneqarsinnaangillat. Taamaattoq kinaassutsimik isertuilluni oqarasuaatikkut siunnersorneqarnissaq kiisalu ilinniagartut tarnip pissusaanik ilisimasalimmit ikiorserneqarlutik siunnersorneqartarnissaat pillugu neqerooruteqartarneq inuiaqatigiit ilaannut tunngatillugu immikkut anguniakkap taassuma naammassineqarsinnaaneranut periarfisseeqataasinnaavoq. Ilinniartoqarfinni ikiorsiinissamik suliniutissaq pilersinniarlugu maannakorpiaq sulisoqarpoq, tassani inuusuttut inuusuttoqatimik ikiorneqarnissamik pisariaqartitsineranni qisuariartarnissaannut ilinniartinneqassapput. Misilittakkammi takutippaat, amerlaqisut qaangersinnaangisaminnik ajornartorsiuteqarnertik pillugu ikinngutiminnut oqaluttuartartut, ikinngutaasulli qanoq qisuariassanerlutik nalusaraat, taamaammallu ikiortissarsiortarlutik.

Najukkani innuttaasut aamma nammineq kajumissutsiminnik suliaqartut imminortarneq pitsaaliorniarlugu (imm. anguniagaq 6) suliaqarnissamut periarfissaasa nukittorsarneqarsimanerat pillugu uppersaatsissaqanngilaq. Soorlu aamma Kalaallit Nunaanni imminortartut pillugit ilisimatusarnermik tunngaveqartumik ilisimasassanik suli ujartuisoqartoq (imm. anguniagaq 7). Suliniutip suliarineqarnerata qiteqqunnerani nalilersuinerup naammassineqarnerani, suliniutit aallartinneqarsimasut aamma iliuusissatut pilersaarutit ataatsimut isigalugit nutaajunerusumik nalilersukkamik peqartoqanngilaq (imm. anguniagaq 8). Taamaattoq imminortarneq pitsaaliorniarlugu nunami tamarmi periusissiap atuutsinneqalernissaata peqqissaartumik nalilersorneqarnera 2006-2007-imi ingerlanneqarpoq, tak. takussutissiaq 8.

Suliniutit suliarineqartullu amerlasuut pitsaasuugaluartut, suliaqarfimmi qitiusutut suliaqartut oqaatigaat suliassanut arlalinnut tunngatillugu isumalluutissanik sulisunillu ilinniarsimasunik immikkut amigaateqartoqartoq. Pikkorissaanerpassuaqaraluartoq suliassa qoqinnerulernaviannngilaq. Misilittakkat takutippaat pitsaaliuilluni periusissiap isumagineqarnissaanut ilinniagaqarsimanermik tunuliaqutaqartoqartariaqartoq, aamma inuppassuit suliamut tunniusimallutik sulilluaraluartut, sulisut amerlanersaat suliamik kivitsisussat ilinniagaqarsimanngillat imaluunniit annikitsuinnarmik ilinniagaqarsimapput. Isumalluutissat annikitsuinnaanerisa PAARISA-p najukkani suliniutigineqartunik malitseqartitsiniarnera akornusertarpaat, aamma atuarfinni ilinniartoqarfinnilu meeqqat inuusuttullu imminoriaannaasutut pissusilersortut pillugit ilisarnaatit takussutissallu siusissukkut nassaariniarneqarnissaannut aqqissuussaasumik suliaqarnissamut suliffeqarfiit tamarmik kaammattuineq ajorput. Aamma inuusuttut akornanni imminoriaannartut pissusilersortoqarnerata aamma kinguaassiuutitigut innarliisoqarnerup akornanni ataqatigiittoqarneranut tunngatillugu aqqissuussaasumik sulisoqarneq ajorpoq, assersuutigalugu innarliisoqarsimaneramik nalunaaruteqartoqartillugu aalajangersimasumik najoqqutassiat iliuusissatullu pilersaarutit atorlugit, innuttaasulli misissuiffigineqarsimanerat aallaavigalugu ataqatigiittoqarnera pillugu PAARISA paasissutissiillunilu ilisimasanik ingerlatitseqqittarpoq.

Imminornissamik pitsaaliuineq Inuunerittami suliassanngunnginnerani, imminornissamik pitsaaliuineq pillugu nunamut tamarmut periusissiaq aallaavigalugu suliaq aqqissuunneqartarpoq. Periusissiaq aallaavigalugu suliaqartarneq 2007-imi nalilersorneqarpoq, tamannalu Inuunerittap pilersinneqannginnerani pigaluartoq, inerniliunneqartut inassuteqaatillu ilanngunneqarnissaat pissusissamisoorsorinarpoq, tassa anguniakkat assigiinnerat pissutigalugu. Tassani pingaarnertut inassutigineqarpoq, imminornissamik pitsaaliuineq suliniutaanermi aallaaveqartumit ingerlatsinermik aallaaveqartumut suliassanngortinneqassasoq:

PAARISA'p imminornissamik pitsaaliuilluni suliniutaa imminornissamik pitsaaliuinermi qitiulluinnarpoq, minnerpaamillu ataatsimik suliniummut ataqatigiissaarisoaqarluni aamma marlunnik nunap immikkoortuini ataqatigiissaarisoaqarluni ataavartumik suliaasariaqarpoq/suliniutasariaqarpoq. Pitsaanerpaassaaq nunap

immikkoortuini tamani ataatsimik ataqatigiissaarisooqarpat, tassa Nuummi qitiusumik ataqatigiissaarisup saniatigut sisamanik ataqatigiissaarisooqarluni. Aningaasaqarnikkut isumalluutissat suliniutip nalaannaanut atuuttussanngortinneqartariaqanngillat. Imminortarneq nappaataanngilaq piffissap ingerlanerani nungutinneqarsinnaasoq. Imminortarneq assigiinngitsorpasuarunik pissuteqartarpoq, aamma arlalitsigut inuttut atukkat piffissap ingerlanerani ajorsigaluttuinnartartut aallaavigisarpai. Imminortartut amerlassusaat ikili-sinniarlugit ikittuinnaatittuarniarlugillu ataavartumik aalajangersimasumillu sulisoqartuartaariaqarpoq.¹⁹

Tassunga ilanngullugu naleqquppoq oqaatigissallugu, peqqinnissaqarfimmi, atuarfinni, inunnik isumagin-ninnermik suliaqartuni, kollegiani sulisuni politiinilu ataatsimoortumik atugassanngorlugit najoqqutassiat imminortoqartillugu ikiorsiissutissat ineriartortinneqarnissaannik inassuteqartoqarnera (inassuteqaat 4). Soorlu inassutigineqartoq, ilinniartoqarfii kollegiallu tamarmiusut taakkununnga attuumassutillit atuartu-nut ilinniagaqartunullu sunniuteqartumik imminortoqartillugu imaluunniit tassanngaanaq toqusoqartillu-gu paatsuugassaanngitsumik iliuusissatut pilersaaruteqassasut (inassuteqaat 5). Imminortoqartillugu sulia-qarfii akimorlugit najoqqutassianik amigaateqartoqarnera aamma iliuusissatut pilersaaruteqartoqanngin-nera suliniutip suliarineqarnerata qiteqqunnerani naliliinermi qitiusutut suliaqartut apersorneqarneranni ersepoq. Taamaattoq sumiiffiit ilaanni pitsaasunik misilittagaqartoqarpoq. Pitsaaliuineramik suliniuteqarne-rup aamma siunissaq eqqarsaatigalugu inassuteqaatigineqartut atuuttussanngortissinnaanerisa misissoq-qissaarneqarnerannut tunngatillugu tamakkiisumik nalilersuineq 2008-mi saqqummersinneqartoq inner-suusutigineqarpoq²⁰.

3.4. Nerisat timimillu atuineq

Iliuusissat anguniakkallu

Nerisat timimillu atuineq pillugit suliaasaqarfimmi piffissami 2007-2012-imi iliuusissaq ataaseq saqqum-miunneqarpoq:

- Nerisanut aamma timimik atuilluni inooriaaseqarnermut tunngatillugu peqqissuseq erseqqissarne-qassaaq.

Iliuusissaq anguniakkat arfinillit aqputigalugit erseqqissarneqarpoq:

- Anguniagaq 1: Nerisanik timimillu atuineramik ilisimasanik siuarsaaneq.
- Anguniagaq 2: Peqqinneq, nerisassat timimillu atuineq eqqarsaatigalugit iliuuseqarsinnaanermik siuarsaaneq.
- Anguniagaq 3: Kalaalimernit nerisassallu eqqussukat peqqinnartut pissarsiarineqarsinnaanerannik nukittorsaaneq.
- Anguniagaq 4: Timimik atuiffiusinnaasunik pilersitsineq.
- Anguniagaq 5: Utoqqaat eqqortumik nerisaqarnermut timimillu atuinermut tunngasunik ilisimasaat annertusarneqassapput.
- Anguniagaq 6: Utoqqaat peqqissuunermet uummaarissumillu inuuneqarnermut periarsinnaanerit annertusarneqassapput.

¹⁹ <http://www.PAARISA.gl/media/19324/rekommendationer.pdf>

²⁰ http://www.PAARISA.gl/media/19342/evaluation_report_2008_new.pdf

2007-2010-mi suliarineqartut

Ukioq	Suliarineqartut
2007	<p>2007-imi aasakkut Qaanaap kommuniani arsaannermut atuarfik Inuunerittap tapersiissuteqarfigaa.</p> <p>Kalaallit Nunaanni nunaqarfinni tamani arsaannermik atuarfeqartitsinissaq – tassunga ilanngullugu arsaattartunut sungiusaasussanik ilinniartitsinissaq pillugit Inuuneritta aamma Kalaallit Nunaanni Arsaattartut Kattuffiat suleqatigiinnissamik ulloq 31. januar 2007 atsioqatigiipput. Arsaannermut atuarfiit ukiut pingasut ingerlaneranni isumagineqassapput.</p> <p>Inuuneq Peqqissoq pillugu KNR-ip aallakaatitassiaata aallartisarneqarneranut PAARISA peqataavoq; tassunga ilanngullugu aallakaatitassiansani sisamaasuni sammisassat isummersorfigineqarnerannut isumassarsianillu sammisassamut ilanngunneqarsinnaasunik oqallinnermut peqataalluni, sammisat sisamaasut taakkua 2007-ip ingerlaneranni aallakaatinneqarput.</p> <p>Nerisaqarneq pillugu Siunnersuisoqatigiit allattoqarfiat PAARISA-mi inissisimavoq, nerisat timimillu atuineq pillugit pitsaaliuilluni peqqissutsimillu siuarsaalluni suliniutit pilersaarusionerqartarnerat atuuttussanngortinniarneqartarnerallu pillugit PAARISA siunnersuisoqatigiinnik qanimut suleqateqartarpoq. Inuussutissat pillugit politikkeqarnerup nassuiaasionerqarnerata 2004-meersup malitseqartinneqarneranut atatillugu inuussutissat pillugit politikkeqarnermi periusissiamut iliuusissatullu pilersaarummut Nerisaqarneq pillugu Siunnersuisoqatigiit 2007-imi sunniutaasinnaasunik ilanngussaqqarpoq, tassa Nerisaqarneq pillugu Siunnersuisoqatigiinni suliaasanut arlalinnut periusissiap ilai suliaqarnissamut tunngaviliipput.</p> <p>‘Nerisat timersornerlu’ pillugit TV-kkut aallakaatitassiat marluk siulliit 2007-imi aallakaatinneqarput. Kingulliit arfineq pingasuusut 2008-mi aallakaatinneqarlutik.</p> <p>Ilinniartitaaneq 2007-imi qitiutillugu sammineqarpoq, tassani pikkorissaanerit arlallit pilersaarusionerqarneranni ingerlanneqarnerannilu Nerisaqarneq pillugu Siunnersuisoqatigiit PAARISA-lu peqataapput. Nerisat timersornerlu pillugit siunnersuisarneq illoqarfinni tamani innuttaasunut anngunneqassaaq, taamaattumik illoqarfinni ataasiakkaani qitiusutut suliaqartut ilinniartinneqarnissaat pingaaruteqarpoq. 2007-imi ingerlanneqarput:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pitsaaliuineramik siunnersortit immikkut ittumik aqqqissuussilluni ilinniartinneqarnerat. Pitsaaliuineq peqqissutsimillu siuarsaaneq qitiutillugit nerisat timimillu atuineq pillugit nalinginnaasumik ilisimasat. <p>Inuussutissanut tunngatillugu apeqqutit pillugit nunani issittuni suleqatigiinnissap piareersarnerqarnera aamma ICASS VI-imi Nerisaqarneq pillugu Siunnersuisoqatigiit Nuummi 2008-mi ataatsimeersuarnissamik aqqqissuussinissaannut piareersarneq.</p>

‘Peqqinnartumik inuulluataarneq’ pillugu nuna tamakkerlugu atuarfinni unammisitsineq 2007-imi aallartinneqarpoq, tassani atuartut tamarmik kaammattorneqarput, atuarfimmi peqqinnartunik nerisaqartarnissaq pillugu isumassarsiornermut peqataaqullugit. Unammisitsineq 2008-mi aprili qaammat naammasineqarpoq.

Nerisaqarnek pillugu Siunnersuisoqatigiit pisariaqartutut oqaatigaat, nunami tamarmi inuusutissaqarluartunik inuusutissaqarniaraanni aningaasaqarnerup suliaqarnerullu iluanni nali-giimmik atugassaqaqarnissap isumannaarneqaqarnissaa, aamma Namminersornerullutik Oqartus-sat nunaqarfinni avinngarussimasunilu Pilersuisup akornanni sullissinissamik isumaqatigiissu-teqarneq sakkussaasoq, tassani Nerisaqarnek pillugu Siunnersuisoqatigiit oqartussaasuinnut allannguutissanik siunnersuuteqarput. Allannguutissat taakkua Inuunerittami anguniakkanut naapertuupput.

2008 Nerisaqarnek pillugu Siunnersuisoqatigiit PAARISA-lu suleqatigalugit nerisaqarnermut tunnga-tillugu sammisaqartitsineq nalilersorniartulugu HS-Analyse ingerlataqarpoq, tassunga ilanngullu-gu nerisaqarnermut innersuussutit qulit nunami tamarmi malinneqaqarnissaa nalilersor-neqarpoq. Misissuinerup ilaatigut takutippaa, innuttaasut pingasuugaangamik marluk niuer-niartillutik peqqissuseq eqqarsaatigisaraat. Kiisalu inuit ilaasa nerisaqarnermut innersuussutit qulit malinnissaannut aningaasaqarnertik aalajangiisuutittaraat.

2008-mi ilinniartitsissutissatut suliniutit marluk ingerlanneqarput:

- Suliniut ‘Kantina peqqinnartuq’ Sisimiuni ingerlanneqarpoq, najukkami pilersaarutaa-sutut malitseqaqartitsinertalimmik. Pineqartut namminersortut pisortallu kantiinaanni suliffeqaqartut ulluni tallimani pikkorissartinneqarput, tassani suliffeqaqarfinni ataasiak-kaani peqqinnarnerusumik nerisaqartitsinissap aqqissuunneqaqarnissaanut piviusun-gortinneqaqarnissaanullu isummersortitsisoqarpoq. Ilinniartitsineq isummersornerta-qartumik suliaqarfiusumillu ingerlanneqarpoq.
- Peqqinnissaqaqarfimmi sulisut ulluinnarni sulinerminni nerisaqarnermik timigissarner-millu ilitersuisartut ‘Nerisat timimillu atuineq kiisalu taakku pillugit qanoq ilitersui-sinnaaneq qitiutillugit peqqinnartumik inooriaaseqarneq’ pillugu pikkorissartinneqar-put. Pikkorissaaneq Peqqissaanermik Ilinniarfimmi ingerlanneqarpoq. Pineqartut peq-qinnissaqaqarfimmi sulisuupput minnerpaamik bacheloritut qaffasissusilimmik ilinniagal-lit, taakku ilisimasat sulinermi atorineqaqarnissaanunngortinneqaqarnissaat siunertaralugu Kalaallit Nunaannut attuumassutilinnut kiisalu sulinermi periaaserineqaqartartunut at-tuumassuteqaqartunik ilisimatuussutsikkut uppersarnerneqaqarnissamunik ulluni pingasuni ilinniartinneqarput. Taakkua saniatigut pikkorissarneqaqartut timimik atunerit assigiin-gitsut misilippaat kiisalu nerisaqarnermut innersuussutit qulit aallaavigalugit nerisas-sat imigassallu inuusutigisassatut innersuussutigineqartut pikkorissarnerminni kisiisa iisarivaat.

2009 Kommuneqaqarfik Sermersuumi atuarfinit atuareersunullu paaqqinniffinit sinniisut 27-t ‘A-tuarfinni aamma atuareersunut paaqqinniffinni nerisaqartitsineq nerisarnerlu pillugit politikki’ pillugu 2009-mi decembari qaammat pikkorissartinneqarput.

Taamatut politikkeqaqarnermik pikkorissaaneq misiliummik suliniutaavoq, aallaqqaammut Kommuneqaqarfik Sermersuup illoqarfiinut nunaqarfiinullu neqeroorutaalluni. Pikkorissaaneq

2010-mi upernaakkut Kommuneqarfik Sermersuup kangiani ingerlateqqinneqassaaq. Pikkorissaanermi siunertarineqarpoq, peqataasut atuarfimminni imaluunniit suliffimminni nerisaqartitsineq nerisarnerlu pillugit politikkeqarnerannut ikiorsiussittisamik neqerooruteqarnissaq. Misilittakkat takutippaat nerisassatigut nerinermilu atugassarititaasut pillugit iluarsiimaarinnineq annerpaasartuq atuartut, ilinniartitsisut angajoqqaallu namminneerlutik nerisassanik nerisaqartitsinermillu ingerlatsineq pillugu aaqqissuussinermut sunniuteqaraangata. Nerisaqarnek pillugu Siunnersuisoqatigiit nerisaqarnermut innersuussutaat quliusut aallaavigalugit 'Atuarfinni aamma atuareersunut paaqqinniffinni nerisaqartitsineq nerisarnerlu pillugit politikki' pillugu isummersorfissiani inuussutigisassatut innersuussutigineqartut malinneqarput. Tassunga ilanngullugu atuarfimmni nerisassat pillugit quppersagassaq ullup qeqqasiutissatut siunnersuutininik aamma neriffissat akornanni nerisassatut ullaakkorsiutissatullu assersuutininik imaqartoq suliarineqarpoq. Peqataasut pikkorissanermik nalilersuinerisa takutippaat, nerisassat peqqinnartut pillugit aamma nerisaqartitsineq nerisarnerlu pillugit politikkeqarnek pillugu najukkani oqaloqatigiissinnaaneq qanoq aallartinneqarsinnaanersoq pillugu pikkorsartut ilisimasaqarnerulersimasut. Kommuneqarfik Sermersooq aamma Inuussutissat pillugit Aqutsisoqarfik suleqatigalugit pikkorissaaneq aaqqissuunneqarpoq.

2010 'Nerisaqartitsineq nerisaqarnerlu pillugit politikki, sooq aamma qanoq' pillugit pikkorissaaneq Tasiilami aamma Kommune Kujallermi ingerlanneqarput. Atuarfiit atuareersunullu paaqqinniffiit qanoq peqqinnartumik nerisassanik nerisaqartitsinermillu najukkamut naleqqussarneqarsimasunik ingerlatsisinnaanersut pillugu pikkorissaanertigut paasissutissiissutigineqarpoq.

'Meeraaqqat 0-3-nik ukiullit, anaanat milutsitsisut naartusullu nerisassaat' nutarterneqarpoq.

'Nerisassat, timi kulturilu' pillugit SILA-mi immikkut ittumik saqqummiisoqarpoq.

Takussutissiaq 10. Nerisanut aamma timimik atuinermit tunngatillugu qitiusumik suliarineqartut pillugit takussutissiaq, PAARISA-mit 2007-2010-mut tunngatillugu saqqummersinneqartoq. Najooqqutarisat: 2006-7-mi aamma 2008-mi ukiumoortumik nalunaarusiat kiisalu 2009-mi aamma 2010-mi allattugaatit, PAARISA.

Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu

Pitsaaliuinermit siunnersortit akornanni apersuulluni misissuinerup takutippaa, nerisanut timimillu atuinermit tunngatillugu Inuunerittami anguniakkat tamakkiisumik imaluunniit ilaannakortumik ilisimaneqartut. Siunnersortit pingajorarterutaannit amerlanerulaartut (40%) oqaatigaat, anguniakkat taakku tamatigut imaluunniit akuttunngitsumik aallaavigalugit sulisarlutik. Siunnersortit pingajorarterutaasa nalilerpaat anguniakkat ilaat anguneqarsimasut, siunnersortilli affaanit amerlanerulaartut (57%) isumaqarput sulineq ingerlalluortoq, kisianni suli amigaateqangaatsiartoqartoq.

Suliasaqarfimmi suliarineqartuni pingaarnertinneqarpoq, nerisat timimillu atuneq pillugit ilisimasat innuttaasut akornanni annertusarneqarnissaat (anguniagaq 1). Taamaaliortoqarpoq ilaatigut TV-kkut aallaakaatitassiat aqutigalugit kiisalu nerisanut timigissanermullu tunngatillugu ilitsersuinissamut ilinniagalittut piginnaasaqarnerup annertusarneqarnissaa siunertaralugu pitsaaliuinermit siunnersortininik, kantiinani sulisunik peqqinnissaqarfimmilu sulisunik ilinniartitsineq aqutigalugu. Aammattaaq peqqissutsimut, nerisanut timimillu atuinermit tunngatillugu iliuuseqarnissamut pisinnaatitaaffiit annertusarneqarnissaannut paasi-

sitsiniaanerit ilinniartitsinerillu sunniuteqaqataassasut eqqarsaatigineqarpoq (anguniagaq 2). Ilaatigut ilinniagalit nutaanik ilisimasaqalernerat aqputigalugu, ilaatigullu innuttaasunik ilitsersuinissamik isumaginnissinaalernerat aqputigalugu. Suliassaqaqfimmi sulinermit immikkut ittumik meeqqat inuusuttullu anguneqarnissaat siunertarineqarpoq, soorlu arsaannermut atuarfiit pilersinneqarnerat aqputigalugu aamma atuarfinni nerisarneq pillugu politikkeqarnerup ineriartortinneqarnera aqputigalugu. Aammattaaq paasisstissisutit sullinniakkanut anngunneqartarnissaat qulakkeerniarlugu, paasisstissisarneqarnermi ilinniartitsisarneqarnermi atortunik ingerlatitseqqittarneq pikkorissarnissamik neqerooruteqartarnermik ilaqartillugu sulisoqarsimavoq. Suliassaqaqfimmi tassani qitiutillugit suliarineqartut Nerisaqarneq pillugu Siunnersuisoqatigiit suliaannut attuumateqqinnaarneqarput, siunnersuisoqatigiit allattoqarnerat PAARISA-mit isumagineqarpoq.

Illoqarfinni nunaqarfinnilu inuussutissat peqqinnartut pissarsiarineqarsinnaanerisa assigiinngissuseqarnerat Nerisaqarneq pillugu Siunnersuisoqatigiit ersersinniarsarisimavaat (anguniagaq 3), taamaaliorput nioqqutissat pisariaqartinneqartut pillugit Kalaallit Nunaanni nerisassaarniarfinnut tamanut aalajangersimasumik inassuteqartarneq aqputigalugu. Tamannali pillugu pisiniarfinit akissutisisoqarsimanngilaq.

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, nerisat timimillu atuineq pillugit suliaqarfimmi suliniuterpassuarnik pitsaasunik suliaqartoqarsimasoq. Suliniuteqarnerni pingaartillugu qitiutinneqarsimavoq nerisanut timimillu atuinermut tunngatillugit ilisimasamik annertusaanissaq aamma iliuuseqarnissamut pisinnaatitaanerup annertusarneqarnissaa (anguniakkat 1-2). Meeqqat inuusuttullu nerisasanik timigissarnermillu pitsaanagerusumik atuisinnaanerit tassani immikkut ittumik pingaartinneqarluni. Ilutigalugu piffissami 2007-2010-mi utoqqaat siunnerfigalugit suliniuteqartoqarpallaarsimanngilaq. Utoqarput tunngatillugu nerisassat timigissarnerlu qitiutillugit TV-kkut aallakaatitassiat marluusut eqqaassanngikkaanni, anguniakkat 5 aamma 6 aallaavigalugit suliniuteqartoqarsimanngilaq. Timimik atuiffiusinnaasunik pilersitsinissaq pillugu anguniagaq 4 qitiusunit iliuuseqarfigisinnaasunngorlugu aqqqissuussinissaq ajornarsimavoq, taamalu tamanna toqqaannartumik suliaqarfiusimanani. Akerlianik tamanna pillugu inuiaqatigiinni sulisoqarsimavoq, tassani Maaji Peqqinnartuutiguk aamma Kalaallit Nunaanni Atuarfinni timersortitsineq pillugit suliniutit assersuutissaalluarpur.

'Maaji Peqqinnartuutiguk' pillugu sammisaqartitsisarneq ukiuni kingullerni illoqarfinnut amerlanerusunut siammarneqarsimavoq. Qaammat maaji naallugu timimik atuinernut unammissutigineqartunullu assigiinngitsunut akeqanngitsumik peqataasoqarsinnaavoq (<http://sundmaj.gl/>). 'Maaji Peqqinnartuutiguk' pillugu sumiiffinni arlalinni aallartisaaniarnermut Inuunerittap aningaasaateqarfia tapersiisuteqartarpoq.

'Kalaallit Nunaanni Atuarfinni timersortitsineq' timimik atuinernut siuarsarneqarnissaanut nutaamik iliuuseqarnertut assersuutaavoq alla. 'Kalaallit Nunaanni Atuarfinni timersortitsineq' pillugu suliniutini pineqarput suliniutit ajornaatsut pisivusunngortikkuminartullu aqputigalugit atuarnermi aalasinnaanermik annertusaaneq (<http://www.timi.gl/>).

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, pitsaasorpasuarnik suliniuteqartoqaraluartoq, isummertaatsit assigiinnginnerusut atorlugit suliniuteqarnissaq pisariaqartinneqartoq. Suliaqarfii amerlanerit sulinermit ilanngunneqarnissaat unamillernartuuvuq, aamma inuunermi atukkat nalinginnaasut nerisanut timimillu atuinermut pingaaruteqartut annertunerusumik isiginiarneqarnissaat pisariaqarpoq.

3.5. Atoqatigiittarneq

Iliuusissat anguniakkallu

Atoqatigiittarneq pillugu suliaasaqarfimmi 2007-2012-ip ingerlaneranni pitsaaliuilluni peqqissutsimillu siuarsaalluni suliaqarnissamut atatillugu iliuusissat pingasut saqqummiunneqarput:

- Atoqatigiinnerit tamarmik kajungerneramik, kajungereqatigiinnermik aamma kinguaassiuutitigut nappaatinik tuniluuffiunngitsumik aallaaveqassapput.
- Naartuneq sunaluunniit kissaatigisaassaaq.
- Peqqinnartumik atoqatigiittarnissamut tunngatillugu innuttaasut iliuseqarnissamut pisinnaatitaaffiisa annertusarneqarnissaat.

Iliuusissat anguniakkat arfineq marluk aqutugalugit erseqqissarneqarput:

- Anguniagaq 1: Inuusuttut atoqateqartarnertik pillugu eqqortumik toqqaasinnaassapput.
- Anguniagaq 2: Atoqatigiinnermi iliuitsit tamarmik nammineq piumassuseq tunngavigalugu iliuusaallutillu inatsisinik unioqquitsisuussanngillat.
- Anguniagaq 3: Angutit arnallu naartunermik pilersaarusiornissaminnut tunngavii nukittorsarneqassapput.
- Anguniagaq 4: Naartuneq sunaluunniit kissaatigisaassaaq.
- Anguniagaq 5: Naartuersinniartut tamarmik siunnersuineramik ilitsersuinermillu neqeroorfigineqassapput.
- Anguniagaq 6: Nappaatit atoqatigiinnikkut tunillaassuussinnaasut tamarmik ikilisarneqassapput.
- Anguniagaq 7: HIV-mik/AIDS-imik tunillatsissimasut isumannaatsumik atoqateqarsinnaanerak quakkeerneqassaaq.

2007-2010-mi suliarineqartut

Ukioq	Suliarineqartut
2007	<p>‘Qitornaq kissaatigisimasaaq’ pillugu suleqatigiissitat kissaatiginngisamik naartulersarnerit ikilisarneqarnissaannut iliuusissatut pilersaarusiartik 2007-imi suliaralugu naammassivaat.</p> <p>Nunat tamat ukiumoortumik AIDS pillugu ulloritittagaata malunnartinneqarnissaa pillugu PAARISA kaammattuivoq.</p> <p>‘Uanga timigalu’ pillugu sammisaq peqqinnissaqarfiup atuagassiaa INUK aqutugalugu 2006-imi sammineqarpoq.</p>

Usuup puua pillugu paasisitsiniaanissaq, taaguuserneqartoq IGGU, 2008-mi aallartinneqartusaq pillugu suliamik ilinniagallit 2007-imi isumasioqatigiissinneqarput.

'Inuusat atorlugit suliuniut' pillugu misiliummik suliniuteqarnissamut inuusat RealCare-nik taaneqartartut (meeraaraasuusaartitat) 20-t 2007-imi pisiarineqarput, kommunit pitsaaliuinnermik suliaqarneranni atugassat inuusat 1-2-nik amerlassuseqartut kommuninut tamanut nassiunneqarput. Sullinniakkat tassaapput 15-20-nik ukiullit.

1997-imiilli ingerlaavartumik usuup puuinik pisiortortoqalerpoq, pisiallu assersuutigalugu ilinniartoqarfinnut agguanneqartarlutik. Piffissami 2007-2010-mi tamarmiusumi suliniut uteqattaartumik suliarineqartarpoq.

Atuagaaqqat 'Inuusuttunngulerneq – niviansiaqqanut', 'Inuusuttunngulerneq – nukappiaqqanut' aamma 'Atoqatigiinneq pinaveersaartitsinerlu' saqqummersinneqarput.

AIDS pillugu kinaassutsimik isertuilluni oqarasuaatikkut siunnersuisarfik PAARISA suleqatigalugu ingerlanneqarpoq. Piffissami 2007-2010-mi tamarmiusumi suliniut aalajangersimasumik ingerlanneqarpoq.

2008 Inuusuttunut 13 – 19-it akornanni ukiulinnut usuup puua pillugu paasitsiniaaneq IGGU, 2008-mi decembarip aallaqqaataani nunat tamat AIDS pillugu ulloqartitsinerisa malunnartinneqarnera ilutigalugu aallartinneqarpoq. Paasisitsiniaanermi akeqanngitsumik tunniussuunneqarput usuup puui, matuersaatit ataatsimut ikkussorfissaat (nøgleringe), computerip aquutaanut ilitsiviit (musemåtter), saqqarmiuusat aamma postkortit www.iggu.gl aqutigalugu akeqanngitsumik inniminnerneqarsinnaasut. Taakkua saniatigut tv-kkut allagarsiissutit aamma aviisitigut nalunaarutit saqqummiunneqartarput. Piffissami 2007-2010-mi tamarmiusumi suliniut uteqattaartumik suliarineqartarpoq.

Inuusat RealCare-mik taaneqartartut 20-t allat (meeraaraasuusaartitat) 'Inuusat atorlugit suliuniut' pillugu misiligummik suliniuteqarnissamut atugassat 2008-mi pisiarineqarput.

2009 Inuusuttunut 13 – 19-inut ukiulinnut nittartagaq www.iggu.gl pillugu suliniutip aquunneqarnera ingerlanneqarneralu 2008-mi aallartinneqarpoq. Tassa kinguaassiuutitigut nappaatit tuniluutartut pillugit paasissutissat pissarsiarineqarsinnaapput kiisalu usuup puui, matuersaatit ataatsimut ikkussorfissaat (nøgleringe), computerip aquutaanut ilitsiviit (musemåtter), saqqarmiuusat aamma postkortit akeqanngitsut inniminnerneqarsinnaapput. Nittartagaq aqutigalugu 2009-mi 3000-eriarluni inniminniisoqarpoq, tassa sapaatip akunneranut inniminniinerit 57,7-it nalingat.

Nûno Tutillugu [I seng med Nûno]: TV-kkut aallakaatitassiat qulit aamma radiukkut aallakaatitassiat tallimat suliarineqarput. Taakku KNR-ip 2009/2010-mi aallakaatippai. Aamma aallakaatitassiat ilinniartitsinermi atugassanngorlugit DVD-tut saqqummersinneqarput. Aallakaatitassiornermi siunertarineqarput:

- Misigissutsit, kinguaassiuutit atortarnerat aamma peqqinnartumik atoqatigiittarneq pillugit oqaloqatigiittarnerup ulluinnarni toqqissimalersitsisarnerata aamma pitsaa-

nerusumik inuuneqalersitsisarnerata paasineqarnerunissaat.

- Atuartut/ilinniagaqartut namminneq kinguaassiuutiminnik atuisarnertik, kinguaassiorsinnaangornertik aamma inuuneq naallugu timip tarnillu ineriartortarneri pillugit paasisimasaqalersinneqarnissaat.
- Kinguaassiuutit atorineqartarnerat atoqatigiittarnerlu pillugit inuit pisariaqartitaasa assigiinngissuseqarnerat paasinarsarneqassaaq.
- Atuartut/ilinniagaqartut – ilinniarnersa nalaanne – ilaqaqalernerup qanoq paasariaqarneranik paasisaqartinneqarnissaat.

HS Analysep 2010-mi oqarasuaattikut misissuinerata takutippaa, angutit 63%-iusut aamma arnat 71%-iusut aallakaatitassiat amerlanersaat takusimagaat. Angutit aallakaatitassianik takunnittut 67%-ii aamma arnat 70 %-ii isumaqarput aallakaatitassiat pitsaalluinnartut. Aamma HS Analysep takutippaa, peqqinnartumik kinguaassiuutitigut atuisarneq pillugu aallakaatitassiat inuppassuarnik assigiinngissitaartunik ukiulinnik oqallitsitsilersimasut.

2010

Ajornaatsumik akikitsumillu qularnaatsumik pinaveersaartitsiniarluni suliniummut 'Isumannaatsumik atoqatigiittarneq'-mut atatillugu automatit usuup puunik tigusiffiusinnaasut ineriartortinneqarnerat. Misiligummik suliniuteqarnermut atatillugu automatit usuup puunik tigusiffiusinnaasut ilinniartoqarfinni aamma nunaqarfinni immikkut toqqakkani inissinneqasapput.

'Inuusat atorlugit suliniut': Meeqqat atuarfianni atuartut angajullit inuusanik RealCare-nik taaneqartartunik paaqqutalerlugit kinguaassioartarnermik pinaveersaartitsinermillu ilinniartinneqarnissaannut peqqissutsimik perorsaalluni ilinniartitsinermut ilitsersuutissap ineriartortinneqarnera.

Takussutissiaq 11. Atoqatigiittarnermut tunngatillugu qitiusumik suliarineqartut pillugit takussutissiaq, PAARISA-mit 2007-2010-mut tunngatillugu saqqummersinneqartoq. Najooqutarisat: 2006-7-mi aamma 2008-mi ukiumoortumik nalunaarusiat kiisalu 2009-mi aamma 2010-mi allattugaatit, PAARISA.

Inuusat atorlugit suliniut

Inuusat atorlugit suliniuteqarnermi pineqarpoq, inuusuttunik oqaloqateqartarluni peqqissutsimik siuarsaalluni sunniuteqaqatigiittumik suliniuteqarneq, taamaammat suliniut uani erseqqarinnerusumik nassuiarneqartariaqarpoq. Inuusat atorlugit suliniut 2007-imi inuusanik RealCare-nik taaneqartartunik (tak. takussutissiaq 11) pisiaqarnikkut Inuunerittami aallartinneqarpoq, aallarniutitullu Nuummi atuarfinni arlalinni misiligummik suliniutit misileraatigineqarluni. Tamatuma kingorna inuusat RealCare-nik taaneqartartut 25-t pisiarineqarput, taakkua kommunerujussuarni sisamaasuni agguanneqarput aamma inuusat 25-t Nuummi atugassiarineqarput. Inuusuttut inuusamik paaqqutaqartinneqartut kinguaassioartarnermik pinaveersaartitsinermillu ilinniartinneqarnissaannut ulluni pingasuni ilinniartitsissutissiaq PAARISA-p Sex og Samfund suleqatigalugu ineriartortippaa. Atuartut tamarmik inuusaq meeraaravittut isigalugu paaralugulu isumagisassaavaat. Inuusaq qiasarpoq, nerisinneqartarpoq, atortui taarserneqartarput, uaatillugu sinnassarneqartarpoq il.il. Siunertatut saqqummiunneqartumi takuneqarsinnaavoq:

Inuusamik paaqqutaqartitsilluni suliniuteqarnitsigut kissaatigaarput, angajoqqaajunerup sunaanera pillugu inuusuttut piviusorsiornerusumik takunnissinnaalernissaat. Inuusuttut qaqugukkut angajoqqaangornissaminut piareersimanerlutik aalajangernissaannut pitsaaneruseqartinnissaat siunertaavoq.

Tassa kissaataavoq, inuusuttut angajoqqaangornissamut isummersornermi peqataalluartinneqarnissaat kiisalu kinguaassiuutitigut peqqissuunissamut akisussaaffimmik tigusinissaat. Ilaatigut pinaveersaartitsinermut, naartuersittarnermut, kinguaassiuutitigut nappaatinut, timip ineriartortarneranut, inuttut killilii-sinnaanermut, nalinginnaasumik atoqatigiittarnermut aamma kajumissuseqarluni atoqatigiittarnerup pitsaasortaanut tunngatillugit inuusuttut ilisimasaqalernissaat iliuuseqarnissamullu pisinnaatitaaffeqarnissaat kissaatigaarput.²¹

Najukkani ernisussiorlut, meeqqerisut, pitsaaliuinermit siunnersortit suliamillu ilinniagallit allat ilinniartitsinermik ingerlatsisarput. Aamma sumiiffinni arlalinni PAARISA-mi suliniummik suleqataasut ilinniartitsisarput. Suliniutaaq assersuutitut suliniutaavoq inunnik isumaginnittoqarfimmi peqqinnissaqarfimmilu inissilluarneqarsimasoq, tassa Isumaginninnermut Naalakkersuisoqarfiusimasup, Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfiup aamma PAARISA-p akornanni 2010-2013-imi suleqatigiinnissamik isumaqatigiissuteqarneq aqquagalugu. Illoqarfinni nunaqarfinnilu 17-iusuni inuusat atorlugit suliniut 2010-ginnarmi ingerlanneqarpoq²².

Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu

Pitsaaliuinermit siunnersortit akornanni apersuilluni misissuinerup takutippaa, atoqatigiittarnermut tunngatillugu Inuunerittami anguniakkat tamakkiisumik imaluunniit ilaannakortumik ilisimaneqartut. Siunnersortit pingajorarterutaasa (33%) oqaatigaat, anguniakkat taakku tamatigut imaluunniit akuttunngitsumik aallaavigalugit sulisarlutik. Tassa siunnersortit amerlanersaat (60%) pitsaaliuilluni suliaqarnissami anguniakkat ilaannikkuinnaq aallaavigalugit sulisarput. Siunnersortit pingajorarterutaasa nalilerpaat, anguniakkat ilaat anguneqarsimasut, siunnersortilli affaat isumaqarput sulineq ingerlalluortoq, kisianni suli amigateqangaatsiartoqartoq (47%). Ataasiakkaalli oqaatigaat, suliaqarfimmi susoqavissimannngitsoq (13%).

Siunnersortit arlallit oqaatigaat, ilinniartoqarfinni kinguaassiuutinik ilinniartitsinissaq peqqinnissaqarfik suleqatigalugu neqeroorutigisarlugu. Akerlianilli aamma arlallit ujartorpaat suliaqarfimmi taamatut suleqatigiittoqartarnissaa. Ilaasa Sexpilot-it ilinniartinneqarnissaat isumagisimavaat, tassa inuusuttut inuusuttoqatiminnut kinguaassiuutitigut tunngassuteqartunik ilinniartitsisinnaasut, sumiiffinnili allani atoqatigiittarneq qitiutillugu suliaqartarnermi najukkani pingaarnersuisarnerit ukiumiit ukiumut apeqqutaatittarsimavaat.

²¹ <http://www.PAARISA.gl/media/18662/dukkeprojektet%20-%20projektbeskrivelse.pdf>

²² Erseqqarinnerusumik paasisaqarusukkuit 'Inuusat atorlugit suliniut' pillugu 2010-mi killiffik pillugu nalunaarussiaq uani takuuk www.paarisa.gl.

Suliniutit qitiusumit aallartinneqartut tassaanerupput atuagassiat, TV, radio nittartakkallu aqcutigalugit paasititsiniaaneq kiisalu assigiinngitsutigut inuusuttunut usuup puuinik akeqanngitsumik agguaaaneq. Paasisititsiniaanerit assigiinngitsut tassaanerupput, Inuusuttut atoqateqartarnertik pillugu eqqortumik toqqaasinnaansaas pillugu anguniagaq 1-imut aamma Nappaatit atoqatigiinnikkut tunillaassuussinnaasut tamarfik ikilisarneqarnissaas pillugu anguniagaq 6-imut attuumassutillit. Akeqanngitsumik illersuutissanik pissarsisinnaanerup immikkut ittumik sammineqarnissaa pillugu Inuunerittami anguniakkatut saqqummiussisoqanngilaq, ilimanaateqarporli illersuutissat akeqanngitsut naartunerit sulluunniit kissaatigisaanissaannik anguniagaqarneq (anguniagaq 4) toqqaanangikkaluartumik sunniuteqarfigisagaas, kiisalu amerlanerit usuup puuinik atuisartuuppata kinguaassiuutitigut nappaataasartut ikilinnissaas. Taamaattumik usuup puuisa akeqanngitsut atorineqartarnissaas pisariaqarpoq. Usuup puuili atorineqartarnersut pillugu uppernarsaatissanik nassaarniarneq ajornarsimavoq. Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naartuersissimasut aamma klamydia-mik gonorré-millu nappaatillit amerlasusaasa kisitsisitaas qimerlooraanni takuneqarsinnaavoq killormut ingerlasoqartoq. Naartuersissimasut (takussutissiaq 12) kiisalu kinguaassiuutitigut nappaateqartut (takussutissiaq 13) amerleriasimapput.

2010-mi INUUSAT ATORLUGIT SULINIUMMI MISILITAKKAT Illersuuteqarani atoqatigiinnerup kingunerisartagai ajortut inuusuttut amerlanerit ilisimavaas – naartulerneq, kinguaassiuutitigut nappaateqalerneq il.il. Ajornartorsiutigivaalli kingunerluutit taakku namminneq pissusilersuutigisartakkaminnut ajutoornerminnilu akisussaaqqe qarnerminnut attuumattissinnaanerat. "Uanga taamak nalaaqarnaviannngilanga", eqqarsariartaasiusorinarpoq. Inuusat atorlugit suliniutip kingunerluutaasartut erseqqarissitippai. Inuusamik paaqqutaqarluni misilittagarineqalersut atuartup atorluarsinnaavai, tassami illersuuteqarani atoqateqartarnerup kingunerluuterpassuisa tamanna ilaattut takussutissaammat. Namminneq timimikkut misigigaangamikku tigussaasutut isigilersarpaas. Suliniutip taama ililluni inuusuttut namminneq ajutoorsinnaanerannik paasisimasaqarnerulersippai. Ilutigalugu taamatut ajutoornerup ilungersunartui kingunerilu pillugit paasisaqarnerupput. Tassa naartuleratarsinnaaneq tigussaasunnngortarpoq inumullu attuumassuteqalersarluni.

Inuusuttut ajutooratarsinnaallutik kingunerlutsitsisinnaallutillu paasigaangamikku taammattoqarsinnaaneralu akuerigaangamikku aamma ilutigitillugu illersuutissat pillugit ilisimatinneqaraangamik isumannaatsumik atoqatigiinnissamut tunngatillugu iliuuseqarnerusarput. Taamaalillutik peqqissumik kinguaassiuutiminnik atuinissaminnut annertunerusumik akisussaaqqimmik tiguisinnaannngortarput. Tamatuma kingorna atuartut kinguaassiuutinut pinaveersaartitsinermullu tunngatillugu ilinniartinneqarnissartik soqutigisupilusuanngorpaas. Illersuuteqarnerup pisariaqassusaanik paasinninnerat annertusineqarpoq.

Tamakkua saniatigut Inuusat atorlugit suliniuteqarnerup inuusuttut namminneq siunissaminnik takorluuisilerpai. Atuartut inuusamik paarisaaqarsimasut eqqumaffinerulerpaas, inuusuttuaraalluni meerrartaarnerup siunissami ilinniagaqarnissaaq suliffeqarnissarlu pitsaanngitsumik sunniuteqarfigisarai. Inuusuttut inuusamik paaqqutaqarsimasut tamarluinnangajammik oqaatigaas, ilinniagaqareerunik, suliffittaareerunik inissaqalerunillu – aamma aatsaas nukissaaqarfigisagunikkut angajoqqaannngorniarlutik.

Inuusat atorlugit suliniut, Killiffia pillugu nalunaarusiaq 2010, PAARISA

2007	2008	2009	2010
887	894	799	-

Takussutissiaq 12. 2007-2010-mi naartuersittut amerlassusaat. Najoqqutarisaq: Nakorsaaneqarfiup ukiumoortumik nalunaarusiai.

	2007	2008	2009	2010
Klamydia	2.369	2.504	2.864	-
Gonorré	745	927	1105	-

Takussutissiaq 13. 2007-2010-mi inuit 100.000-ugaangata klamydia-mik gonorré-millu nappaateqartutut nalunaarutigineqartut amerlassusaat. Najoqqutarisaq: Nakorsaaneqarfiup ukiumoortumik nalunaarusiai.

Paasisitsiniaasarnerit pissusilersuutininik allannguinnissaannut ukiut arlallit ingerlaqqaartartut ilisimaneqarluarpoq. Taamaattoq PAARISA 1998-imilli peqqissutsimik siuarsaalluni paasisitsiniaanermik ingerlatsivoq. Pitsaasorpasuarunik suliniuteqartoqaraluartoq, suliassaqarfimmut tunngatillugu anguniagassatut saqqummiunneqartut siunissaq isigalugu qanoq anguneqarsinnaanersut pillugu eqqarsaatiginninnissaq pisariaqarpoq. Inuusat atorlugit suliniuteqarnek nutaamik iliuseqarnermut assersuutaavoq, tassani inuusuttut oqaloqatigalugit pitsaaliuilluni peqqissutsimillu siuarsaalluni sulisoqarpoq.

'Inuusat atorlugit suliniut'-mi siunertarineqartoq isigalugu, nuna tamakkerlugu suliniuteqarnek taanna inuusuttut atoqateqartarnertik pillugu eqqortumik toqqaasinnaanerat pillugu anguniakkamut (anguniagaq 1), angutit arnallu naartunermik pilersaarusiornissaminnut tunngaviisa nukittorsarneqarnissaat pillugu anguniakkamut (anguniagaq 3) – pingaartumik inuusuttut akornanni – kiisalu naartunerup suulluunniit kisaatigisaanissaa pillugu anguniakkamut (anguniagaq 4) toqqaannartumik attuumassuteqarpoq. Inuusuttut akornanni illersuuteqarnissaq pillugu ilisimasaqarnerulernerup nassataanik usuup puua atorneqartaler-tuuppat, kinguaassiuutitigut nappaatit ikilisinneqarnissaannut suliniut sunniuteqaqataasinnaavoq.

'Inuusat atorlugit suliniut' suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani aallartinneqarmat, suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinermi suliniutip sunniutigisimasaanik nassaarniarnek ajornarpoq, 2010-mili suliniuteqarnerup killiffianik nalunaarusiornerup takutippaa, inuusuttut suliniut pitsaasumik tigusimagaat (immikkut oqaasertaliussaq qulaaniittoq takuuk). Suliniut 2013-imi naammassineqarpat inaarutaasumik nalilersuineri, taamatut nutaamik periuseqarnerup suliaqarfiup killiffiata uninngaannartup allanngortinneqarsinnaaneranut uppersaataassaaq pingaarutilik.

Tamaasa ataatsimut isigissagaanni, suliniutit aallartinneqarsimasut anguniakkanut 1-4-mut kiisalu anguniagaq 6-imut toqqaannartumik imaluunniit toqqaannangitsumik attuumassuteqarput. Naartuersinniartut tamarmik siunnersuineri millu neqeroorfigineqartarnissaat pillugu anguniagaq 5 piviusunngortinneqarsimanersoq pillugu uppersaataasinnaasunik nassaartoqanngilaq. Ukiumoortumik nalunaarusiat aallaavigalugit anguniagaq taanna qitiusumit pingaarnertinneqanngilaq. HIV-mik/AIDS-imik tunillat-sissimasut isumannaatsumik atoqateqarsinnaanerat qulakkeerniarlugu anguniakkamut 7-imut aamma tamanna atuuppoq. AIDS-ili pillugu oqarasuaatikkut akeqanngitsumik siunnersuisarneq aqqutigalugu, HIV-

mik/AIDS-imik tunillatsissimasut isumannaatsumik atoqateqarsinnaaneq pillugu ilitserorneqarsinnaassaput.

Suliniutit qitiusumit aallartinneqartut saniatigut, ilisimatuut canadamiut/amerikamiut/nunatsinneersut peqqissumik kinguaassiuutitik atuisarneq aamma kinguaassiuutitigut nappaatit tuniluuttartut qitiutillugit suliniummik aallartitsipput. Suliniutip aallaavigivaa 'Community Based Participatory Method', tassani innuttaasut peqqissumik kinguaassiuutitik atuisarnissaat siunertaralugu pitsaaliuinerit suliniutillu najukkanut inissinneqarnissaat pingaartinneqarpoq.²³ Najukkani suliniutip ingerlanneqarfiini peqqissumik kinguaassiuutitik atuisarnissamut suliniut sunniuteqassasoq ilimanarpoq.

3.6. Pujortartarneq

Iliuusissat anguniakkallu

Pujortartarneq pillugu suliassaqarfimmi 2007-2012-ip ingerlanerani pitsaaliuilluni peqqissutsimillu siuarsaalluni suliqaarnissamut atatillugu iliuusissat tallimat saqqummiunneqarput:

- Avatangiisit pujortarfiunngitsut amerlanerit aqutugalugit peqqinnartumik inooriaaseqalernissat peqqinnartumillu avatangiiseqalernissaq.
- Pujortartarnerup taassumalu ajoqutai pillugit inuusuttut inersimasullu ilisimasaasa annertusarneqarnissaat.
- Pujortartarnermut tunngatillugu innuttaasut isumaasa siuarsarneqarnissaat.
- Pujortartartut akornanni pujortarneq ajortunik eqqarsaatiginnilluni pujortartoqartalernissaa.
- Naartusut ilaqutariillu mikisunik meerartallit isumannaatsumik pujortarfiunngitsumillu avatangiiseqartilernissaat.

Suliassaqarfimmi pingaarnertut anguniarneqarpoq pujortartartut 64%-inik amerlassuseqarnerannit (2005) 40%-inut (2012) ikilisinneqarnissaat. Taassuma saniatigut immikkut anguniagassat tallimat saqqummiunneqarput:

- Anguniagaq 1: Ikinnerusut pujortartalernissaat.
- Anguniagaq 2: Amerlanerusut pujortartarunnaarnissaat.
- Anguniagaq 3: Inuiaqatigiinni tupamik atuinerup tamarmiusup killilersimaarneqarnissaa.
- Anguniagaq 4: Kalaallit Nunaat pujortartanngitsut eqqarsaatigalugit pujortarfiunngitsoq.
- Anguniagaq 5: Pujortartartunik peqqinnissaqarfimmi katsorsaanerup nukittorsarneqarnissaa.

²³ Suliniut International Journal for Circumpolar Health-imi erseqqarinnerusumik nassuiarneqarpoq: http://ijch.fi/issues/691/69_1_gesink.pdf

2007-2010-mi suliarineqartut

Ukioq	Suliarineqartut
2007	<p>Ukioq taanna 'Atuaqatigiit pujortartanngitsut' pillugit atuarfinni unammisitsineq. Unammisitsinermi siunertarineqarpoq meeqqat ulluinnarminni avatangiisit unammiligassatillu naaper-torlugit ajunngitsumik toqqaasarnissaq peqqinnartumillu inuuneqarnissaq pillugit ilisimasa-qarnerisa annertusarneqarnissaat. Atuaqatigiit peqqissutsimik siuarsaallutik suliaat ingerla-teqqitaallu aqutugalugit atuartut namminneq pilersitsisinnaassusaat peqataanerallu qitiutillu-git sulisoqarpoq.</p> <p>2007-2010-mi tamarmiusumi ukiut tamaasa suliaq aalajangersimasumik ingerlanneqartarpoq.</p> <p>Suliffeqarfiit pujortarfiunngitsut pillugit suliffeqarfinnik suleqateqarnissamik isumaqatigiissutit marluk 2007-imi atsiorneqarput.</p> <p>Pujortarunnaarniartunut ilitsersuisartut marluk-pingasoriarlutik kommunini assigiinngitsuni ukiumoortumik pikkorissartinneqartarput. 2007-imi pujortarunnaarniartunut ilitsersuisartut Ilulissani, Nuummi Qaqortumilu pikkorissartinneqarput.</p> <p>Peqqinnissaqarfiup inuusuttunut quppersagaa 'INUK' 2007-imi pujortartarneq pillugu sammi-saqarpoq.</p> <p>1997-imiilli PAARISA ingerlaavartumik pujortartarneq taassumalu ajoqutai pillugit paasisstis-sanik ilisimatitsissutinillu suliaqartarpoq.</p> <p>Pujortarunnaarniartunut ilitsersuisartut ilinniartitsissutaat 2003-mi nutserneqarpoq Kalaallillu Nunaanni pissutsinut naleqqussarneqarluni. Aamma ilinniartitsissutissaq annertusineqarpoq ilitsersuisartunullu najoqqutassiaq nutaaq misilinneqarluni.</p> <p>WHO-p tupa akiorniarlugu ullorititaa 31. maj malunnartinneqarpoq. 2007-2010-mi tamarmiu-sumi ukiut tamaasa suliaq aalajangersimasumik ingerlanneqartarpoq.</p> <p>Najukkani pitsaaliuinermik siunnersortit illoqarfinni nunaqarfinnilu pujortartarneq pillugu sammisaqartitsinerat.</p>
2008	<p>2008-mi pujortarunnaarniartunut ilitsersuisartut Sisimiuni Nanortalimmilu pikkorissartinne-qarput.</p> <p>Inersimasunut tunngatillugu pujortarunnaarniartunut ilitsersuisartut najoqqutassiaat 2008-mi nutarterneqarpoq, meeqqanullu inuusuttunullu tunngatillugu pujortarunnaarniartunut ilitser-suisartut najoqqutassiassaat nutaaq 2009-mi kommunit suleqatigalugit suliarineqarluni.</p> <p>WHO-p tupa akiorniarlugu ullorititaanut atatillugu 'Meeqqanut silaannaq minguitsoq – mee-qat pujormiutinnaveersaakkit' pillugu quppersagaaq PAARISA-p saqqummersippaa. Quppersa-</p>

gaq angajoqqaanut aamma/imaluunniit ilaqtutanut tunngatinneqarpoq, meeqqallu pujormiutinnissaanut illersuutaalluni. Quppersakkap imarivai pujormiutitsinerup meeqqanut ajoqutai pillugit paasisutissat kiisalu ilaqtariit meerartallit angerlarsimaffiat qanoq pujortarfuijunaartinneqarsinnaanersoq pillugu ilitsersuut. Quppersagaliornermi siunertarineqarpoq, pujormiutitsineq pillugu ilaqtariit ilisimasaasa oqaloqatigiittarnerisalu annertusarneqarnissaat. Quppersagaq imminut ikiornissamut ilitsersuutaavoq, angerlarsimaffimilu aamma meeqqerivimmi oqaloqatigiinnermi atorneqarsinnaalluni. Quppersagaq meeqqerivinnut nassiusuunneqarpoq.

2009

Pujortarunnaarniartunut ilitsersuisartut Sisimiuni pikkorissartinneqarput.

Pujortarunnaarniartunut ilitsersuisartut najoqqutassiaat nutarterneqarpoq 2009-milu ineriartorteqqinneqarluni.

Suliffeqarfimmi pujortartarneq pillugu politikkeqarneq pillugu suliffeqarfinnut siunnersuineq.

2010

Pujortarunnaarniartunut ilitsersuisartut Sisimiuni Nuummilu pikkorissartinneqarput.

Taakkua saniatigut radio internetilu aqqutigalugit pujortarunnaarniartunut pikkorissaasoqarpoq kiisalu radiukkut paasititsiniaasoqarluni.

Pujortarnermik inerteqquteqarneq pillugu Inatsisartut inatsisaat nr. 15, 26. maj 2010-meersoq – 1. oktober 2010-mi atuutilerpoq, pisortallu suliffeqarfiini tamarmiusuni pujortarneq inerteqqutaalerluni.

Takussutissiaq 14. Pujortartarnermut tunngatillugu qitiusumik suliarineqartut pillugit takussutissiaq, PAARISA-mit 2007-2010-mut tunngatillugu saqqummersinneqartoq. Najoqqutarisat: 2006-7-mi aamma 2008-mi ukiumoortumik nalunaarusiat kiisalu 2009-mi aamma 2010-mi allattugaatit, PAARISA.

Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu

Pitsaaliuinnermik siunnersortit akornanni apersuilluni misissuinerup takutippaa, pujortartarnermut tunngatillugu Inuunerittami anguniakkat tamakkiisumik imaluunniit ilaannakortumik ilisimaneqartut. Siunnersortit pingajorarterutaasa oqaatigaat, anguniakkat taakku tamatigut imaluunniit akuttunngitsumik aallaavigalugit sulisarlutik (34%). Tassa siunnersortit amerlanersaat ilaannikkuinnaq (53%) pitsaaliuilluni suliaqarnermini anguniakkat ilaannikkuinnaq aallaavigalugit sulisarput imaluunniit aallaaviginngisaannarlugit sulisarlutik (13%). Siunnersortit affangajalluinaasa nalilerpaat, anguniakkat ilaat anguneqarsimasut, tallimaagaangatali marluk isumaqartarput sulineq ingerlalluortoq, kisianni suli amigaateqangaatsiartoqartoq (40%). Atasiakkaalli oqaatigaat, suliaqarfimmi susoqavissimangitsoq (13%).

Pujortartarnermut tunngatillugu suliaqarfimmi qitiusumit suliniuteqarnermi pingaartumik atuarfinni pitsaaliuilluni paasititsiniaanissaq, pujortarunnaarniartunut ilitsersuisartussanik ilinniartitsinissaq kiisalu pujortarnerup ajoqutai pillugit assigiinngitsutigut paasititsiniaanissaq siunnerfiusimapput. Suliaqarfimmi suliaq pingaaruteqarluinnartoq tassaavoq pujortartarnermik inerteqquteqarneq pillugu inatsisip nutaap atuutsinneqalernera, tassa 1. oktober 2010 aallarnerfigalugu kikkunnut tamanut orniguffiusinnaasuni tamangajalluinnarni avatangiisit pujortarfioqquusaajunnaarput. Suliaqarfimmi pingarnerpaatut anguniagaq erseqqaris-

supilussuuvoq, tassalu pujortartartut ikilisinneqarnissaat. Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinermi qanoq amerlatigisut pujortartarnersut pillugit kisitsisinik nutaajunerusunik takussutissaqanngilaq, taamaattumik siumut ingerlasoqarnersoq pillugu oqartoqarsinnaanngilaq. Nunanit allanit misilittakkat takutippaat, pujortarnermik inerteqquteqarneq pillugu inatsisiliorluni aqqissuussaasumik suliniuteqartarnerit pujortartartunik nalinginnaasumik ikilisisartut, taamatullu pisoqarumaarnersoq siunissami innuttaasunik misissuisarnissat takutittarumaarpat.

Pingaarnertut anguniakkamut sunniuteqarnissaata saniatigut pujortarnermik inerteqquteqarneq pillugu inatsit aamma anguniakkanut 1-imit 4-mut sunniuteqarsinnaavoq; ikinnerusut pujortartalernissaat, amerlanerusut pujortartarunnaarnissaat, inuiaqatigiinni tupamik atuinerup tamarmiusup killilersimaarneqarnissaa kiisalu Kalaallit Nunaat pujortartanngitsut eqqarsaatigalugit pujortarfiunngitsoq. Pujortartartunik peqqinnissaqarfimmi katsorsaanerup nukittorsarneqarnissaanik siunertaqarluni suliniuteqarnissaq (anguniagaq 5) suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup nalaani qitiusumit suliniutitut aallartinneqarsimasuni imaaliinnarlugu takuneqarsinnaanngilaq. Inuunermi pissusilersuutit kingunerannik inuunerissarfiit siunissami peqqinnissaqarfiup ataani pilersinneqassapput, inuunerissarfinni ataavartumik nappaatillit isumagineqartassapput, soorlu qitimum attuumatillugu ajoqutillit. Pujortartarneq pillugu suliqaqarfimmi suliniuteqarneq assersuutissaalluarpoq, napparsimasunut sammisumik innuttaasunullu sammisumik pitsaaliuinerit ataqatigiissinneqartarnissaannut. Kapitali 4-mi tamanna oqaluuserineqarpoq.

3.7. Meeqqat inuusuttullu

Iliuusissat anguniakkallu

Meeqqanut inuusuttunullu tunngatillugu suliassaqarfimmi pitsaaliuilluni peqqissutsimillu siuarsaalluni suliqaqarnissamut atatillugu iliuusissat sisamat saqqummiunneqarput:

- Naartusut taakkulu ilaqutaat, inoorlaat meeqqallu immikkut ittumik ulorianartorsiortut aamma/imaluunniit meeqqap pisariaqartitaminik pinngitsuuisinnaanerani imaluunniit pinngitsuinerani immikkut ittumik pisariaqartitsisut pillugit siusissumik suliniuteqartarnerup malitseqartitsisarnellu siuarsarneqarnissaat.
- Inuusuttut ulorianartorsiorsinnaasut aamma atornerluisutut pissusilersortartut siusissumik suliniuteqarfiginissaasa isumannaarneqarnissaat.
- Meeqqat inuusuttullu inuunerisa naleqassusii pitsaassusiilu aamma atugarissaarnerisa annertusarneqarnissaat.
- Nalinginnaasumik peqqinnartumik inooriaaseqarnissamut tunngatillugu meeqqat inuusuttullu iliuuseqarnissamut pinnaatitaaffiisa annertusarneqarnissaat.

Suliassaqarfimmi anguniakkat tallimaasut tassaapput:

- Anguniagaq 1: Siusissumik suliniuteqartarnissaq.
- Anguniagaq 2: Meeraaqqat toqusartut ikilisinneqarnissaat.

- Anguniagaq 3: Meeqqanut sumiginnagaasimasunut taakkulu ilaqutaannut tunngatillugu suliniutit annertusarneqarnissaat.
- Anguniagaq 4: Isumassoqatigiissinnaanerup – pingaartumik meeqqanut inuusuttunullu tunngatillugu annertunerusumik sammineqalernissaa.
- Anguniagaq 5: Peqqinnartumik inooriaaseqalernissamut tunngatillugu meeqqat inuusuttullu iliuseqarnissamut pisinnaatitaaffiisa ineriartortinneqarnissaat.

2007-2010-mi suliarineqartut

Ukioq	Suliarineqartut
2007	<p>‘Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusissukkut iliuseqarnek’ pillugu suliniutip aallartinneqarnera, tassani Peqqissaanermik Ilinniarfik suleqatigalugu meerartaartussat ajornartorsiuteqartut nukissakitsullu tapersorneqarnissaat malinnaaffigineqarnissaallu siunertarinearlu-tik, suliniummik ataqatigiissarisussaq atorfinitsinneqarpoq. Suliniummut aningaasartuutaasut tamarmik Inuunerittamit isumagineqarput. Nuup, Asiaat, Illoqqortoormiut aamma Ammassallip kommuniini suliniut 2007-imi misiliutitut aallartinneqarpoq.</p> <p>Meeqqat inuusuttullu pillugit sammisaqartitsinerit peqqinnissaq pillugu nuna tamakkerlugu quppersakkanni INUK-mi aamma SILA-mi saqqummersinneqarput: ‘Perorsaaneq’ aamma ‘Meeqqat meeqqallu pisariaqartitaat’ 2006-imi 2007-imilu SILA aqutigalugu saqqummiunneqarput kiisalu ‘Angajoqqaatit oqaloqatigikkitt’ INUK aqutigalugu 2006-imi saqqummiunneqarluni.</p> <p>‘Milutsitsineq pillugu paasissutissat naatsut pitsaasullu’ qallunaatoortaata DIH-mi ernisussior-tut suleqatigalugit nutserneqarnera.</p> <p>Kinaassutsimik isertuilluni nuna tamakkerlugu oqarasuaatikkut meeqqanut inuusuttunullu siunnersuisarfiup 134-p ingerlatsinini 2007-imi ingerlatiinnarpaa. Oqarasuaat ullut tamaasa ammasarpoq. 2007-2010-mi tamarmiusumi suliniut aalajangersimasumik ingerlanneqarpoq.</p> <p>Inuusuttut Akisunnerat tassaavoq nittartagaq www.inuusuttutakisunnerat.gl oqallittarfilik, allatanik saqqummiisarfilik aamma ullut 14-ikkuutaarlugit KNR-radio aqutigalugu inuusuttunut aallakaatitsisarpoq. Suliniummik suliaqartussat aningaasaqarnerlu PAARISA-mit isumagineqarput.</p>
2008	<p>‘Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusissukkut iliuseqarnek’ pillugu suliniuteqarnerup piviusunngortinniarnearnerata ingerlatiinnarneqarnera. Suliniut 2008-mi Sisimiut aamma Paamiut kommuniini ingerlanneqalerpoq. Aammattaaq misiligummik suliniut nalilersorneqarpoq.</p> <p>‘Inuusat atorlugit suliniut’-ip aallartisarneqarnera (suliniut atoqatigiittarneq pillugu suliassarfiup ataani erseqqarinnerusumik nassuiarneqarpoq, immikkoortoq 3.5-imi).</p>
2009	<p>‘Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusissukkut iliuseqarnek’ pillugu suliniutip piviusunngortinniarnearnerata ingerlateqqinneqarnera. Suliniut 2009-p naanerani Sisimiuni, Paamiuni, Nuummi, Aasianni, Tasiilami, Ittoqqortoormiini aamma Ilulissani piviusunngortillugu ingerlan-</p>

neqalerpoq.

'Inuusat atorlugit suliniut'-ip ingerlateqqinneqarnera (suliniut atoqatigiittarneq pillugu suliasaqarfiup ataani erseqqarinnerusumik nassuiarneqarpoq, immikkoortoq 3.5-imi).

'Meeqqamut piareerneq' pillugu angajoqqaanut pikkorissaasernerup aallartinneqarnera: 'Meeqqamut piareerneq' pillugu pikkorissarnissamut ilaqutariit meerartaartussat tamarmik neqeroorfigineqartassapput, neqerooruteqartarneq 2009-p aallartinnerani allartinneqarpoq, sulilu ingerlanneqarluni. Ilaatigut meeraaqqamik paaqutaqarnissaq pillugu nalunaaquttap akunnerini pingasuni ilinniartinneqarnissamik ilaqutariit neqeroorfigineqartarput. Angajoqqaanngortussat pikkorissarnernut peqataanermikkut ajornartoorfinnik qaangiiniarnissaminnut atorsinnaasaminnik tuniorarneqartarput. Siunertarineqarpoq, meeraaqqap inuunerata pitsaasumik aallartitsinneqarnissaanut angajoqqaanngortussat nukissaannik tunineqarnissaat aamma sumiginnaasernerup pitsaaliorneqarnissaa. Angajoqqaanik pikkorissaanermi 'Inuusaq Real-care' ilaatinneqartarpoq.

2010

'Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusinaarluni iliuuseqarneq' pillugu suliniuteqarnerup piviusunngortinniarneqarnerata ingerlatiinnarneqarnera. Suliniut, Kommune Kujalleq kisiat minillugu, 2010-mi kommunini tamani piviusunngortillugu 2011-mi martsii qaammat aallartittumik ingerlanneqalerpoq.

'Inuusat atorlugit suliniut'-ip ingerlateqqinneqarnera (suliniut atoqatigiittarneq pillugu suliasaqarfiup ataani erseqqarinnerusumik nassuiarneqarpoq, immikkoortoq 3.5-imi).

'Meeqqamut piareerneq' pillugu angajoqqaanut pikkorissaasernerup ingerlateqqinneqarnera.

Takussutissiaq 15. Meeqqanut inuusuttunullu tunngatillugu qitiusumik suliarineqartut pillugit takussutissiaq, PAARISA-mit 2007-2010-mut tunngatillugu saqqummersinneqartoq. Najooqqutarisat: 2006-7-mi aamma 2008-mi ukiumoortumik nalunaarusiat kiisalu 2009-mi aamma 2010-mi allattugaatit, PAARISA.

Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusissukkut iliuuseqarneq & Meeqqamut piareerneq

'Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusissukkut iliuuseqarneq' aamma 'Meeqqamut piareerneq' suliniutaapput qitiusumi najukkanilu suliaqartut akornanni suleqatigiinnikkut piviusunngortinneqartut. Aammattaaq suliniutit inunnik isumaginnittoqarfimmi peqqinnissaqarfimmi inissisimallutik suliaqarfiupput. Taamaattumik suliniutinut atatillugu periutsit misilittakkallu uani naatsumik nassuiarneqassapput. Tassani aamma 'Inuusat atorlugit suliniut' atoqatigiittarneq pillugu suliasaqarfiup ataani erseqqarinnerusumik nassuiarneqartoq (immikkoortoq 3.5) naatsumik nassuiarneqarpoq.

'Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusissukkut iliuuseqarneq' pillugu suliniuteqarnermi pingaarnertut siunertarineqarpoq meeqqat naartuuneranniit marlunnik ukioqalernerat tikillugu siusissukkut sumiginnagaasernerisa pitsaaliorneqarnissaa, taama iliortoqassaaq ilaqutariit immikkut ittumik tapersorsorneqarnissamik pisariaqartitsisut tapersorsortarnerisigut.

Suliniut 2007-imi aallartinneqartoq, Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfiup, Isumaginninnermut Naalakkersuisoqarfiup aamma PAARISA-p akornanni suleqatigiiffiuvoq. Suliniut najukkani peqqinnissaqarfinni kom-

muninilu ingerlanneqarpoq, taamalu peqqinnissaqarfiup aamma inunnik isumaginnittoqarfiup akornanni ilinniakkat akimorlugit aqqissuussaalluni. Tassunga atatillugu suleqatigiissitat pilersinneqarput, peqqinnissaqarfimmi inunnillu isumaginnittoqarfimmi kiisalu najukkani sulisuusuni qitiusutut suliaqartunik inuttaqartut. Suleqatigiissitat ilaqutariinnik ikiortariaqartunik nassaarniarlutik suliaqartarput, aamma ilaqutariit ikiortariaqartut pillugit iliuusissanik pilersaarusiortarput sullissinissamillu neqerooruteqartarlutik. Misillitakkat takutippaat inunnik isumaginnittoqarfimmi aamma peqqinnissaqarfimmi ilinniagallit akimorlugit suleqatigiinnissap ataqatigiissaarniarneqartarnera annertuumik suliassaasoq, taamaammat suleqatigiissitat ilaasortaasa nakkutillilluni iltersuisarnermik pikkorissartinneqarnissaat pisariaqarsimavoq.

Taakkua saniatigut najukkani misissuisartussat sulisunik suliassaqarfimmi aalajangiisinnaassuseqartunik inuttallit pilersinneqarput. Misissuisartussat akisussaaffigivaat suliniutip najukkami pingaartinneqarnissaa, iliuusissatut periarfissat nalilersorneqartarnissaat aamma suliniut aqutugalugu pisariaqartitatut paasineqartut suliamut attuumassuteqartunut apuunneqartarnissaat. Tamatuma ilaatigut nassataanik najukkani isumalluutissanik amerlanerusunik pissarsisoqarsimavoq, pingaartumik ilaqutariit tapersorneqarnissamik pisariaqartitsisut naatsorsuutigisamit amerlanerunerat pissutigalugu sulisussanik amerlanerusunik pissarsisoqarpoq.

'Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusissukkut iliuuseqarneq' pillugu suliniuteqarneq 2007-imili illoqarfinni 13-iusuni ingerlanneqarpoq. Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinermi²⁴ takuneqarsinnaavoq, piffissami 2007-2010-mi ilaqutariit katillutik 291-it suliniummut innersuunneqarsimasut. Tassa agguqatigiissitsigaanni illoqarfinni suliniummik ingerlatsiviusuni angajoqqaanngorlaat tamarmiusut 15%-iisa nalingisut amerlatigisut. Kisitsisilli taakkua assigiinnegeqaat, tassa Paamiuni 35%-it kiisalu Maniitsumi 27%-it aamma Ilulissani Nuummilu 11 %-it innersuunneqarsimapput. Aammattaaq PAARISA-p nalilerpaa isumalluutissanik allanik ilanngussisoqartuuppat ilaqutariit amerlanerusut suliniummik iluaquteqarsinnaagaluartut. Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliineq naapertorlugu, ilaqutariit peqataatinneqartut annertoqisumik ajornartorsiuteqarput, aamma amerlaqisut ilisarnaatigigaat:

- Inuusuttuuneq. Affaat sinnerlugit 23-t inorlugit ukioqarput.
- Atornerluinermik annertuumik ajornartorsiuteqarneq. Ilaqutariinni tamangajalluinnarni imigassaq, hash imaluunniit aningaasanoormik nappaateqarneq ajornartorsiutaapput.
- Killilimmik ilinniagaqarsimaneq. Amerlanersaasa meeqqat atuarfiat naammassisimangilaat. Amerlaqisut suliffissaaleqisuupput.
- Sumiginnaanermik pissuteqartumik meeqqat ilaat angerlarsimaffiup avataanut inissinneqarsimapput.
- Namminneq sumiginnagaaneq misigisimavaat. Amerlanersaasa meeraanermi angerlarsimaffitsik imigassamik/hashimik ajornartorsiuteqarfiusoq misigisimavaat. Affaanit amerlanerusut meeraanermi persuttagaaneq misigisimavaat.
- Kinguaassiuutitigut atornerlugaasimaneq imaluunniit qanigivallaakkamit atornerlugaasimaneq. Inuit pingasuugaangata marluk inuunermi ilaani pinngitsaalineqarsimapput.
- Ineqarnikkut pissutsit naammaginangitsut. Affaasa missaanniittut ilaqtaminni/ikinngutiminni najugaqarput imaluunniit angerlarsimaffeqanngillat.

²⁴ Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliineq killiffillu 2010. Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusinaarluni iliuuseqarneq pillugu suliniut. PAARISA. <http://www.PAARISA.gl/home/suliniutit/tidlig-indsats.aspx>

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinermi paasineqarpoq: *'Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusissukkut suliniuteqarnej' pillugu suliniuteqarnermi misilittakkat tamaasa ataatsimut isigalugit pitsaasuupput. Ilinniakkat akimorlugit suleqatigiinneq ilaqutariinnut pingaaruteqartumik pitsaaliuineramik kinguneqartitsisimavoq. Peqqinnissatigut inunnillu isumaginninnikkut suleqatigiinniarnej sumiiffiit ilaanni ajornartorsiutitaqaraluartoq, 'Siusissukkut suliniuteqarnej' pitsaassutsimik kivitsisuuvoq, tassa suliniuteqarfiussanik nassaarniarnermi suliniuteqartarnermilu ileqquusutut suliamik ilinniagallit immikkoortititaaqalutik siusinnerusukkut suliaqartarnerinut sanilliullugu. Piffissaq ungasinnerusoq isigalugu, ilaqutariit ajornartorsiuteqarnerusut kisiisa isigiunnaarlugit aamma ilaqutariit "annikinnerusumik" immikkut ittumik pisiaqartitsisut amerlanerusut suliniummut ilanngunneqartarnissaat siunertamut naleqqutissaaq.*

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliineq manna tunngavigalugu oqaatigineqassaaq, 'Siusissukkut suliniuteqarnej' aqutigalugu meeqqanik sumiginnaasarnerup pitsaaliorneqarnerata annertusineqarnissaa nukittunerulersinneqarnissaalu anguneqassasoq. Suliassaqarfimmili suliassat suli amerlaqaat, aamma ilaqutariinnik meeqqanillu ajornartorsiutilinnik sullissinerup siunissami suliniutip nukittunerulersinneqarnera iluaqutigissavaa.²⁵

'Meeqqamut piareernej' pillugu suliniut tassaavoq meerartaarnissamut angajoqqaanngornissamullu ataqatigiissumik piareersarnej. 'Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusissukkut suliniuteqarnej' pillugu suliniummut sanilliullugu uani neqerooruteqartarnej ajornartorsiutiliinnarnut pinnani inuiaqatigiinnut sammitinneqarneruvoq. Naartusut aapparisaallu tamarmik peqataanissamut periarfissaqarput. Suliniutip nassuiarneqarnerani takuneqarsinnaavoq, pikkorissaanerit inersimasunik ilinniartitsinissamik neqeroorutaasut, tassani angajoqqaat angajoqqaatut suliassaminnut piareersartinneqartarput aamma angajoqqaatut oqartussaaffii nukittorsarneqartarput. Pikkorissaanerit angajoqqaanngortussat tigussaasunik misilittagaqartilissavaat, meeqqamik perorsaasarnermut tunngatillugu isummertaasiannik allannguitissavaat, kiisalu angajoqqaat akornanni inuttut attaveqatigiittarnej nukittorsassavaat. Tassa tunngaviumik pikkorissaanerit, angajoqqaat ajornartorsiutiminnik aamma ajornartoofimminnik isumaginnissinnaasunngortissavai. Tamatumami angajoqqaat meeqqaminnut persuttaasarnerat imaluunniit sakkortuuliortarnerat annikillississavaa. Ilinniartitsinermittaaq ilaatinneqarput ileqquusutut erninissamut piareersartarnermi sammineqartartut, soorlu meeqqap naartuunermini ineriartornera, naartunerup nalaani inooriaaseq, ernineq milutsitsinerlu. Tassa angajoqqaat pikkorissartinneqartarnerisa nassataannik, inoorlaap pitsaasumik inuunermik aallartitsinissaanut angajoqqaanngortussat isumaginnissinnaanngortissavaat. Suliniummi pingaarnertut anguniarneqartut marluk tassaapput: 1) Angajoqqaat meeraaraatiminnut sakkortuuliortarnerisa annikillissinneqarnissaa, kiisalu 2) angajoqqaat oqartussaaffiisa nukittorsarneqarnissaat.²⁶ Suliniut 2009-mi aallartinneqarpoq, taamaattumik nalinginnaasumik sunniuteqarsimanersoq oqaatigissallugu siusippallaarpoq.

Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu

Pitsaaliuineramik siunnersortit akornanni apersuilluni misissuinerup takutippaa, meeqqanut inuusuttunullu tunngatillugu Inuunerittami anguniakkat tamakkiisumik imaluunniit ilaannakortumik ilisimaneqartut. Siunnersortit affaanit amerlanerulaartut oqaatigaat, anguniakkat taakku tamatigut imaluunniit akuttunngit-

²⁵ Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliineq killiffillu 2010. Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusinaarluni iliuuseqarnej pillugu suliniut. PAARISA. <http://www.PAARISA.gl/home/suliniutit/tidlig-indsats.aspx>

²⁶ <http://www.PAARISA.gl/home/suliniutit/klar-til-barn.aspx?lang=da>

sumik aallaavigalugit sulisarlutik (53%). Siunnersortit pingajorarterutaat ilaannikkooriarlutik anguniakkat naapertorlugit sulisarput, ataasiakkaallu akissuteqanngisaannarput (13%). Siunnersortit affangajalluinnaasa nalilerpaat, anguniakkat ilaat anguneqarsimasut, ataasiinnarli isumaqarpoq anguniakkat tamarmik anguneqarsimasut. Siunnersortit affaasa aappaat isumaqarput, sulineq ingerlalluartoq, kisianni suli amigaateqangaatsiartortoq (43%), ataasiinnarlu oqarpoq suliaqarfimmi susoqavissimangitsoq (7%).

Pitsaaliuinermik siunnersortit arlallit oqaatigaat, 'Siusissukkut suliniuteqarneq' illoqarfimmini ingerlalluartoq. Ilutigalugu meeqqanut inuusuttunullu tunngatillugu suliassaqarfimmi anguniakkat naammassisinnaajumallugit ilinniakkat suliaqarfiillu akimorlugit suleqatigiittoqarnerunissaa ujartorneqarpoq.

Meeqqanut inuusuttunullu tunngatillugu suliassaqarfimmi qitiusumit suliniutit pingasut annertuut aqqis-suussaasumik aamma nuna tamakkerlugu ingerlanneqartussat suliarineqarput: 'Siusissukkut suliniuteqarneq', 'Meeqqamut piareerneq' kiisalu 'Inuusat atorlugit suliniut'. Suliniutinut tamanut tunngatillugit anguniagaasut periusissiallu kiisalu maannamut misilittagarineqalersut suliniutit nassuiarneqarnerini killiffiit pillugit oqaaseqaateqarnerni, aamma suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinermi uppernaarsaatissaqarluarput, taamaammat misilittagarineqalersut siunissami atorneqarsinnaanerit periarfissaalis-saaq. Suliniutit taakkua perorsaaneq, meeqqat pisariaqartitaat kiisalu milutsitsineq pillugit nuna tamakkerlugu paasisitsiniaanermik 2007-2010-mi taperneqarput.

Meeqqanut inuusuttunullu tunngatillugu suliassaqarfimmi anguniagaq 1 tassaavoq siusissukkut suliniuteqartarnissaaq. Suliassat isumaginissaannut periusissiami takuneqarsinnaavoq, sullinniakkanut marluusunut tunngatillugu suliniutissaq eqqarsaataasoq. Ilaatigut naartusut, inoorlaat taakkulu ilaqutaat, ilaatigullu inuusuttut ajornartorsiuteqartut aamma atornerluisartut pissusilersortartut. 'Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusissukkut suliniuteqarneq' pillugu suliniut siusissukkut suliniuteqarnermi anguniakkamut kiisalu meeqqanut sumiginnaagasimasunut taakkulu ilaqutaannut tunngatillugit suliniutit annertusarneqarnissaat pillugu anguniagaq 3-mut toqqaannartumik attuumassuteqarpoq, tassa naartusut suliniummut innersuunneqartut ilaatigut sumiginnaasarnerup pitsaaliorneqarnissaa pillugu innersuunneqartarmata. Naartusulli ilaqtariit sumiginnaasartut (anguniagaq 3) ilaannut ilaaginnarput, sinneruttunut tunngatillugu Inuunerittap ataani suliniutinik qitiusumit aallartitsisoqarsimangilaq. Suliniut 'Meeqqamut piareerneq' pillugu suliniuteqarnermi ilaqtariit meerartaartussat tamarmik sullinniarneqarput, taamalu naartusut ilaqtariillu miki-sunik meerartallit akornanni peqqinnerulertoqarnissaanut sunniuteqaqataassangatinneqarluni, kiisalu pitsaanerpaamik sunniuteqassappat sumiginnaasarnermik pitsaaliueqataassalluni. Tassa uani naartusunut tunngatillugu siusissukkut suliniuteqarnissaaq pineqarpoq (anguniagaq 1). Meeraaqqat toqusartut ikilisinneqarnissaat (anguniagaq 2) anguniagaavoq piviusunngortinneqarsinnaasoq. Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup nalaani kisitsisit 2007-imut aamma 2008-mut tunngassuteqartut taamaallaat pigineqarput, taamaattumik piffissami tamarmiusumi qanoq ineriartortoqarsimanersoq nalileruminaappoq. Anguniakkanut 2-mut, 4-mut aamma 5-imut tunngatillugit taakkununga toqqaannartumik atassusiinnaasumik Inuunerittap ataani suliniutinik aallartitsisoqarsimangilaq. Tamaasa ataatsimut isigissagaanni, meeqqanut inuusuttunullu tunngatillugit suliaqarfimmi sulisoqangaatsiarsimavoq, suliniutillu ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, pingaartumik suliaqarfimmi tassani suliaqarfiit akimorlugit suleqatigiinneq iluatsilluarsimasooq. Ilaatigut Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfiup aamma Isumaginninnermut Naalakkersuisoqarfiusimasup kiisalu PAARISA-p akornanni suleqatigiinnissamik isumaqatigiissuteqarneq aqutigalugu, ilaatigullu 'Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusissukkut suliniuteqarneq' pillugu suliniuteqarnermi suliniuteqartussat misissuisartussallu pilersinneqarnerat aqutigalugu.

3.8. Utoqqaat

Iliuusissat anguniakkallu

Utoqqarnut tunngatillugu suliaasaqarfimmi suliaqarnissamut atatillugu iliuusissat pingasut saqqummiunneqarput:

- Utoqqaat inuunerisa naleqassusiat pitsaassusiallu kiisalu atugarissaarnerisa annertusarneqarnissaat.
- Utoqqaat inuunerisa naleqassusiannut pitsaassusiannullu kiisalu timiminnik atuisinnaanerannut pitsanngorsaataasinnaasunik/pilersitseqqissutaasinnaasunik neqerooruteqartarnissaq.
- Utoqqarnut tunngatillugu peqqinnissaqarfiup pitsaaliuilluni suliniuteqartarnerata pitsaassusaanik isumannaarinissaq.

Utoqqarnut tunngatillugu suliaasaqarfimmi anguniakkanut marluusunut iliuusissat erseqqissarneqartut tassaapput:

- Utoqqaat utoqqalisullu tamarmik ataqqinartumik imaqarluartumillu inuuneqarnissaat.
- Utoqqaat ulluinnarni pisinnaasaasa pitsaanerulersinneqarnissaat, aamma utoqqaat akornanni ippigusuuteqartarnerup sivilisumillu nappaateqartarnerup annikillisinneqarnissaat.

2007-2010-mi suliarineqartut

Ukioq	Suliarineqartut
2007	'Nerisassat timigissarnerlu' pillugit utoqqarnut TV-kkut aallakaatitassiassat marluusut piareersarneqarnerat.
2008	'Nerisassat timigissarnerlu' pillugit utoqqarnut aallakaatitassiat marluk KNR-kkut aallakaatinneqarput. Aallakaatitassiap aappaani pineqarput utoqqarnut nerisassat peqqinnartut, aappaanilu pineqarlutik utoqqaat timigissaatissaattut siunnersuutit.
2009	'Frontotemporal demens' Puigortunngortut peqatigiiffiannit (Alzheimerforeningen) saqqummersitap kalaallisuunngorlugu nutserneqarnera naqitertinneqarneralu. Older 4 Older pillugu EU-mi suliniuteqarnerup imminut ikiornissamut-ikiorsiissutitut 100.000,- kr.-nik tapiissuteqarneq.
2010	Kalaallit Nunaanni puigortunngortarneq pillugu DVD-nik saqqummersitsinissamut 250.000,- kr.-t agguanneqarput, DVD-t puigortunngortut qanigisaannut atugassiaapput.

Takussutissiaq 16. Utoqqarnut tunngatillugu qitiusumik suliarineqartut pillugit takussutissiaq, PAARISA-mit 2007-2010-mut tunngatillugu saqqummersinneqartoq. Najoqqutarisat: 2006-7-mi aamma 2008-mi ukiumoortumik nalunaarusiat kiisalu 2009-mi aamma 2010-mi allattugaatit, PAARISA.

Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu

Suliat takussutissartaanni takuneqarsinnaasutut, utoqqarnut tunngatillugu suliassaqaarfimmi qitiusumit suliasat aallartinneqartut ikittuaraapput. Pilersaarutaagaluarpooq paasissutissat utoqqarnut attuumassuteqartut ukiut tamaasa saqqummersinneqartarnissaat. 2009-mi aamma 2010-mi taama pisoqarpoq. Taakkua saniatigut utoqqaat napparsimasullu peqatigiiffiit qinnuteqaatit Inuunerittap aningaasaateqarfianit 2010-mi salliutinneqarput. Iliuusissatullu taaneqartut arlaannaalluunniit innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummi utoqqarnut tunngatillugu anguniakkatut saqqummiunneqartunut marlunnet toqqaannartumik attuumassuteqarsorinangillat.

Aamma pitsaaliuinerimik siunnersortit akornanni apersuilluni misissuisimaneq aallaavigalugu tamanna najukkani takuneqarsinnaavoq. Siunnersortit amerlanerpaartaasa utoqqarnut tunngatillugu Inuunerittami anguniakkat tamakkiisumik imaluunniit ilaannakortumik ilisimavaat, siunnersortilli sisamaagaangata pingasut oqaatigisarpaat, anguniakkat aallaavigalugit ilaannikkuinnaq sulisarlutik, kingulliillu sisamararterutaasut anguniakkat aallaavigalugit sulinngisaannarlutik oqaatigaat. 13%-iinnaat oqaatigaat suliassaqaarfimmi anguniakkat ilaat anguneqarsimasut, affangajalluinnaasali oqaatigaat najukkaminni susoqavissimanngitsoq (20%), imaluunniit anguniakkat anguneqarsimanersut pillugit ilisimasaqaratik (20%). Affaasa arlai isumaqarput, sulineq ingerlalluartoq, kisianni suli amigaateqangaatsiartoqartoq (47%). Imaanngilarli utoqqarnut tunngatillugu suliassaqaarfimmi sulisoqanngitsoq. Pitsaaliuinerimik siunnersortit arlallit erseqqissaassutigiivaat utoqqarnut timigissartitsinerit najukkani peqatigiiffiit aaqqissuuttaraat, aamma ilaasa peqatigiiffiit taakkua suleqatigisaraat. Utoqqarnulli tunngatillugu suliaqarnissamut arlallit isumalluutissaminnik amigaa-teqarput, taamaammat suliniutit allat pingaarnerutittariaqartarsimavaat.

O40: Older people for Older People

EU-p suliniutaa Older People for Older People (O4O)²⁷ kommunit 2008-2010-mi ingerlappaat. Tassani qitiutinneqarlutik najukkani utoqqaat suliassanik aamma imminnut sullinnissaminnet allanillu sullissinissaminnet pilersarusiornermut ingerlatsinerimullu peqataatinneqartarnissaat. Suliniut aqutugalugu misilittagarineqalersut ukioq manna atuuttussanngortinniarnegassapput ingerlateqqinneqarlutillu. Skotlandimi, Nordirlandimi, Sverigemi aamma Finlandimi nunat immikkoortui suleqatigalugit suliniut Kommuneqarfik Sermersuumi ingerlanneqarpoq. Suliniummut atatillugu neqeroorutaasartussat suliniutissallu arlallit pilersinneqarput, soorlu kommunimi illoqarfinni tallimaasuni utoqqarnut assasortitsineq, atuffassineq, ataatsimoortitsinerit qititsitsinerillu. Inuunerittap aningaasaateqarfianit tapiissutit suliniutinut taakkununga atornerarput. Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummut neqeroorutit attuumassuteqanngikkaluartut, ilimanarpoq Inuunerittamat tunngatillugu utoqqaat utoqqalisullu ataqinartumik imaqaarlumillu inuuneqarnissaan-

²⁷ <http://www.o4os.eu/index.asp>

nik anguniakkanut marluusunut suliniut sunniuteqaqataassasoq. Suliniut aqqutigalugu Kalaallit Nunaannut immikkut ittumik tunngatillugu naalackersuinikkut arlalinnik inassuteqaateqartoqarpoq²⁸:

1. Inuit utoqqaanerusut najukkami namminersortunilu akuullutik suliaqartartut ullumikkumut naleq-qiullugu eqaannerusumik isumassorneqarnissaat Naalackersuisut eqqarsaatigisariaqarpaat. Innuttaasut Naalackersuisunit suna kissaatiginaat aamma Naalackersuisunit suna naatsorsuutiginaat pillugit tamanut nalunaaruteqartarnerup tusaaniarneqarnerunissaa pillugu tusarniaasernerit amerlanerusut tamatuma nassatarissavaa.
2. Kinguaariaat akornanni suliniutit siuarsarneqarnissaat, taamaaliornikkut inuiaqatigiinni naleqassuseq aamma tunisassioqatigiinnissamut annertunerusumik peqataarusussuseqalernissaa "ikiorserneqassapput". Atuartuunermit siunissaq ilanngullugu nammineq kajumissuseq naapertorlugu sule- rusussuseqarneq siuarsarneqarsinnaavoq, taamalu inummut iluaqutaasussanngorlugu kinguaariaat assigiinngitsut suleqatigiittarnissaannut amerlanerusunik periarfissaqalissaaq.
3. Utoqqarnik sullissisunut aamma namminneq kajumissusertik aallaavigalugu sullissisunut kiisalu u- toqqarnut najugaqartunut ilinniartitaanernut ilinniartinneqarnissamullu ilaatitaarusuttunut iluaqu- taasumik piginnaasaqarnermut ilisimasaqarnermullu atatillugu ilinniartitaanissamut ilinniagaqarnis- samullu periarfissat siuarsarneqarnissaat.

O4O-mut atatillugu innuttaasut 55-inik ukioqalereersimasut immikkut toqqakkat akornanni misissuisoqar- poq, kiisalu pitsaasumik qaffasissusilimmik apersuisoqarluni. Utoqqarnut tunngatillugu suliaqarfimmi pitsaaliuilluni peqqissutsimillu siursaalluni suliaqarnerup siumut isigisumik pilersarusiortarnissaanut nu- nami nunallu tamat akornanni misissuisimanagerit taakkua inernerisa ilanngunneqartarnissaat pissusissami- suusaaq²⁹.

3.9. Kigutigissaaneq

Iliuusissat anguniakkallu

Kigutigissaanermut tunngatillugu suliaqarfimmi suliaqarnissamut atatillugu anguniakkat marluk saq- qummiunneqarput:

- Anguniagaq 1: Kigutigissaanerp pitsaassusaata aamma innuttaasut tamarmik kigutigissuunerisa pitsaanerulersinneqarnissaat.
- Anguniagaq 2: Kigutigissuunermut nerisaqartarnermullu tunngatillugu iliuseqarnissamut pisinnaa- titaaffiit annertusarneqarnissaat.

2007-2010-mi suliarineqartut

Kalaallit Nunaanni kigutigissaanermi Kigutit putusarnerannut periusissiaq 2008-2012-imi ingerlanneqartoq Inuunerittamullu ilaatinneqartoq malinneqarpoq. Tassani kigutigissuuneq pillugu paasissutissiisarlu- nilu nalunaarsuisarneq aamma meeqqanut taakkualu angajoqqaavinut siusissukkat pitsaaliuiner- mik suliniute- qartarneq tunngavigineqartarput. Meeqqap kigutaasa ineriartornerat aallaavigalugu meeqqat taakkualu

²⁸ http://www.o4os.eu/userfiles/file/_General_Documents/pb2.pdf

²⁹ <http://www.o4os.eu/nuuk-greenland.asp>

angajoqqaavi misissortinnissamut paasissutissanillu pissarsinissamut kigutigissaasunit aggersarneqartarput. Meeqqap qaammatinik arfineq pingasunik utoqqaassuseqarluni kigutitaaqqaarnerani kigutigissaasumiinneq siulleq pisarpoq. 1. januar 2008 aallarnerfigalugu meeqqat tamarmik qaammatinik arfineq pingasunik utoqqaassusillit, arfinillit missaannik aamma 12-it missaannik ukiullit ingerlaavartumik aggersarneqartarput. Taakkua saniatigut meeqqat allat tamarmik maannamut aaqqissuussaaneq malillugu aggersarneqartarput.

Ukioq	Suliarineqartut
2007	<p>Peqqinnissaqarfinnik Aqutsisut suleqatigalugit ‘Nuna tamakkerlugu Kigutigissarnermut ulloritaq’ 2007-imi aprili qaammat aallarnerfigalugu atuutsinneqalerpoq. Ulloqartitsisarnermi siunertarineqarpoq kigutigissuunerup pingaaruteqarnera pillugu eqqummaariffiginnilernissaq. Ulloqartitsisarneq siunissami ukiut tamaasa malunnartinneqartassaaq. 2007-imi Nuna tamakkerlugu Kigutigissarnermut ulloqartitsisarnermi atuartut angajulliit kigutigissaatissaannik innaalagiatortunik PAARISA pisiaqarpoq.</p> <p>PAARISA-p 2007-imi quppersagaq ‘Meeqqat sumik imigaqassava?’ saqqummersippaa, Angajoqqaat mikisunik meerallit meeqqatik qanoq peqqinnartunik imigaqartittassaneraat pillugu siunnersuutinik pitsaasunik quppersagaq imaqarpoq. Quppersagaq meeraaqqerivinnut, meeqqerivinnut kigutigissaavinnullu nassiunneqarpoq.</p> <p>Kigutitut tunngatillugu atuagaq ‘Quppersagaaraq immuttuutit pillugit’ nutarterneqarpoq 2007-imilu naqiteqqinneqarluni.</p> <p>Peqqinnissamut tunngatillugu atuagassiat INUK aamma SILA 2007-imi kigutigissuuneq sammillugu immikkut ittumik saqqummiussaqaarput.</p> <p>Kigutit putusarnerat pillugu paasisitsiniaanerup aallartinneqarnera. TV-kkut takutitassiaaqqat, allagartarsuit saqqarmiuusallu atorlugit paasisitsiniaasoqarpoq.</p>
2008	TV-kkut takutitassiaaqqat, allagartarsuit saqqarmiuusallu atorlugit kigutit putusarnerat pillugu paasisitsiniaanerup ingerlateqqinneqarnera.
2009	‘Karius Baktusilu’ sinerissami takutinneqarnissaannut Silamiut 2009-mi 100.000 kr.-nik tapiiffigineqarput. Takutitsinissamut atatillugu najukkani kigutigissaasut Silamiunit suleqatigineqarput.
2010	-

Takussutissiaq 17. Kigutigissaanermut tunngatillugu qitiusumik suliarineqartut pillugit takussutissiaq, PAARISA-mit 2007-2010-mut tunngatillugu saqqummersinneqartoq. Najooqqutarisat: 2006-7-mi aamma 2008-mi ukiumoortumik nalunaarusiat kiisalu 2009-mi aamma 2010-mi allattugaatit, PAARISA.

Suliat anguniakkallu killiffii nalilersorneqarnerilu

Pitsaaliuinermik siunnersortit akornanni apersuilluni misissuinerup takutipppaa, kigutigissaanermut tunngatillugu Inuunerittami anguniakkat tamakkiisumik imaluunniit ilaannakortumik ilisimaneqartut. Suliaasaqarfinit allanit allaanerussutaa tassaavoq, ataasiakkaat kisimik anguniakkanik taakkuninnga tamatigut imaluunniit akuttunngitsumik aallaaveqarlutik sulisarnerat (14%). Siunnersortit amerlanersaat anguniakkat

aallaavigalugit ilaannikkuinnaq (72%) pitsaaliuillutik sulisarput imaluunniit anguniakkat aallaaviginagit suli-sarlutik (14%).

Siunnersortit affangajalluinnaasa nalilerpaat, suliassaqarfimmi anguniakkat ilaat anguneqarsimasut (47%), marlussuit isumaqarput anguniakkat tamarmik anguneqarsimasut (13%). Pingajorarterutaasa sinneruttut oqaatigaat sulineq ingerlalluartoq, kisianni suli amigaateqangaatsiartoqartoq (33%). Ataatsip oqaatigaa suliaqarfimmi susoqavissimangitsaq (7%). Siunnersortit amerlanersaasa oqaatigaat najukkaminni kigutigis-saaneq ingerlalluartoq, kigutigissaanermili kisimik suleqataanatik.

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, kigutit putusarnerannut periusissa-tut aalajangersarneqarsimasooq Inuunerittami kigutigissaanermut tunngatillugu anguniakkat assigalugit a-anguniagaqarfiusooq aallaavigalugu kigutigissaanermi peqqissutsimik siuarsaalluni suliniuteqarneq ataqati-giissumik aaqqissuussaasumillu ingerlanneqartoq. Tassa kigutigissaanerup iluani Inuunerittamut sanilliullu-gu Kigutit putusarnerannut periusissiaq malinneqarnerusarpoq, taamaammat innuttaasut peqqissuunis-saannik nunami tamarmi suliniuteqarnerup eqqumaffigineqarnera annikippoq. Suliaqarnermulli tunngatil-lugu suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, Kigutit putusarnerannut periu-sissiaq iluaqutsiullugu anguniakkat anguneqariaannaasut. Danskiteqinnissatigut aqutsisoqarfiani Centra-le Odontologiske Register (OCR) ikiorsiullugu kigutit nakorsaanerata suliniut ingerlaavartumik nakkutigisin-naavaa, aamma Kalaallit Nunaannit kisitsisitigut paasisutissat OCR-imi nalunaarsorneqartarput.

Pingaaruteqarporli oqaatigissallugu, angajoqqaat meeqqamik kigutit nakorsaanut misissortinniarlugu ag-giuttarnera pitsaangitsuusooq kigutigissaasunit malugineqarmat. Aammattaaq kigutigissaasunit ujarorne-qarpoq, meeqqat meeqqat atuarfianni naammassereernikut malinnaaffigineqartarnissaat, tassa nalingin-naasuummat ukiuni inuusuttuuffiusuni innuttaasut akornanni kigutinik paaqqinninnissap eqqumaffigine-qarneq ajornera.

3.10 Inuunerittamut tunngatillugu siumut isigisumik inassuteqaatit

Suliassaqarfiit ataasiakkaat misissorneqarnerat aallaavigalugu pingaarnertut inerniliunneqartoq tassaavoq, suliassaqarfinni arlaliusuni pitsaasunik suliniuterpassuarnik ingerlatsisoqarsimanera, aamma innuttaasut peqqissuunissaat tamanut naalakkersuinermillu ingerlatsisunut oqallisigitinnissaa Inuunerittap isumagisi-magaa. Aamma sammisassat paqumigineqartartut, soorlu imminortarnerup, persuttaasarnerup kinguaas-siutitigullu innarliisarnerup ammanerusumik oqallisigineqartalernissaannut innuttaasut peqqissuunissaan-nik suliniuteqarneq pingaaruteqarsimavoq. Taamaattumik innuttaasut peqqissuunissaannik suliniuteqar-tarneq ingerlanneqartuartaqarpoq.

Suliassaqarfiit angusaqarluarniarfiusut suliassaqarfinni tamani annikitsuinnarmik anguniagassavittut angu-niakkanik immikkullu anguniakkanik ilallit Inuunerittap piviusunngortinneqarnissaanut annertuumik sulias-sartaqarput. Aamma suliniummut tunngatillugu siunertarineqartoq pingaarnertut oqaasertaliorneqarsi-manngilaq. Inuunerittami suliarineqartut amerlanersaat tassaapput paasisitsiniaanerit. Kalaallit Nunaanni Peqqinnissaqarfiup siunissami unammilligassaanut tunngatillugu Deloitte aamma taamatut inerniliivoq. Deloittepe inassuteqaatai: 1) Suliniutip nalinginnaasumik paasisitsiniaanertut ilitersuinertullu ingerlanne-qarneranit peqqinnissaqarfimmi inunnillu isumaginnittoqarfimmi suliassanik ingerlatsisutut atuutsinneqa-

lernissaa, 2) suliniummut akisussaanerup erseqqarinnerusumut inissinneqarnissaa, aamma 3) suliniutip qitiusuunerusunit ataqatigiissaarneqarlunilu aqunneqarnissaa.³⁰

Pitsaaliuilluni peqqissutsimillu siuarsaalluni qitiusumit suliaqarnermi inunnik isumaginnittoqarfiup peqqinnissaqarfiullu ataqatigiissaarnermi ilanngunneqartarnerat pillugu kiisalu najukkani isumalluutit pingaarnersiuinerillu eqqarsaatigineqartarnerat pillugit annikitsuinnarmik akuleruttoqartarlunilu assersuutissaqarpoq. Suliniutilli 'Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusissukkut suliniuteqarneq', 'Inuusat atorlugit suliniut' aamma 'Meeqqamut piareerneq' aklerlianik pisoqarneranut assersuutissaalluarput, suliaasaqarfiillu allat iluanni avaqqunneqarsinnaanngitsumik isumaqatigiissuteqarnerit aqutugalugit suliaasaqarfiit akimorlugit ataqatigiissaarinissamut isummorsorfiusinnaallutik.

Inuunerittami suliniutit aallartinneqarsimasut tamaasa ataatsimut isigalugit suliniutaasutut aallaaveqarput, tassa suliniutit piffissatigut sumilu suliarineqarnissatigut killiligaapput. Piffissaq suliniuteqarfiusoq qaangiukkaangat suliniut unitsinneqartarpoq, taamalu angusarineqartut amerlasuutigut piffissami sivikitsuinnarmi sunniuteqartarlutik. Taamaattumik innuttaasut peqqissuunissaannik suliniuteqarnermi tutsuviginar-tumik sulinissaq qulakkeerniarlugu pisariaqarpoq, pitsaaliuilluni peqqissutsimillu siuarsaalluni suliniuteqarnerup ingerlatsinertut aallunneqarnissaa. Tamatuma aningaasanut inatsimmit ingerlatsinermut aningaasaliissuteqartoqartarnissaa qulakkiissavaa kiisalu peqqissutsimik siuarsaalluni pitsaaliuillunilu suliaqarnissamut sulisussat – soorlu assersuutigalugu peqqinnissaqarfimmi sulisut aamma inunnik isumaginninnermik suliaqartut sulisorineqarsinnaallutik. Taamaattumik Inuuneritta suliniutaanermunit ingerlatsilluni suliniummut ikaarsaartinneqartariaqarpoq, 2013-imit aningaasanut inatsimmit qularnaatsumik aningaasalersorneqarluni.

Pitsaaliuilluni peqqissutsimillu siuarsaalluni suliaqarnermi pingaarnertut killissarititaasut isumassarsiallu Inuunerittamit isumagineqartarput, suliniulli naapertorlugu suliniutissaviit iliuusissallu ilinniagalinnit innuttaasunillu isumagineqartussaapput³¹. Suliassaqarfiit tamarmiusut innuttaasut peqqissuunissaannut tunngatillugu pingaarutilinnik ilaqartinneqaraluartut, suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup erseqqissumik takutippaa, qitiusumit kiisalu najukkani pitsaaliuinermik siunnersortit akornanni aamma pitsaaliuinermut ataatsimiititaliani ataasiakkaani suliniuteqarfissarpasuit qulaanit ataatsimut takujumi-naatsinneqartut. Taamaattumik inassutigineqarpoq, innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutimmi suliaasaqarfiit maanna qulingiluasut ikilisinneqassasut, takujuminarsarneqassasut kiisalu nunami tamarmi najukkanilu pingaarnersiuissarnissamut periarfissaqartitsissasut aamma suliassatut ingerlatassaasut ineriartortinneqarnissaat piviusunngortinneqarnissaallu eqqumaffigineqassasut. Meeqqat, inuusuttut ilaqutariillu pillugit suliaasaqarfimmi erseqqarissumik periusissiornikkut Inuuneritta nukittorsarneqassaaq, aamma inuuner-mi pissusilersuutigisartakkat ilisarisisimaneqarluartut; nerisassat, pujortartarneq, imigassaq timigissarnerlu siunnerfigalugit suliniuteqartoqassaaq. Kigutigissaaneq pillugu immikkut suliaasaq aaqqissuulluagaareersoq mininneqarsinnaavoq, aamma utoqqarnut tunngatillugu immikkut suliassat ukialunnik kinguartinneqarsinnaapput. Suliassaqarfiit sinneri ikilisinneqassapput aamma iliuusissat anguniakkallu suliassanut pingaarnerutitanut marlunnut ataatsimoortillugit katersorneqassapput:

³⁰ Kalaallit Nunaanni Peqqinnissaqarfik – Siunissami unammilligassat. Deloitte, 2010.

³¹ Tak. Inuunerittami aallaqqaasiut, q.7, imm. 7.

I. Meeqqat, inuusuttut, ilaqutariit (Siusinaarluni suliniuteqarneaq, imminornissamik pitsaaliuineq, inuunermi atukkat nalinginnaasut pitsaanerulersinneqarnerat, kinguaassiuutitigut innarliisarnermik pitsaaliuineq il.il.)

II. Inuunermi pissusilersuutigisartakkat ilisarnaataat (Nerisassat, Pujortartarneaq, Imigassaq, Timigis-sarneaq)

Suliassaqarfittut pingaartitat marluusut taakku iluanni anguniakkatut iliuusissatullu saqqummiunneqartut isornartorsiulluni isigineqassapput. Naatsoq pitsaasorlu: Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip misis-sorneqarnera.

4. Inuunerittap piviusunnngortinneqarnissaanut akisussaanerup aaqqissuunneqarnera

4.1 Akisussaanerup inissiinerup killiffia nalilersorneqarneralu

Inuunerittap piviusunnngortinneqarnissaanut akisussaanerup aallaavigineqarput PAARISA-p qitiusutut ataqatigiissaarisutut ilusilersugaanera maanna atuuttoq, aamma pitsaaliuinerup ataatsimiititaliat kiisalu illoqarfinni nunaqarfinnilu ataasiakkaani pitsaaliuinerup siunnersortit aamma najukkani aallarnisaasut ataqatigiissaarisartullu pitsaaliuinerup peqqissutsimillu siuarsaanermik suliaqartut suliaat.

PAARISA, pitsaaliuinerup ataatsimiititaliaq aamma pitsaaliuinerup siunnersorteqarnerup aaqqissuussaana

PAARISA 1996-imi Peqqissutsimut Pisortaqarfiusimasup ilaatut pilersinneqarpoq. Inuunerittap aallartisar-neqarneranut atatillugu Innuttaasut peqqissuunerannut Immikkoortortaqarfik pilersinneqarpoq, immikkoortortaqarfiup suliniummik aqutsineq aamma suliassaqarfimmi peqqissutsimik siuarsaalluni pitsaaliuillunilu suliassat akisussaaffigivai. Suliat ingerlanneqarneranni PAARISA-p aamma Innuttaasut peqqissuunerannut Immikkoortortaqarfiup akornanni suliassat sulisunit immikkoortinneqarsinnaasimangillat, tamatuma kinguneranik PAARISA-mi allaffiup suliarisimasaminik ingerlatitseqqittarnini ilutigalugu Inuunerittamut tungatillugu suliniummik aqutsineq ataqatigiissaarinerlu PAARISA-p akisussaaffigilerpai. Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup nalaani PAARISA-p aaqqissuussaanaanera allannngorteqqinneqarneranut atatillugu, Peqqissutsimut Pitsaaliuinerupullu Aqutsisoqarfiup ataanut PAARISA inissinneqarpoq, PAARISA-p saniatigut Peqqinnissaqarfiup Qullersaqarfia Peqqissutsimut Pitsaaliuinerupullu Aqutsisoqarfiup ataanu inissisimavoq.

Peqqinnissaqarfiup aqunneqarnera aaqqissuussaanaanera pillugit Inatsisartut peqqussutaat nr. 3, 23. maj 2000-meersoq aallaavigalugu pitsaaliuinerup ataatsimiititaliat pilersinneqarput. Tassani takuneqarsinnaavoq, pitsaaliuinerup ataatsimiititaliat siunertarigaat: 1) *Pinaveersaartitsineq aqutitigalugu kommunimi peqqissuserup sunniuteqarneaq akisussaanaanera nukittorsassavaat*, 2) *kommunimi pinaveersaartitsinerup peqqinnermillu aallussinerup aaqqissuunneqarnerat tulleriarneqarnerallu siuarsassavaat, kiisalu* 3) *peqqinnissaqarfiup taakkunngalu attuumassuteqartut suleqatigiinnerat annertusarlugulu nukittorsassavaat*.³² Pitsaaliuinerup ataatsimiititaliat kommunini tamani siullermik pilersinneqarput, kommunerujus-suilli sisamat 1. januar 2009-mi pilersinneqarnerat naapertorlugulu inatsisartut peqqussutaat 2010-mi nutaa-

³² http://dk.nanoq.gl/Emner/Landsstyre/Departementer/Departement_for_sundhed/Lovgivning.aspx

tut inatsisinnorlugu nutarterneqarpoq, tassani maanna takuneqarsinnaavoq, illoqarfiit tamarmik pitsaaliuinermut ataatsimiititaliaqassasut³³.

Najukkani ataatsimiititaliat katiterneqarnerisigut pitsaaliuinerup amerlanerpaanut attuumatinniarneqarnera qulakkeerniarneqarsimavoq. Najukkani pinaveersaartitsinermut ataatsimiititaliat pillugit Namminersornerullutik Oqartussat nalunaarutaanni nr. 18-imi, 18. maj 2001-imeersumi takuneqarsinnaavoq: *Pinaveersaartitsinermut ataatsimiititaliap ilaasortarai napparsimmavimmit/peqqissaavimmit peqqinnissamik sulialik ataaseq, kigutileriffimmit peqqinnissamik sulialik ataaseq, pinaveersaartitsinermut siunnersorti kiisalu meeqqat atuarfiannit aqutsisuniit, politiinit, isumaginninnermik ingerlatsivimmit aamma pinerluuteqarsimasunik isumaginnittoqarfimmit ataaseq*. Aamma tassani takuneqarsinnaavoq, napparsimmavimmiit/-peqqissaavimmiit sinniisuusooq ataatsimiinnermut siullermut qaaqqusisuussasooq.

Pitsaaliuinermut siunnersuisoqarnermik aqqissuussineq 1997-imi aallartipooq, taamani Peqqissutsimut Pisortaarfip kommunit arlallit suleqatigalugit aamma PAARISA ataqatigiissaarisoralugu 'Suliniut Pitsaaliuinermut siunnersorteqarnek' aallartippaa. Pitsaaliuinermut suliniuteqarnerup aqqissuussaanerata ineriartortinneqarnera pillugu PAARISA-mi pisortaasimasup Bodil Karlshøj Poulsenip allappaa: *2000-ip naanerani PAARISA Peqqissutsimut Pisortaarfimmi immikkut allaffeqarluni qitiusutut suliasanik ingerlatsivoq, kiisalu najukkani pitsaaliuinermut ataatsimiititaliat kommunini peqqissutsimik siuarsaaneq pitsaaliuinermilu suliasanik ingerlatsisuullutik. Nunami kommuninit 17-iusunit 15-it "Suliniut Pitsaaliuinermik siunnersorteqarnek" pillugu peqataanissamut isumaqatigiissuteqarput.*³⁴

1. januar 2009 tikillugu siunnersortit atorfinitsinneqarneranni ilinniakkatigut piginnaasaasa nalilersorneqarnerannut ingerlaavartumillu ilinniartinneqarnerannut tunngatillugu pitsaaliuinermut siunnersorteqarnermik aqqissuussaaneqarnermut PAARISA akisussaasuvoq. Aammattaaq pitsaaliuinermik siunnersortit aningaasarsiaasa 50%-ii PAARISA-mit aningaasaliiffiqineqartarput. Kommuneruujussuarnut ikaarsaaneqarnermut atatillugu ataatsimoortumik tapiissutinik pitsaaliuinermik suliaqarnermi atugassanik kommunit pissarsialerput, aningaasalli sumorpiaq atorineqassanersut aalajangersarneqarsimangilaq. Tamatuma kinguneranik pitsaaliuinermik siunnersortit tamarmik aningaasarsiaasaat qulakkeerneqarsimangillat. Assersuutigalugu pitsaaliuinermik suliaqarfimmi aningaasassaqaqqinneq pissutigalugu Kommuneqarfik Sermersuup kangiani illoqarfiit piffissami sivisuumi pitsaaliuinermut siunnersorteqarsimangillat. Aammattaaq pitsaaliuinermik siunnersortit atorfinitsinneqarnerminni inissinneqarfii sumiiffimmit sumiiffimmut assigiinngissuteqarput. Sumiiffiit ilaanni illoqarfiup ilaqutariinnut sullissiviini atorfeqartinneqarput, allanilu inunnik isumaginnittoqarfiup pisortaata ataani atorfeqartinneqarlutik. Ataatsimittaaq siunnersorteqarpoq kultureqarnermut ilinniartitaaneremullu ingerlatsiviup ataani inissinneqarsimasumik. Aqqissuussaaneqarnermik inissisimaneq pitsaaliuinermik suliaqartut atugarisaannut qularnangitsumik pingaaruteqarpoq.

Ukiut arlerlugit ingerlatsisoqareeraluartooq kiisalu peqqinnissaqarfiup peqqinnissatigullu suliaqartut sinniisui inatsimmi qulaani pineqartumi pingaartinneqarlutillu akisussaaffeqartinneqarlutut, suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, Inuunerittap annikitsuinnarmik peqqinnissaqarfimmi ingerlanneqarnera. 'Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusissukkut suliniuteqarnek' eqqaassanngikkaanni

³³ Peqqinnissaqarfiup aqunneqarnera, aqqissuussaaneqarnera kiisalu peqqinnissamut tunngasutigut sullissisut aamma tarnip pissusaanik ilisimasallit pillugit Inatsisartut inatsisaat nr. 27, 18. november 2010-meersooq.

http://dk.nanoq.gl/Emner/Landsstyre/Departementer/Departement_for_sundhed/Lovgivning.aspx

³⁴ Poulsen, Bodil K. (2010). Kalaallit Nunaanni pitsaaliuilluni peqqissutsimillu siuarsaalluni sulineq 1996-2007. Master of Public Health, MPH 2010:5, Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap.

illoqarfanni ataasiakkaani peqqinnissaqarfiit qitiusumiilluunniit suliaqartut ilanngullugit aqqissuussaasumik ataqatigiissaarisooqartarnersoq pillugu uppernarsaatissaqartoqanngilaq.

Apersuinerit arlallit aallaavigalugit nalilersuisooqatigiit oqaatigaat aqqissuussaaneq maanna atuuttoq siunertamut naleqquttumik ingerlasimanngitsoq. Najukkani pitsaaliuinerimik siunnersortit aamma PAARISA-p akornanni imminnut ungasippallaartumik sulisoqarpoq. Qitiusumit nalunaarutigineqartartut najukkani pingaarnersiuisimanernut attuumassuteqarneq ajorput, qitiusumiillu najukkani suliaqartunut suliaqatigiissutigineqartut aqqissuussaasumik malitseqartinneqarneq ajorput. Tamatuma suliniuteqarneq annertuumik aporfissaqartippaa. Kommunerujussuit pilersinneqarnerat suliaqatigiissaneq nutaanik nassataqarpoq, taamaattumik pisariaqarpoq qitiusumit suliaqartut najukkamilu suliaqartut akornanni ataqatigiissaarisarnerup piviusumut nutaamut naleqqussarneqarnissaa. Aamma suliniutip ingerlanneqarnerani PAARISA-p aqqissuussaaneq arlaleriarluni allanngortiterneqartarsimanera piffissamik annertuumik tiguisarpoq, taamalu Inuunerittap piviusunngortinniarneqarnerani sulinerimut aporfiusarluni.

Inuunerittamut tunngatillugu malitseqartitsisartunik aqutsisoqatigiinnillu pilersitsineq kati-terinerlu

Inuunerittap pilersinneqarneranut atatillugu malinnaasussat, innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummik suliaqarnerimik malinnaasussat pilersinneqarput. Malinnaasussat suliamut tunngatillugu ilisimasaqarlua-ruupput, Peqqissutsimut Naalakkersuisooqarfimmit, Nakorsaaneqarfimmit, Peqqissutsimut Pitsaaliuinerimul- lu Aqutsisoqarfimmit, Politiinit, MIPI-mit, Nerisaqarneq pillugu Siunnersuisooqatigiinnit, Imigassaq Ikiaroor- nartorlu pillugit Siunnersuisooqatigiinnit, Inuussutissarsiornerimut Naalakkersuisooqarfimmit, Ilaqutariinner- mut, Kultureqarnerimut, Ilageeqarnerimut Naligiissitaanermullu Naalakkersuisooqarfimmit, Peqqinnissaqar- fimmit, Kigutigissaanermut, KANUKOKA-mit Ilagiinnillu sinniisumit inuttaqartut.

Statens Institut for Folkesundhed-imi Arktisk Medicin-imut professoriusoq Peter Bjerregaard aqutsisoralugu suliniummik najoqqutassiornissaq malinnaasut suliaqarnerat. Aammattaaq suliaqarfiit akimorlugit aamma naalakkersuisutigit suliaqatigiissaarneqarnissaat malinnaasut oqallisigisarlugillu ataqatigiissaarinis- samut iliuusissanik inassuteqartarlutillu, 2012-ip kingorna Inuunerittap ingerlateqqinneqarnissaanut inassu- teqaasiussapput.³⁵ Ukiumut marloriarluni ataatsimiittoqartarpoq.

2010-mi maji qaammat Inuunerittamut aqutsisoqatigiit allat pilersinneqarput, Peqqissutsimut Naalakker- suisooqarfimmi pisortamik, Peqqissutsimut Pitsaaliuinerimullu Aqutsisoqarfimmi pisortamik, Peqqissutsimut Pitsaaliuinerimullu Aqutsisoqarfimmi nakorsaaneqarneq aamma PAARISA-mi immikkoortortaqarfimmi pisor- tamik inuttaqartut. Aqutsisoqatigiit Inuunerittap siulersorneqarnera aqunneqarneralu tamakkerlugit akisu- saaffigaat. Tassunga ilanngullugu Inuunerittami anguniakkat suliaqarfiillu napparsimmavinni, peqqissaa- vinni aamma Dronning Ingridip Napparsimmavissuani ingerlanneqarnerisa nakkutigineqarnissaat qulak- keerneqarnissaallu suliaqarnerat. Aamma inuunermi pissusilersuutit nassataannik ajoquteqalernerimut peq- qinnissaqarfiup ataani Inuunerissarfiit piviusunngortinniarneqarnerat nakkutigalugulu qulakkiissavaat, kiisa-

³⁵ Innuttaasut peqqissuunissaat pillugu suliniutip Inuunerittap 2007-2012 aqutsisuunut suliaqatigiinnit, Peqqissutsimut Naalakkersuisooqarfik, Naalakkersuisut, 3. august 2010.

Ilu suliniuteqarfiit misissorneqartut aallaavigalugit suliaqarfiit akimorlugit suliassat ataqatigiissaarneqartarnerat isumagissallugu. 2012-ip tungaanut aqutsisoqatigiit ukiumut sisamariarlutik naapittarput.³⁶

4.2 Akisussaaneermik inissiineq pillugu siumut isigisumik inassuteqaatit

Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniuteqarnermi aaqqissuussaasumik suliniuteqarnissaq qulakkeerniarlugu pitsaanerusequmik ataqatigiissaarisooqartarnissaa pisariaqarpoq, tassa qitiusumit najukkami piviusut aallaavigalugit suliaqarnermi kiisalu suliameq ilinniagalit, suliffiit naalakkersuisooqarfiillu ataasiakkaat akornanni pitsaanerusequmik ataqatigiissaarisooqartariaqarpoq. Aammattaaq pisariaqarpoq Inuunerittami suliassaqarfiit pingaarnersuukkanut naleqquttumik PAARISA-p akuutinneqarnerunissaa. Qanoq allanngortiterinerit isikkoqarsinnaanersut pillugit nalilersuisooqatigiit innersuussutaat ataani takuneqarsinnaapput.

Qitiusumit suliaqartut najukkanilu suliaqartut akornanni pitsaanerusequmik ataqatigiissitsineq

Illoqarfinni tamarmiusuni pitsaaliuinermit ataatsimiititaliat najukkani iliuusissatut pilersaarusiornermi suliniutissanik erseqqissaasarneq pingaarnersuisarnerlu suliassarisimavaat, kiisalu peqqissutsimik siuarsaalluni pitsaaliuillunilu suliassat pitsaaliuinermit siunnersortinit isumagineqartarlutik. Pitsaaliuinermit ataatsimiititaliat pilersinnerisigut aamma pitsaaliuinermit siunnersuisartup ataatsip imaluunniit siunnersuisartut arlallit atorfinitsinnerisigut pitsaaliuinermit suliaqartarnerup najukkani aaqqissuunneqartarnera innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip piviusunngortinneqarnissaanut ilusilersueqataalluartaqarpoq, tamatumali qanoq ingerlalluartinera najukkani annertuumik assigiingissuteqarpoq. Sumiiffinni ataasiakkaani ataasiinnaangitsumik pitsaaliuinermit siunnersorteqarpoq, illoqarfiilli ilaanni ukiut arlerlugit pitsaaliuinermit siunnersorteqarsimanani. Pitsaaliuinermit siunnersortit amerlanersaat akisussaaffimmik annertuumik kisimiillutik tigumiartut, arlallillu oqaatigaat suliassaq inummumut ataasiinnarmut annertuallaartoq. Suliaqarfiit sullissisullu akimorlugit peqqissutsimik siuarsaalluni suliniuteqarnermit akisussaaneq inissinneqarsimannginnerata nassataanik najukkani pitsaaliuinermit suliaqartut annertuumik suliassaqarput. Aamma pisariaqarpoq, nunamut tamarmut tunngatillugu pingaarnersuisarnerit najukkami pingaarnersuisarnerit atassuteqartinneqarnissaa.

Suliassaqarfinit qulingiluaasunit pingaarnertut suliassanut marlunnut ikililerineri (tak. immikkoortoq 3.10) inassutigineqarpoq, suliassap aaqqissuussaaneq imarisaatalu suliassaqarfinit marlunnut naleqqussarneqarnissaa siunertarlugu siumut isigaluni allanngortiterisoqartassasoq. Aammattaaq nunamut tamarmut tunngatillugu iliuusissat najukkanilu suliniutissat akornanni pitsaanerusequmik oqaloqatigiissuteqartarnissaa ataqatigiissitsisarnissarlugu qulakkeerneqassapput. Pitsaaliuinermit ataatsimiititaliat aamma pitsaaliuinermit siunnersortit maanna atuuttut suleqatigiinnerat attatiinnarneqassaaq, kommunerujussuillu nutaamik ilusilersugaanerit naapertorlugu ineriartortinneqassallutik.

Innuttaasut peqqissuunissaat pillugu pituttorsimasumik isumaqatigiissuteqarnerit tamanut sammiveqartumik ataqatigiissaarisarnissaaq qulakkiissavaat

Suliniuteqarnermi akisussaaneq erseqqissumik inissinneqanngikkaangat suliniutit suliarineqartullu amerlasuutigut unittoortarnerit ilisimaneqarlualarpoq. Kiap suna suliarissaneraa erseqqissumik siumut aaqqinneqarsimatinnagu, suleqatigiit arlallit akulerussimagaangata akisussaaffeqarneq ajalusoorsinnaavoq. Suliniuteqarnermi

³⁶ Innuttaasut peqqissuunissaat pillugu suliniutip Inuunerittap 2007-2012 aqutsisuinut suliassiissutit, Peqqissutsimut Naalakkersuisooqarfik, Naalakkersuisut, 3. august 2010.

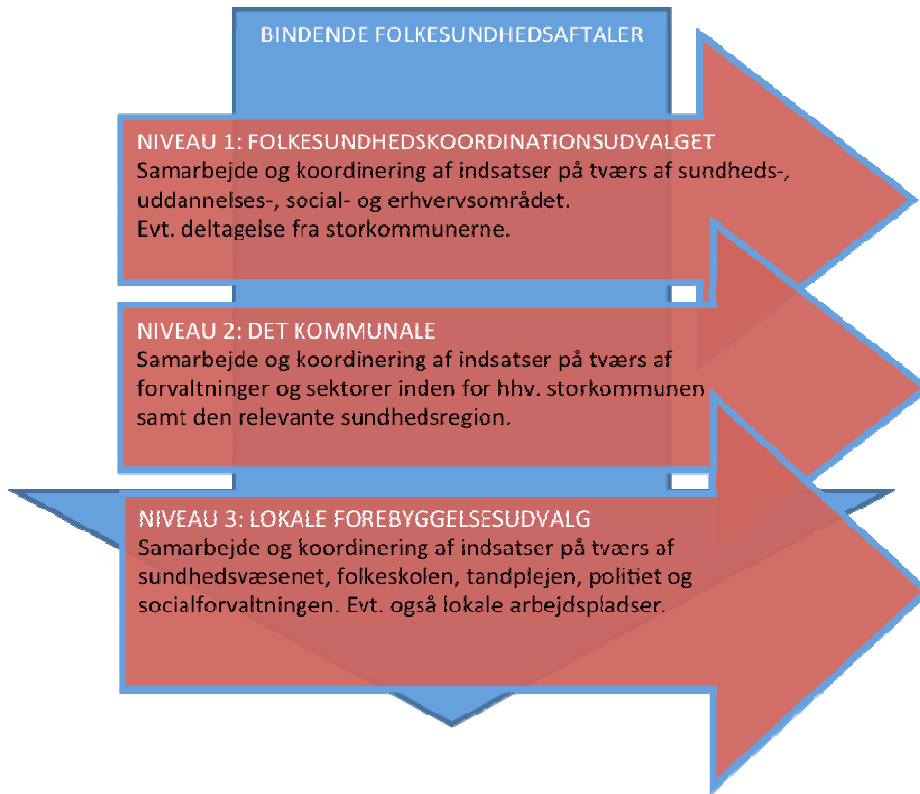
tigineqartut innuttaasut peqqissuunerisa pitsaanerulersinneqarnissaannut pisariaqartut amerlanersaat suliassaqarfiit akimorlugit ingerlanneqartarput. Taamaakkaluartoq Inuunerittap ataani suleqatigiinnissamik isumaqatigiissutit suliassaqarfinnik arlalinnik ilaatitsisut ikittuinnaapput. Taamaammat nalilersuisoqatigiit oqaaseq *innuttaasut peqqissuunissaat pillugu pituttorsimasumik isumaqatigiissutit* siunissami ilanngunneqartassasoq inassutigivaat. Isumaqatigiissutit pituttorsimasut nunanit allanit ilisimaneqarput, tassa suliniummut akisussaaneq suliqaqarfinni assigiinngitsuni sulisunut pituttorsimavoq. Kalaallit Nunaanni suliqaqarfiit pingasut tassaapput: Nuna, kommunerujussuaq, najugaq. Innuttaasut peqqissuunissaat pillugu pituttorsimasumik isumaqatigiissusiornissamut ilusissaq ineriartortinneqassasoq inassutigineqarpoq, tassa nunamut tamarmut tunngatillugu innuttaasut peqqissuunissaannik suliniuteqarnermi pingaarnersuisarnerit najukkami pingaarnersuisarnermut allakkatigut imminnut atassuteqaqatigiissitsisumik aamma isumaqatigiissutinik malinnitsitsisumik isumaqatigiissusiornissamut ilusissaliortoqassasoq.

Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniuteqarneq pillugu naalakkersuinikkut ataqatigiissaarinnermut ataatsimiititaliaq

Aammattaaq suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut naalakkersuinikkut tapersersorneqartoq, tassa naalakkersuisut pujortarnermik inerteqquteqarneq pillugu nutaamik inatsisiliorlutik aaqqissuussaasumik pitsaaliuinermik suliniuteqarput³⁷. Innuttaasulli peqqissuunissaat pillugu suliniummi naalakkersuinikkut patajaannerusumik tapersersorneqarnissaq amigaatigineqarpoq, tassa kommuninut nunamullu tamarmut tunngatillugu pituttorsimasumik isumaqatigiissuteqartarnermut, suliassaqarfinni ataasiakkaani ingerlaavartumik nalilersuisarnermut aaqqissuussisarnermullu kiisalu peqqissutsimik siuarsaanermit sunniuteqartumik pisariaqartinneqartumik isumalluutissanut nutaamillu inatsisiliorarnissamut tunngatillugit. Innuttaasut peqqissuunissaannut pingaarutilimmik aaljangiisuusut tassaapput inuunermi atugarisat, inooriaatsit kiisalu peqqinnissaqarfiup suliniutai. Taamaattumik suliassaqarfinni taakkunani naalakkersuinikkut inissiisoqartariaqarpoq. Inassutigineqarpoq Peqqissutsimut, Isumaginninnermut, Ilinniartitaanermut Inuussutissarsiornermullu Naalakkersuisut akornanni *innuttaasut peqqissuunissaannik suliniuteqarneq pillugu ataqatigiissaarilluni ataatsimiinneq* aqqutigalugu naalakkersuinikkut Inuunerittap ineriartortinneqarnera piviusunngortinniarneqarneralu pillugit ukiumoortumik nalilersuisoqartassasoq. Siunertamut naleqqutissagaluarpoq, kommunerujussuarnit nutaajusunit tamanit politikkerinik ilaasoqartartuuppat.

Inuunerittami peqqissutsimik siuarsaaniarnerup pitsaaliuinerullu siunissami qanoq tamanut sammisumik ataqatigiissaarneqartarnissaat pillugu siunnersuuteqartarnissaq innuttaasut peqqissuunissaannik suliniuteqarnermi ataqatigiissaarinnermut ataatsimiititaliap aamma innuttaasut peqqissuunissaat pillugu pituttorsimasumik isumaqatigiissutit isumagissasavaat. Periuserineqartartut nunanut tamanut attuumatillugit ilisimaneqarput, suliamullu uunga attuumatillugu sulinermit naalakkersuinikkullu ingerlatsinermit naleqqusarneqassalluni. Soorlu aamma pitsaaliuinermit ataatsimiititaliani aamma pitsaaliuinermik siunnersorteqarnermik aaqqissuussinermit sulinermit atorneqartartut atorneqartarnissaat sulissutigineqassasoq. Ataqatigiissaarinnissamut inassuteqaatit takussutissaq 1-imi ilusilersorniarneqarput.

³⁷ Pujortarnermik inerteqquteqarneq pillugu Inatsisartut inatsisaat nr. 15, 26. maj 2010-meersoq. www.nanoq.gl



Takussutissaq 1. Qaffasissutit pingasut akornanni innuttaasut peqqissuunissaat pillugu isumaqatigiissutit pituttorsimasut aqqutigalugit peqqissutsimik siuarsaalluni pitsaaliuillunilu suliniuteqarnerup tamanut sammisumik ataqtigiissaarneqarnera.

Peqqinnissaqarfimmut inissiineq – innuttaasunut sammisumik aamma napparsimasunut sammisumik pitsaaliuinerup ataqtigiissaarneqarnerat

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunneqarnerani naliliinerup takutippaa, peqqissutsimik siuarsaalluni suliniuteqarnermi peqqinnissaqarfik qitiulluinnartussaagaluartoq, taamaattoq innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut peqqinnissaqarfimmi killilipilussuarmik ingerlanneqartoq. Tassa suliniutip sunniuteqarnissaanut peqqinnissaqarfimmi suliniummik ingerlatsinissaq pingaaruteqarluinnarpoq, taamaammat pisariaqarpoq innuttaasunut sammisumik aamma napparsimasunut sammisumik pitsaaliuinerit akornanni ataqtigiissaarisarnissap siumut isigisumik pitsaaliuilluni suliaqarnermi eqqarsaatigineqartarnissaa. Innuttaasunut sammisumik pitsaaliuineq tassaavoq inuit peqqissut peqqissuutiinnarneqarnissaat – napparsimasunut sammisumik pitsaaliuinermi ataavartumik nappaatillit inuunerisa sinneranni pitsaasumik inuuneqarnissaat qulakkeerniarneqartarpoq, piginnaangorsaqqinneqarnissaat qulakkeerniarneqartarpoq aamma nappaataasa ajorserianneginnissaat isumaginarneqartarpoq.

Peqqinnissaqarfimmi pitsaaliuinerimik ingerlatsisoqangaatsiartoq eqqaamassallugu pingaaruteqarpoq, pitsaaliuinerit Inuunerittamit aallartinneqarsimangikkaluartut. Naartusut meeqqallu napparsimangikkaluartut ileqqusutut misissorneqarniartut pillugit peqqinnissaqarfimmit attavigineqartarneri assersuutaapput innuttaasunut sammisumik pitsaaliuisarnermut. Taamaattoq innuttaasunut tamanut sammisumik paasisitsiniaasarnernut suliniuteqartarnernullu sanilliullugu, peqqinnissaqarfimmi pitsaaliuisarneq inunnut ataasiakkaanut sammitinneqarnerusarpoq. Akerlianik 'Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusissukkut suliniuteqarneq' Inuunerittap ataani suliniutinut assersuutaavoq, peqqinnissaqarfimmi innuttaasunut sammi-

sumik pitsaaliuinermi tamanut sammisumik pitsaaliuinermit sanilliullugu inunnut ataasiakkaanut sammisumik pitsaaliuisarneq, tassa ilaqutariinnik ataasiakkaanik sullissineq tassani pissutaalluni. Peqqinnissaqarfimmi innuttaasunut ataasiakkaanut sammisumik pitsaaliuinerup saniatigut napparsimasunut sammisumik pitsaaliuinermik ingerlatsisoqarpoq – pingaartumik inuunermi pissusilersuutit kingunerannik nappaatinik katsorsaannermit attuumassuteqartuni. Inuunermi pissusilersuutit nassataannik nappaateqalersimanermi Nuummi nakorsiartarfimmi inuunerissarfik nutaaq 2011-mit pilersinneqarpoq, tassani assersuutigalugu aap naqitsinerata qaffanneranut aamma oqimaappallaarnermut atatillugu nappaatinik inuunermi pissusilersuutit aallaaveqartunik napparsimasunut sammisumik pitsaaliuineq qitiutinneqarpoq. Piffissaq ungasinnerusoq isigalugu nakorsiartarfik peqqissaavinnut allanut siaruarneqassaaq, piffissarlu ungasinnerusoq isigalugu anguniagaavoq, inuunermi pissusilersuutit nassataannik nappaateqalersimanermi inuunerissarfii aqutigalugit inuunermi pissusilersuutit kingunerannik nappaateqalertarnerup pitsaaliorneqarnissaa. Suliniut Inuunerittap ataani immikkut suliniutaavoq, suliniuteqartullu peqqinnissaqarfimmi aqutsisut ataanni inissimapput, peqqinnissaqarfimmi aqutsisut Inuunerittap aqutsisuinut nalunaarusiortarput.

Sullinniakkat taakku marluusut akornanni assigiingissuteqartoqaraluartoq, pisariaqartitsineq arlalitsigut assigiissuteqarsinnaavoq. Tassunga assersuutaapput innuttaasunut peqqissuusunut pujortarunnaarsitsiniarluni suliniuteqarneq aamma inunnut uummatimik taqarsuatigut milittoorsimasunut suliniuteqarneq. Inuunermi pissusilersuutit nassataannik napparsimalersimasunut inuunerissarfii peqqinnissaqarfimmi pilersinnerisigut inuunermi pissusilersuutigisartakkat ilisarnaataat (Nerisassat, Pujortartarneq, Imigassaq, Timigisarneq) pillugit nukittunerusumik suliniuteqartoqarsinnaavoq. Ilutigalugu pingaaruteqarpoq suliassaqarfimmi tassanerpiq pitsaaliuinermik suliniutit imminnut attuumassuteqarsinnaanerisa isigineqarnissaat. Taamaattumik peqqinnissaqarfimmi suliarineqartut pitsaaliuinermik suliniutinut allanut siumut isigisumik ataqatigiissaarneqarnissaat pingaaruteqarpoq. Peqqinnissaqarfiup aamma kommunini pitsaaliuinermit ataatsimiititaliat akornanni innuttaasut peqqissuunissaat pillugu pituttorsimasumik isumaqatigiissuteqarinnik taamatut aqqissuussinissat isumannaarneqarsinnaaput. Ilutigalugu ilinniakkat akimorlugit aamma suliassaqarfii akimorlugit sulisarnerit inissinneqarnissaat, tassunga ilanngullu peqqinnissaqarfimmit inissinissaq qulakkeerneqassaaq. Inuunerittap aqutsisuisa 2010-mi pilersinneqartut, peqqinnissaqarfimmit taamaallaat inuttaqartut, innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip suliaraqarfimmut tassunga inissinneqarnissaannut peqataassasut naatsorsuutigineqarpoq. Ilutigaluguli pingaaruteqarpoq qulakkiissallugu, inissinerup taassuma ilinniakkat akimorlugit aamma suliassaqarfii akimorlugit suleqatigiinnermik akornusiinginnissaa.

5. Ilinniartitaaneq aamma pitsaaliuilluni suliagarnermi piginnaasat

5.1 Ilinniartitaanerup aamma pitsaaliuilluni suliagarnermi piginnaasat nalilersorneqarnerat

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, najukkani pitsaaliuinermik suliagarlut akornanni ilinniakkat qaffasissusaat assigiingippallaartut, sumiiffinnilu arlalinni ilinniagarisimasaq suliassamik isumaginninnissamut naammattanngitsoq. Inuit suliassaminut tunniusimalluarlutik sulilluartut pineqarput, taamaakkaluartoq pingaarnertut atugassarititaasut suliniutillu akornanni aqqissuulluakkamik atasuteqartitsiniarnermi aalajangersimasumik qaffasissulimmik ilinniagaqarsimasariaqarpoq. Taamaattumik ilinniagaqarnissaaq pillugu annertunerusumik piumasqaateqartoqartariaqarpoq, ilaatigut Namminer-sorlutik Oqartussat kommunillu akornanni pitsaaneruseqatigiissaarisooqartarnissaa qulakkeerniarlugu.

Apersuinerne arlalinni oqaatigineqarpoq, suliamik ilinniagallit isumaginninnermi suliassanik oqimaatsunik pitsaaliuinermillu sulianik isumaginnittussat pikkorissarnissanik neqeroorfigineqartartut, tamannali naammangitsoq. Tamanna sumiginnaanertut qitiusumik suliagartut ilaasa isigivaat, tassa suliamik ilinniagallit ilaqutariinnik ulorianartorsiortunik tapersersuillutillu ikiuisussat suliamik naammassinninnissamut ilinniagaqarnikkut tunuliaqutaqannginnerat pissutaalluni. Ilutigalugu tamanna suliamik ilinniagalinnut suliassanik naammassisinnaangisaminnik isumaginninniartunut inissisimaneruvoq naammaginangitsoq. Amerlasuunit kissaataavoq inunnik isumaginnittoqarfimmut tunngatillugu ilinniagassaasinnaasunik arlalinnik pilersitsisoqarnissaa. Ilaatigut sulisut suliassaannut pikkorinnerulersineqarnissaat isumaginnissinnaanissaallu anguniarlugu, ilutigalugulu inuit aalajangersimasut piffissami sivisunerusumi atorfimminnik tigumiaqaannar-nissaannut tunngavissiinissaq anguniarlugu.

Pitsaaliuinermut tunngatillugu suliassaqarfimmi pikkorissaasarnermik misilittakkat takutippaat, ilisimasat nutaat piviusunngortinneqarnissaat tamatigut ajornaatsuinnaaneq ajortoq. Isumaginninnermik imaluunniit peqqinnissatigut ilinniakkatigut patajaatsumik tunuliaqutaqanngikkaanni, pitsaaliuinermi iliuusissat suliari-riarneri ajornarsinnaapput. Suliassaqarfinni ataasiakkaani suliarineqartut takussutissartaanni takuneqar-sinnaavoq, piffissami 2007-2010-mi pikkorissaanerit arlallit ingerlanneqarsimasut, pitsaaliuinermillu siun-nersortinut immikkut tunngatillugu ukiut marluk ingerlaneranni immikkoortunut sisamanut avillugit ilinniar-titaanissaq 2006-2007-imi neqeroorutigineqarpoq. Tamanna sioqqullugu paasineqarpoq pitsaaliuinermik siunnersortit akornanni ilinniakkatigut tunuliaqutaasut annertuumik assigiinngissuteqartut. Ilaat peqqissut-simik siuarsaanerup pitsaaliuinerullu iluanni ilinniagaqarput, amerlanersaasulli taamatut ilinniagaqanngillat. Pitsaaliuinermik siunnersortinik ilinniartitsinerup 2006-imi aallartinneqarnera sioqqullugu, ilinniagaqartar-tut inunnik isumaginninnermik, peqqissutsimik suliagarnissamik, niuerneramik suliagarnissamik katsorsaa-nermillu suliagarnissamik ilinniakkatigut tunuliaqutaqartarput. Ilinniartitaanerup nalilersorneqarnerata takutippaa, Inuunerittap piviusunngortinneqarnissaanut pitsaanagerusumik isumaginnissinnaanerup pitsaa-liuinermik siunnersortit misigisimasartut.³⁸ Ilutigalugu suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani nalilii-nermi apersuilluni misissuinerup takutippaa, siunnersortit arlallit isumaqartut suliassaq annertuallaartoq. Aamma suliassaqarfimmi sulisut paarlakaannerat pissutaalluni, maannakkut siunnersortiusut arlallit ilin-niakkaminnik naammassinnissimangillat.

5.2 Ilinniartitaaneq aamma pitsaaliuilluni suliagarnermi piginnaasat pillugit siumut isigisumik inassuteqaatit

Innuttaasut peqqissuunissaat pillugu pitsaasumik suliniuteqarniaraanni ilinniarluarsimasunik sulisoqartaria-qarpoq, aamma ilinniarnissamik pikkorissarneqarnissamillu pisariaqartitsineq pitsaaliuinermik siunnersor-tiinnarnut atuunnani allarpasuarnut atuuppoq. Taamaattumik nalilersuisoqatigiit inassutigaat, nunami tamarmi aamma kommunini najukkanilu sulisut suliassanut pikkorinnerulersinniarlugit piffissaq ungasissoq isigalugu ilinniartitsinissamut pilersaarusiortoqartariaqartoq.

³⁸ Poulsen, Bodil K. (2010). Kalaallit Nunaanni pitsaaliuilluni peqqissutsimillu siuarsaalluni sulineq 1996-2007. Master of Public Health, MPH 2010:5, Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap.

6. Peqqinnissatigut paasissutissat, takussutissat aamma suliniutinik nalilersuineq

6.1 Peqqinnissatigut paasissutissat, takussutissat nalilersuinerullu killiffii

Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutip peqqissutsimik nakkutilliinermut pilersaarusionermullu atugasap peqqinnissatigut paasissutissiinermik ingerlatseriaaseq patajaatsoq aallaavigissavaa. Peqqissutsip inissimanera takuniarlugu innuttaasunik misissuinerit atorneqartarput. Statens Institut for Folkesundhed-ip 1993-imiilli inersimasut akornanni innuttaasunik misissuineq ingerlattarpaa, kingullermik misissuipput 2005-2010-mi. Aammattaaq inuusuttut 15-17-inik ukiullit akornanni misissuineq 2004-mi kiisalu 2011-mi Statens Institut for Folkesundhed-ip ingerlappaa. Nunat tamalaat meeqqanik atuartunik misissuinerisa Health Behavior among School-aged Children-imik (HBSC) taaguuteqartup ilaattut kalaallit meerartaannut tunngatillugu paasissutissat 1994-imiilli ukiut sisamakuutaarlugit katersorneqartarput. HBSC-mik misissuineq tassatuaavoq nunami atuarfinit tamarmiusunit atuartut akornanni nuna tamakkerlugu apersuilluni misissuineq. Paasissutissanik katersineq kingullermik 2010-mi pivoq. Innuttaasunik misissuinerit taaneqartut saniatigut toqusartut pillugit paasissutissat nakorsaaneqarfimmit aqunneqartut pigineqarput.

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinermi suliniutit ingerlanneqartut aqqissuussaasumik nalilersorneqartarnerisa amigaataanerat erseqqarippoq. 'Ilaqutariinnut meerartaartussanut siusissukkt iliuuseqarneq' kiisalu 'Inuusat atorlugit suliniut' pillugit suliniuteqarnerup killiffiinik nalunaarusiorneq aamma suliniutit ingerlanneqarnerisa qiteqqunneranni nalilersuineq aamma Imminortarneq pitsaaliorniarlugu nunamut tamarmut iliuusissap piviusunngortinneqarnerata nalilersorneqarnera eqqaassanngikkaanni, Inuunerittap ataani suliniutit ataasiakkaat qanoq sunniuteqarnerisut aamma taakkua piviusunngortinniarnerini qanoq misilittagaqartoqalersimanersoq pillugit uppersaatsaatsaqqanngilaq. Pitsaaliuinerimik suliaqarneq uppersarsarluakkanik misilittakkanillu tunngaveqartoq siunissami qulakkiissagaanni, nalilersuisarnermi qitiusumit piginnaasatigut qaffassarneqarnissaq pisariaqarpoq.

Inuunerittap siunnerfiisa ineriartortinneqarnerat

2007-imi Inuunerittap aallartisarneqarneranut atatillugu malinnaasussat ataanni suleqatigiissitat Professor Peter Bjerregaardimit siulersorneqartussat pilersinneqarput, taakkua suliaasaqarfinni ataasiakkaani suliasatut siunnerfigineqartut saqqummiunneqarnissaat isumagissavaat. Siunnerfiit anguneqarsinnaasut pingaaruteqarput, suliniutip aallartinneqannginnerani naammassineqareerneratalu kingorna kisitsisitigut uppersaatsatit tunngavigalugit suliniutip sunniutaanik nalilersuinissamut. Aammattaaq suliniutit aallartinneqarsimasut sunniutaasa ingerlaavartumik pissusiviusunut naleqqussarneqarnissaannut nalilersortarnissaannullu siunnerfiit anguneqarsinnaasut atorneqarsinnaapput. Kisianni imaanngilaq pitsaaliuilluni peqqissutsimillu siuarsaalluni suliniutit tamarmik kisitsisitigut uppersaasarsorneqarsinnaasut. Aammattaaq suliniutit innuttaasut peqqissusaannik pitsaanerulersitsinnaasunit misilittakkat ingerlanneqarsimanerisa pitsaassu-saasalu misissorneqartarnerat suliaavoq pingaarutilik. Suliniutit ingerlaavartumik nalilersortarnerisigut aamma ilisimasanik avitseqatigiittarnissaq iliuusaasartunillu ineriartortitsinissaq siunertarlugit misilittakkanik uppersaasarsuinikkut misilittakkat pitsaasut taama ittut katersorneqarsinnaapput.

Inuunerittami suliaasaqarfiit ataasiakkaat iluanni anguniagassavittut saqqummiunneqartut erseqqarinnginnerat pissutaalluni siunnerfinnik suliniarneq annertuumik unammillerfiuvoq. Nalunaarusiap kapitali 3-ani

takuneqarsinnaasutut, anguniakkat ikittuinnaat toqqaannartumik anguneqarsinnaapput. Siunnerfinnut innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummi anguniakkanut eqqortumik naapertuuttunut sanilliullugu, najoqqutarisat atuuttut sorliit suliassa qarfinni ataasiakkaani pissutsinik nalilersuinissamat atorneqarsinnaasut siunnerfinnik suliaqarnermi annertunerujartuinnartumik aallaavigineqartarput. 2011-mi juunip qaamma-taaniit suleqatigiissitat siunnerfissatut siunnersuutaat katillutik 63-iusut tulliuuttumi saqqummiunneqassap-put. Meeqqanut (18-it inorlugit ukiulinnut), inersimasunut (18-it sinnerlugit ukiulinnut) kiisalu utoqqarnut (65-it sinnerlugit ukiulinnut) tunngatillugu siunnerfiit assigiinngissusaat suleqatigiissitat suliarisimavaat. Allamik takussutissaqanngippat anguniakkat innuttaasunut tamanut saqqummiunneqarput. Ukiut 2006 (sioqqullugu) aamma 2012 (kingorna) missiliuutaapput, tassa siunnerfiit tamarmik ukiuni taakkunani eq-qoqqissaartumik naatsorsorneqarsimannginnerat pissutigalugu. Siunnerfinnik suliaqarnerq suli ingerlavoq, sumiiffinnilu ataasiakkaani 2012-imut anguniagassat suli saqqummiunneqarsimanngillat, sumiiffinni allani suliniutip aallartinneqannginneranit kisitsisit amigaataapput, sumiiffiillu ilaanni tamarmik amigaataallutik.

Nr.	Siunnerfik	Killiffik 2006	Anguniagaq 2012	Najoqqu-tarisaq
1	Inunngortut 1000-iugaangata meeraaqqat toqu-sartut amerlassusaat	14,9	11,0	Nakorsaa-neq
2	Inunngortut oqimaassusaat < 2.500 gram	6,3%	6,0%	Nakorsaa-neq
3	Agguaqatigiissillugu ukiut inuuffiusartut	Angutit: 65,8 Arnat: 71,2	Angutit: 70 Arnat: 75	GS*
4	'Pitsaasumik' imaluunniit 'pitsaalluinnartumik' peqqissutsiminnik namminneq naliliisut amerlas-susaat	Meeqqat: 80%/ Inersimasut: 66%	Meeqqat: 85%/ Inersimasut: 75%	HBSC**/SI F***
5	Peqqissutsitigut assigiinngissuseq (ataatsimut katillugit) 1) Pujortartarnerq 2) Peqqarniitsumik imigassartortarnerq	-0,09 -0,09	0 0	SIF
6	Aningaasaqarnikkut assigiinngissuseq (Gini koef-ficient)	0,45	-	
7	Innuttaasut najukkami ataatsimi inuk ataaseq sinnerlugu inuttaqartumik najugaqartut amerlas-susaat	-	-	GS
8	Inimi ataatsimi inuit amerlassusaat	-	-	GS
9	Meeqqat atuarianni naammassisimasut procen-tinngorlugit		Meeqqat: 90%	IIN****
10	Meeqqat atuarianni naammassinerup kingorna ukiut marluk qaangiunneranni ilinniagaqalersut amerlassusaat			IIN

Takussutissiaq 18. Nalinginnaasumik peqqissuunissaq pillugu siunnerfiit. * Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik (GS), ** Health Behavior among School-aged Children (HBSC), *** Statens Institut for Folkesundhed (SIF), **** Departementet for Uddannelse og Forskning/ Ilinniartitaanermut Ilisimatusarnermullu Naalakkersuisoqarfik (IIN).

Nr.	Siunnerfik	Killiffik 2006	Anguniagaq 2012	Najoqqutari- saq
11	Inuk ataaseq 15-ileereersimasoq aallaavigalugu imigassamik eqqussuineq	11,7 l	< 10 l	GS*
12	Peqqarniitsumik imigassartortartut			SIF***
13	Marloriarlutik im. arlaleriarlutik aalakoorsimasut	Meeqqat: 46%	Meeqqat: < 10%	HBSC**
14	Ataasiarlutik im. arlaleriarlutik hashitorsimasut	Meeqqat: 19%	Meeqqat: < 10%	HBSC
15	Naamaarsimasut	Meeqqat: 15%	Meeqqat: < 4%	HBSC
16	Naartunerup nalaani imigassartorsimasut			Nakorsaaneq
17	Angajoqqaat 18-it inorlugit ukiulinnik meerartallit ajoqutaasinnaasumik imigassamik atuisut	Angutit: 30% Arnat: 23%	< 20%	SIF
18	Katsorsaavimmut aamma Qaqiffimmut siuller-meerlutik innersuunneqartut amerlassusaat			-

Takussutissiaq 19. Imigassaq ikiaroornartorlu pillugit suliassaqarfimmi siunnerfiit. * Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik (GS), ** Health Behavior among School-aged Children (HBSC), *** Statens Institut for Folkesundhed (SIF).

Nr.	Siunnerfik	Killiffik 2006	Anguniagaq 2012	Najoqqutarisaq
19	Inersimasut ukiuni kingullerni persuttarneqarsimallutik nalunaaruteqartut amerlassusaat	Angutit: 11% Arnat: 13%	Angutit: 8% Arnat: 10%	SIF*
20	Persuttaanerit politiiut nalunaarutigineqartut, tassani nalunaaruteqartoq 18-it sinnerlugit ukiulik	821	-	Politiit
21	18-29-nik ukiullit suli 18-inik ukioqalertinnatik kinguaassiuutitigut innarlerneqarsimasut amerlassusaat	Angutit: 17% Arnat: 43%	0	SIF
22	Kinguaassiuutitigut innarliinerit politiiut nalunaarutigineqartut	492	-	Politiit
23	Angerlarsimaffimmi eqqissiviilliornerit meeqqanik najuuffigineqartut amerlassusaat	-	-	Politiit

Takussutissiaq 20. Persuttaasarneq, pinngitsaaliilluni atoqateqartarneq kinguaassiuutitigullu innarliisarneq pillugit suliassaqarfimmi siunnerfiit. * Statens Institut for Folkesundhed (SIF).

Nr.	Siunnerfik	Killiffik 2006	Anguniagaq 2012	Najoqqutarisaq
24	Imminorsimasut ukiumoortumik amerlassusaat	58	30	Nakorsaaneq

25	Inuit 100.000-iugaangata imminortut:			Nakorsaaneq
	18-it inorlugit ukiullit:	47	-	
	18-34-nik ukiullit:	180	-	
	35-t sinnerlugit ukiullit:	99	-	
26	18-29-nik ukiullit ukiuni kingullerni imminoriara-luarsimasut	Angutit: 8,1% Arnat: 9,4%	Angutit: 3,5% Arnat: 4,5%	SIF*
27	Pitsaasumik inuuneqartut	Meeqqat: 74%	Meeqqat: 85%	HBSC**

Takussutissiaq 21. Imminortarnek pillugu suliaasaqarfimmi siunnerfiit. *Statens Institut for Folkesundhed (SIF), ** Health Behavior among School-aged Children (HBSC).

Nr.	Siunnerfik	Killiffik 2006	Anguniagaq 2012	Najoqqutarisaq
28	Angissutsimut naleqqiullugu timimikkut oqimaappallaartut (BMI) amerlassusaat >30	Inersimasut: Angutit: 19%; Arnat: 25% Utoqqaat: Angutit: 25%; Arnat: 30%	Inersimasut: Allannguuteqanngilaq Utoqqaat: Allannguuteqanngilaq	SIF*
29	Oqimaappallaarneq (Qiteq; Angutit: ≥ 102 cm; Arnat: ≥ 88 cm)	Inersimasut: Angutit: 25%; Arnat: 55% Utoqqaat: Angutit: 42%; Arnat: 63%	Inersimasut: Allannguuteqanngilaq Utoqqaat: Allannguuteqanngilaq	SIF
30	Ullormut nal.ak. arfinillit sinnerlugit issiaannartartut	Inersimasut: 19%; Utoqqaat: 10%	Inersimasut: 15%; Utoqqaat: 10%.	SIF
31	Ullormut nal.ak. ataaseq timiminnik atuisartut	Meeqqat: 26%	Meeqqat: 40%	HBSC**
32	Ullut tamaasa paarnartortartut	Meeqqat: 15%; Inersimasut: 41%	Meeqqat: 30%; Inersimasut: 50%	HBSC/SIF
33	Ullut tamaasa naatitartortartut	Meeqqat: 39%; Inersimasut: 36%	Meeqqat: 50%; Inersimasut: 50%	HBSC/SIF
34	Sap.ak. minnerpaamik marloriarlutik aalisagartortartut	Meeqqat: 33%; Inersimasut: 73%	Meeqqat: 60%; Inersimasut: 73%	SIF/HBSC
35	Ullut tamaasa saftimik im. sodavandimik pisartut	Meeqqat: 34%; Inersimasut: 28%	Meeqqat: 25%; Inersimasut: 20%	SIF/HBSC
36	Ullut tamaasa mamakujuttutortartut	Meeqqat: 42%	Meeqqat: 30%	HBSC
37	Paarnanik pissarsisinnaaneq	-	-	Nutaamik ineriartortinneqarpoq
38	Sap.ak. 1-3-riarlutik kalaaliminernik neqitortartut	27%	-	SIF

Takussutissiaq 22. Nerisat timimillu atuneq pillugit suliaasaqarfimmi siunnerfiit. *Statens Institut for Folkesundhed (SIF), ** Health Behavior among School-aged Children (HBSC).

Nr.	Siunnerfik	Killiffik 2006	Anguniagaq 2012	Najoqqutari-saq
39	Klamydiartut amerlassusaat	2579	2300	Nakorsaaneq
40	Gonorértut amerlassusaat	808	700	Nakorsaaneq
41	Naartuersittut amerlassusaat: 18-it inorlugit ukiullit 18-it sinnerlugit ukiullit	145 759	50%-imik ikile-riarput	Nakorsaaneq
42	Niviersiaqqat 15-17-inik ukiullit naartusut amerlassusaat (naartuersittut + ernisut)	178	-	Nakorsaaneq
43	15-inik ukiullit atoqateqarsimasut	Meeqqat: 61%	-	HBSC*
44	15-17-inik ukiullit 1000-iugaangata meerartaartartut amerlassusaat	Meeqqat: 56	Meeqqat: 45	Nakorsaaneq
45	Niviersiaqqat 15-inik ukiullit HPV-mut akiuussutissalertissimasut amerlassusaat	-	-	Nakorsaaneq

Takussutissiaq 23. Peqqinnartumik atoqatigiittarneq pillugu suliassaqarfimmi siunnerfiit. * Health Behavior among School-aged Children (HBSC).

Nr.	Siunnerfik	Killiffik 2006	Anguniagaq 2012	Najoqqutarisaq
46	Ullut tamaasa pujortartartut procentinngorlugit	Inersimasut: 61%	Inersimasut: 40%	SIF*
47	Naartusut pujortartartut procentinngorlugit			Nakorsaaneq
48	Cigaretsit nioqqutissanngorlugit eqqunneqartut amerlassusaat	93,6 mio.	59,4 mio.	GS**
49	Angerlarsimaffiit killilimmik pujortarfiusut	62%	75%	SIF
50	15-inik ukiullit pujortanngisaannarsimasut amerlassusaat	Meeqqat: 28%	Meeqqat: 38%	HBSC***

Takussutissiaq 24. Pujortartarneq pillugu suliassaqarfimmi siunnerfiit. * Statens Institut for Folkesundhed (SIF), ** Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik (GS), *** Health Behavior among School-aged Children (HBSC).

Nr.	Siunnerfik	Killiffik 2006	Anguniagaq 2012	Najoqqutarisaq
51	Meeqqat MFR2-mut akiuussutissalertissimasut amerlassusaat	Meeqqat: 83%	Meeqqat: 95%	Nakorsaaneq
52	Naartusut ernisussioortumit arfinilinnit amerlanerusunik misissorneqarsimasut/ Meeqqat amerlassusaat (sap.ak. 36-t kingorna inunngortut),	Meeqqat: 51%	Meeqqat: 75%	Nakorsaaneq

	tassani anaanaasoq naartunermini ernisussior-tumit arfinilinnit amerlanerusunik misissorneqar-simalluni			
53	Inuusuttisatigut isumannaassuseq/13-inik ukiul-lit angerlarsimaffimmi nerisassanik amigaateqar-nermik pissuteqartumik qaqutiginnaq kaattartut imaluunniit kaanngisaannartut	Meeqqat: 18%	Meeqqat: 10%	HBSC*
54	Qinngasaarneqarsimasut	Meeqqat: 14%	Meeqqat: 9%	HBSC
55	Arnat qaammatini sisamani tamakkiisumik milut-sitsisimasut	-	Inersimasut: 60%	-
56	Sap.ak. tallimanik utoqqaassuseqarnermi, ataat-simik aamma sisamanik ukioqarnermi pitsaaliuil-luni misissuisarnernut malinnaasut amerlassu-saat	-	-	Nakorsaaneq

Takussutissiaq 25. Meeqqat inuusuttullu pillugit suliassaqarfimmi siunnerfiit. Aamma suliassaqarfinni allani meeqqat pillugit siunnerfiit immikkut ittut takukkit. *Health Behavior among School-aged Children (HBSC).

Nr.	Siunnerfik	Killiffik 2006	Anguniagaq 2012	Najoqqutarisaq
57	Sivisuumik nappaateqarnek/Utoqqaat sivisuumik nappaateqartut	Utoqqaat: 53%	Utoqqaat: 50%	SIF
58	Annertuumik ippigusuuteqartut/Utoqqaat ulluni 14-ini kingullerni ataatsimik imlt. amerlasuunik annertuumik ippigusuuteqartut	Utoqqaat: 38%	Utoqqaat: 35%	SIF
59	Inersimasut 65-it sinnerlugit ukiullit nerisassanik mattusuunik tamuaniarnermik ajornartorsiute-qartut	-	-	SIF

Takussutissiaq 26. Utoqqaat pillugit suliassaqarfimmi siunnerfiit. *Statens Institut for Folkesundhed (SIF).

Nr.	Siunnerfik	Killiffik 2006	Anguniagaq 2012	Najoqqutarisaq
60	Meeqqat arfinilinnik ukiullit immuttuutimikkut putoqanngitsut im. ilaartorneqanngitsut	Meeqqat: 64%	Meeqqat: 80%	Kalaallit Nunaanni kigutigissaasut
61	25-nik ukiullit kigutimikkut putoqanngitsut im. ilaartorneqanngitsut	Inersimasut: 14%	Inersimasut: 50%	Kalaallit Nunaanni kigutigissaasut
62	Meeqqat inuusuttullu OCR-imi nalunaarsorne-qartussaataasut amerlassusaat	Meeqqat: 66%	Meeqqat: 90%	Kalaallit Nunaanni kigutigissaasut
63	13-inik ukiullit ullormut minnerpaamik ataa-siarlutik kigutigissartarnerartut	Meeqqat: 74%	Meeqqat: 85%	HBSC*

Takussutissiaq 27. Kigutigissaaneq pillugu suliaasaqarfimmi siunnerfiit. *Health Behavior among School-aged Children (HBSC).

6.2 Peqqinnissatigut paasissutissat, takussutissat nalilersuisanerlu pillugit siumut isigisumik inassuteqaatit

Suliniutip ingerlanneqarnerata qiteqqunnerani naliliinerup takutippaa, ilaannikkooriarluni Kalaallit Nunaanni innuttaasunik misissuisarnerit, HBSC-mik misissuinerit kiisalu toqusunut tunngatillugu kisitsisitigut paasissutissat tassaasut, innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummik aqqissuussinermi qitiulluinnartumik paasissutissanut toqqammaviusimasut. Toqqammaviusut taakkua peqqinnissatigut paasissutissiinermik ingerlatseriaatsimut tamarmiusumut ilanngutassatut ingerlateqqinneqartariaqarput. Taakkua saniatigut peqqinnissatigut paasissutissiissutit tutsuiginartut ingerlalluurtullu, suliniutit pitsaaliuinerallit katsorsaanermillu imaqartut pilersaarusiornissaannut aqqissuussaasumillu nakkutigineqarnissaannut atugassat amigaataapput. Pingaartumik pitsaaliuinermik suliaqarfimmi kisitsisitigut paasissutissat amigaateqarput. Nalilersuisoqatigiit nalilerpaat, innuttaasut peqqissuunissaannik suliaqarnermi siunnerfiit ineriartortinniarlugit suliaqarneq innuttaasut peqqissuunerat pillugu siumut isigisumik ineriartortitsinissamut eqqarsaaser-suuteqarnissamullu pingaaruteqartut.

Taamaattumik inassutigineqarpoq suleqatigiissitat peqqinnissatigut paasissutissiinermik ingerlatseriaatsip pitsaassutisimigut misissorneqarsimasup ingerlalluurtullu ineriartortinneqarnissaanut naammassineqarnissaanullu piffissaq ungasinnerusoq isigalugu siunnersuusiortussat pilersinneqarnissaat pillugu Peqqissutsumut Naalakkersuisoq aalajangiussaqaassasoq. Innuttaasut peqqissuunerannik, - peqqissutsumik siuarsaalluni pitsaaliuillunilu suliniuteqarnermik, - kiisalu katsorsaalluni piginnaanngorsaaqqillunilu suliniutinik nakkutiginninnissamut pisariaqartitsinermik ingerlatseriaaseq naammagisimaarinnitsitsissaaq.

Suliniutip aqqissuussaanagerusup misilittakkanillu aallaaveqartumik piviusunngortinneqarnissaanik aamma ingerlaavartumik aqqissuuttarnissaanik pisariaqartitsineq naammassiniarlugu inassutigineqarpoq nalilersuisarnermi patajaatsumik piginnaanngorsaaarnissaq nunami tamarmi aallartinneqassasoq. Sulinissamut tassunga aningaasassaqaarnissaq qulakkeerneqartariaqarpoq, tassa innuttaasut peqqissuunissaannik suliniutinik nalilersuisarnissamut atugassat.